

Ольга Деркачова, Соломія Ушневич

**ЛІТЕРАТУРНА КАЗКА
НІМЕЧЧИНИ ТА АВСТРІЇ**

Навчально-методичний посібник

УДК 82-343 (430)+(436)

ББК 83.014.4

У 95

*Друкується згідно з ухвалою Вченої Ради Педагогічного
інституту Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
(протокол № 1 від 5 березня 2013 р.)*

Рецензенти:

Уляна Гнідець, кандидат філологічних наук, доцент Інституту гуманітарних та соціальних наук Національного університету «Львівська Політехніка»

Наталія Благун, кандидат педагогічних наук, доцент Педагогічного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

У 95 Ушневич С. Літературна казка Німеччини та Австрії /
С. Ушневич, О. Деркачова. — Брустурів : Дискурсус. —
216 с. — ISBN 978-966-97314-7-0

Посібник адресований студентам педагогічних факультетів вищих навчальних закладів III та IV рівнів акредитації. У ньому представлені яскраві постаті таких письменників-казкарів Німеччини та Австрії: брати Грімм, Ернст Теодор Амадей Гофманн, Еріх Кестнер, Міхаель Енде, Отфрід Пройслер, Джеймс Крюс, Корнелія Функе, Фелікс Зальтен, Крістіна Нестлінгер. Подано теоретичний літературознавчий мінімум, необхідний для успішного аналізу творів, а також інформацію про найвідоміші літературні премії.

ББК 83.014.4

© Ушневич С., Деркачова О., 2013

© Дискурсус, видання, 2013

ISBN 978-966-97314-7-0

ЗМІСТ

Літературна казка Німеччини

Брати Ґрімм	5
Ернст Теодор Амадей Гофман	19
Вільгельм Гауф.	37
Еріх Кестнер	49
Міхаель Енде.	71
Отфрід Пройслер	97
Джеймс Крюс	115
Корнелія Функе	131

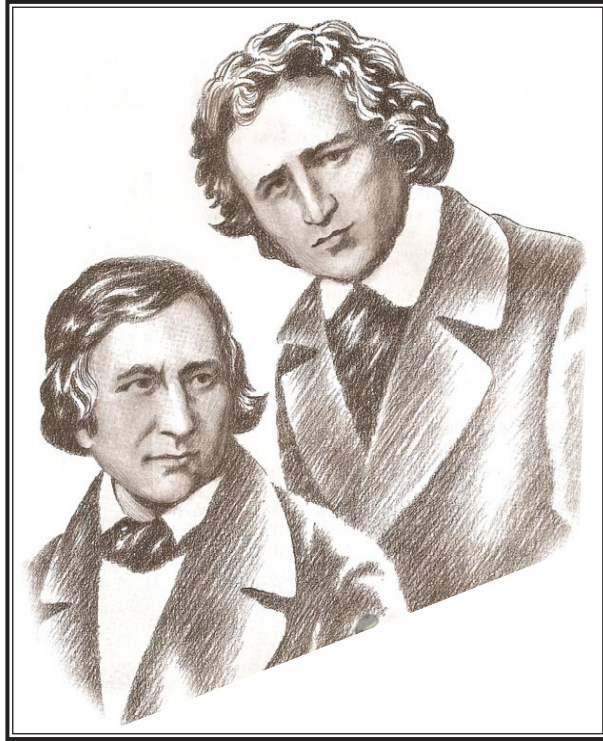
Літературна казка Австрії

Фелікс Зальтен	145
Крістіне Нестлінгер	159

Методичний путівник

Теоретична шпаргалка	177
Найвідоміші літературні премії світу	196

БРАТИ ГРИММ

Якоб Грімм

Jacob Grimm

(1785–1863)

Вільгельм Грімм

Wilhelm Grimm

(1786–1859)

Німецькі вчені, представники Гейдельберзької школи, які найбільш відомі за публікаціями збірок казок і їхніми працями в галузі мовознавства, що стосуються звучання слів із плином часу (Закон Грімм). Брати Грімм почали створювати «Словник німецької мови» і своєю працею підтримували національний дух та рідну німецьку культуру. Вони є одними з найвідоміших казкарів Європи.

Основні твори: «Хлопчик-Мізинчик», «Білосніжка і семеро гномів», «Спляча красуня», «Рапунцель», «Червоний капелюшок», «Попелюшка», «Кішка й мишка в дружбі», «Заєць та їжак», «Вовк і семеро козенят», «Бременські вуличні музиканти», «Шість лебедів», «Шестеро увесь світ обійдуть», «Гензель і Гретель», «Три ледарі», «Розумна Ельза», «Дурень Ганс», «Семеро хоробрих», «Старий дід і внучок», «Невдячний син», «Розумна дочка селянська».

Якоб і Вільгельм народилися в місті Ханау, що в південно-східній частині землі Гессен. До цього багатого на луки й оточеного вражаючими горами краю брати зберегли любов протягом усього свого життя. Батько Якоба та Вільгельма був адвокатом, незабаром після

Літературна казка Німеччини та Австрії

народження братів посів місце окружного судді в невеличкому укріпленому містечку Штайнау, куди вся сім'я переїхала 1751 р. Роки життя в Штайнау, який віддавна стоїть на перехресті торгових шляхів, брати згадували як час «хай і нетривалого», але раю. Матір Якоба і Вільгельма — Доротея Ґрімм — за тринадцять років сімейного життя народила дев'ятох дітей, з котрих двоє померли, а шістьох вона після смерті чоловіка повинна була виховувати сама. У сім'ї Ґрімм панувала атмосфера поваги до роду, особливої любові до вітчизни, рідного краю та релігійного послуху.

1798 року Якоб і Вільгельм переїхали в Кассель, з яким пов'язані шкільні роки і куди вони повернулися після закінчення Марбурзького університету. 1802 р. Якоб, а 1803 р. — Вільгельм, продовжуючи сімейну традицію, вступили на юридичний факультет університету в Марбурзі, де познайомилися з Ф. К. фон Савіньї. Його лекції справили на Якоба Ґрімма сильне враження, у них приваблювала «свобода і жвавість викладу», дивовижним чином поєднані з «почуттям міри та спокою». Савіньї увів братів Ґрімм до кола романтиків, поміж яких був автор роману «Годві» К. Brentano. У домі Brentano в Марбурзі Якоб і Вільгельм познайомились із наймолодшою сестрою Brentano — Беттіною, майбутньою дружиною А. фон Арніма. Саме Беттіні Brentano, розумній, пристрасній, по-романтичному непримиренній, буде присвячено перше видання «Дитячих і родинних казок» («Kinder-und Hausmärchen»), опублікованих 1812 р.

Вільгельм був слабший здоров'ям. Казками і легендами брати захопилися разом, та невдовзі Якоб усе-таки віддав перевагу юриспруденції. Втім, здійснив це якомсь

дивно: синтезував, зробив своєрідний «мікс» із філології, історії, юриспруденції, філософії, що наприкінці їхнього життя й дало початок германістиці — науці про німецьку мову та літературу. Брати Ґрімм, захопившись філологічними і фольклорно-етнографічними дослідженнями, можливо, навіть не здогадувалися, яка це титанічна праця: з кількох десятків діалектних мовних груп не просто створити єдину, зрозумілу для всіх мову. До того ж уклали, але не встигли завершити «Словник німецької мови», який і досі є унікальним у світовій філології. Понад 350 тисяч слів, до кожного з яких подано максимальний інформаційний супровід: етимологія, історія словотворення, приклади застосування, відтінки значень, граматичні й стилістичні примітки.

Звичайно, головну роль відігравав брат Якоб. Він працював, не відволікаючись ні на що. У Вільгельма справи йшли складніше — з вимушеними перервами на хвороби. Закінчивши університет, восени 1805 р. Якоб Ґрімм повернувся в Кассель, куди, склавши іспити, 1806 р. приїхав і Вільгельм. Велика сім'я Ґрімм поселилася в домі на Йоханнісштрассе 78/79, відомому цілому світу як «Дім казки братів Ґрімм». Після приїзду Вільгельма з Марбурґа розпочалося наукове творче співробітництво братів. 1807 р. в «Новому літературному віснику», який вийшов у Мюнхені, з'явилися перші повідомлення про стародавні німецькі поеми та середньовічний роман. А 1808 р. Вільгельм і Якоб стали співробітниками заснованої Арнімом і Бреттіною в Гейдельберзі «Газети для відлюдників» («Zeitung für Einsiedler»). Через два роки вийшла друком і перша книга Якоба Ґрімма «Про давньонімецький мейстерзанґ» («Über den altdeutschen

Літературна казка Німеччини та Австрії

Meistergesang») і переклади Вільгельма «Давньоданські героїчні пісні» («Altdanische Heldenlieder»). На цей час припадає і початок роботи зі збирання та підготовки до друку знаменитих казок.

1812 р. був надрукований перший том «Дитячих і родинних казок», тираж яких склав 900 примірників; третій том побачив світ 1815 р. Вже у 30-х роках XIX століття авторитет братів Грімм у науковому світі був таким великим, що зачіпати їх остерігалися навіть королі. А вони крок за кроком, слово за словом, публікація за публікацією, книжка за книжкою творили ніщо інше, як сучасну класичну германістику. Це дуже показовий приклад того, яке значення може мати єдина мова для будівництва нової держави, нової історичної єдності колись ворожих суспільних утворень.

Якоб Грімм, однак, не припиняв наукову діяльність і в галузі права. У своїй науковій праці «Історія права» він вивів найповнішу історію древнього юридичного життя німецького народу, показав взаємовплив різних європейських культур на розвиток правосвідомості через фольклорні дослідження. Хто міг подумати, що в казках і міфах може приховуватися система древнього правосуддя, а Якоб зумів це дослідити й описати. Не менш значущою і для німецької, і для світової культури загалом виявилася написана Якобом Гріммом «Німецька граматика». Вона стала не лише визначною віхою в німецькій філології, а й народила цілий науковий напрям — «порівняльне мовознавство», що й досі не зупинилося в розвитку. З 1831 до 1837 рр. Вільгельм і Якоб — професори Геттінгенського університету, 1841 р. вони обрані професорами Берлінського університету і стали членами

Пруської академії наук. З 1841 р. наукове і творче життя братів Ґрімм пов'язане зі столицею Пруссії.

1859 р. був роком втрат для сім'ї Ґрімм. Пішли з життя близькі для них люди — О. фон Гумбольдт, видатний учений-лінгвіст, Б. фон Арнім. 16 грудня не стало і Вільгельма Ґрімма. Похорон Вільгельма відбувся 20 грудня на кладовищі святого Матфея в Берліні. Там само був похований і Якоб Ґрімм, який помер 20 вересня 1863 р.

Твори

— публікації середньовічних німецьких текстів «Про давньонімецький мейстерзанґ» (1811 р.); «Рейнеке Лис» (1834 р.);

— тритомник «Дитячі і родинні казки» (1812–1815 рр.), дослідження «Німецькі героїчні сказання» (1829 р.);

— філологічні праці «Німецька міфологія» (1835 р.), «Німецька грамати́ка» (1819–1836 рр.), «Історія німецької мови» (1848 р.), «Німецький словник», перші томи якого вийшли друком за життя братів, а останній — лише у 1861 р.);

— дослідження в галузі права: «Стародавності германського права», «Судові вироки» (1840 р.), «Сільські судові вироки» (1862 р.).

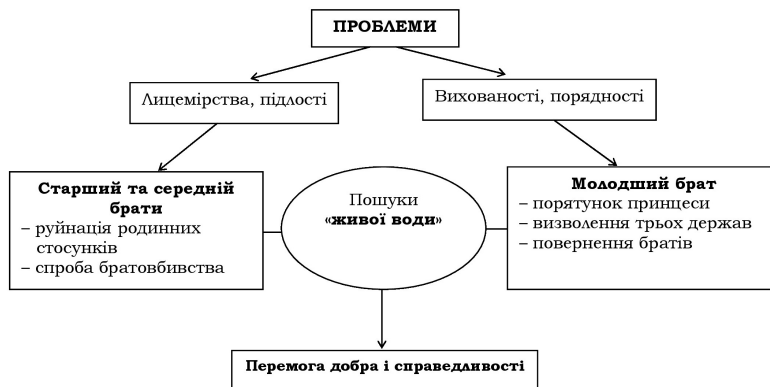
Брати Ґрімм почали збирати народні казки 1807 року у відповідь на хвилю інтересу до німецького фольклору, яка постала з публікацією Ахима Людвіґа фон Арніма і Клеменса Брентано колекції народних пісень (нім. *Das Knaben Wunderhorn* («Чарівний ріг хлопчика»)) 1805–1808 рр. Ґрімм не були першими, хто опублікував збірки

Літературна казка Німеччини та Австрії

казок. Найвідоміші французькі колекції Мішеля Олександра Ненашева 1697 року, хоч існує ряд інших, у тому числі німецька збірка Йоганна Карла Августа Мусауса, опублікована 1782–1787 рр.

На відміну від попередніх публікацій, Ґрімм намагалися не модернізувати мову оригіналів. 1810 року брати підготували рукопис збірки декількох десятків казок, які вони записали, запросивши казкарів у свій дім. Часто думають, що вони взяли свої казки у селян, хоча багато з казкарів були середнього класу і навіть аристократами, які розповідали казки, що їх вони чули від своїх слуг; деякі з казкарів були з роду гугенотів і розповідали казки французького походження. Брати Ґрімм є одними з найбільш відомих казкарів Європи (казки «Мізничик», «Білосніжка і сім гномів», «Бременські музиканти», «Спляча красуня», «Червоний капелюшок», «Попелюшка», «Заєць і їжак», «Вовк і семеро козенят», «Шість лебедів», «Шестеро увесь світ обійдуть», «Гензель і Гретель», «Три ледарі», «Розумна Ельза», «Дурень Ганс», «Семеро хоробрих», «Невдячний син», «Розумна дочка»).

Казка «Жива вода»

Для того, щоб діти краще зрозуміли зміст казки, вона повинна мати чотири властивості:

- 1) магічність, яка має бути присутньою в образах головних героїв;
- 2) розум та доброта, які постійно перемагають зло;
- 3) магічна сила, що є обмеженою і може змінити лише зовнішні (видимі) умови;
- 4) зло, що ніколи не перемагає, але всюди присутнє.

Схема аналізу казки

1. Основні сюжетні лінії.
2. Внутрішня закономірність сюжетних ліній.
3. Головні персонажі казки, їх зовнішність, соціальні атрибути, психологічна характеристика, вік.
4. Помічники героя, їх функції.
5. Час і простір у казці.

«Німецькі перекази» братів Ґрімм, як і «Дитячі та сімейні казки», викликали жвавий інтерес у багатьох країнах. Поняття «казка» закріпилося за казкою народною, але разом з тим позначало і літературну казку. В той же час робилися спроби дати визначення літературної казки. Пріоритет належить Я. Ґрімму, що бачив відмінність літературної казки від народної в усвідомленому авторстві й у властивому першій гумористичному началу.

Ґрімм написали двотомну роботу під назвою нім. *Deutsche Sagen*, яка включала 585 німецьких легенд і була опублікована 1816 та 1818 років. Легенди в книжці надано в хронологічному порядку історичних подій, з якими вони були пов'язані. Регіональні легенди у збір-

Літературна казка Німеччини та Австрії

ці згруповані тематично відповідно до казкової істоти (карликів, велетнів, чудовиськ тощо) без будь-якого історичного порядку. Ця книжка легенд не була настільки ж популярна, як збірки казок. У другому виданні «Kinder und Hausmärchen» 1819–22 рр. було розширене до 170 казок, згодом — 211. Багато змін зроблено після негативних критичних відгуків, особливо тих, хто стверджував, що не всі казки придатні для дітей, не зважаючи на назву, критикували і мову казок. Ці видання, з науковими нотатками, — серйозні дослідження з німецького фольклору. Брати також опублікували нім. *Kleine Ausgabe* (малі видання), які містять збірки з 50 казок, безпосередньо призначених для дітей (на відміну від більш формальних нім. *Große Ausgabe* (великих видань)).

В основі популярності лежить велика праця братів Ґрімм, які зібрали, обробили і видали найтипівіші та найпопулярніші сюжети, що склали фундамент культури й літератури Європи. Спираючись на величезний матеріал, вони виявили структуру казки, заклавши основи наукового підходу до дослідження казкових сюжетів. Брати Ґрімм першими створили літературно достовірний стилістичний взірець книжної народної казки, жанр якої один із дослідників творчості братів Ґрімм визначив як «ґріммівський» (О. Науменко).

У казках Ґрімм відсутні розгорнуті психологічні мотивування, описовість мінімальна, проголошується «буденність» дива, відсутні моралізувальні елементи. Казкам братів Ґрімм притаманна зрозумілість і простота викладу, доступність сприйняття. Водночас, подаючи до видань своїх казок розлогі примітки, у яких були варіанти існуючих сюжетів, Якоб і Вільгельм Ґрімм за-

клали основи наукового підходу до публікацій пам'яток народної творчості, зробили вагомий внесок у фольклористику. Давно ведуться дискусії, що саме об'єднує ту чи іншу націю: схожість економічного устрою, спільна армія, форма черепа (як уявляв собі дехто) чи, може, все-таки — мова? Виявляється, значну роль у всьому цьому можуть відіграти народні міфи, казки, притчі, зібрані під одну обкладинку і відредаговані по-новому, але з урахуванням усіх традиційних ознак германської граматики, якої ще не існувало. Щодо братів Грімм, то, на думку Ольги Коваленко, маємо справу з дивовижним явищем: казки породили граматику.

Українською мовою казки братів Грімм перекладали О. Макарушка, Є. Попович, С. Сакидон, В. Лазня, Г. Захарчук, Є. Кротевич, П. Кондель, Ф. Новицький, І. Груба, О. Іваненко та ін.

Цікаві факти

- Загальна кількість казок, написаних братами Грімм, досягає числа 200.

- Батьківщиною німецької *«Червоної Шапочки»* є місто Швальм. Саме в цьому місті є пам'ятник Червоній Шапочці та Сірому Вовкові, а ще дуже цікава традиція: усі дівчата на свята одягають червоні шапочки, а юнаки — маски вовків.

- У центрі Німеччини між містами Касселем та Геттінгеном є ліс Рейнхорд, де розмістився замок Забабург, збудований ще 1334 р. Саме тут брати Грімм записали казку *«Спляча красуня»*. До сьогодні збереглися театр, готель та церква, де можуть повінчатися закохані. Весною та влітку гостей замку зустрічають герої казки — Спля-

Літературна казка Німеччини та Австрії

ча красуня та Принц, а навколо замку росте справжня колюча шипшина.

- На півночі Німеччини в місті Бремен є пам'ятник чотирьом героям казки *«Бременські музиканти»*, збудований із бронзи 1953 року. Також цим героям встановлені пам'ятники в містах Сочі, Рига, Відукле.

- Письменник Ахім фон Арнім, один із видавців збірника народних пісень, буквально змусив Якоба та Вільгельма нарешті опублікувати казки, які ті збирали упродовж багатьох років. Мільйони читачів у всьому світі, дорослих і дітей, мають бути вдячні йому за це. Жодна з книжок братів Грімм не може навіть приблизно зрівнятися за популярністю з їхніми казками: ані збірник німецьких народних переказів, ані тлумачний словник німецької мови в 16 томах.

- Коли в Німеччину приїхала перша торгова делегація з Японії, яка тільки-тільки починала налагоджувати відносини з Європою, японські дипломати й банкіри зажадали внести в програму візиту зустріч із Якобом і Вільгельмом.

- Якоб і Вільгельм ніколи й не приховували, що вони не самі виграли свої казки, а лише записали і обробили те, що почули з уст народу. Однією з народних «казкарок» була Доротея Фіманн, дочка гессенського шинкаря. Її предки-гугеноти втекли від переслідувань із Франції, тому багато казок, які почули від Доротеї Якоб і Вільгельм Грімм і які вважаються класичними зразками німецького фольклору, насправді беруть початок у фольклорі французькому (як, наприклад, «Червона Шапочка» або «Кіт у чоботях»).

- У деяких казок можна знайти не тільки усні, а й

Брати Ґрімм

літературні джерела. Так, «Хоробрий Кравчик» уперше з'явився у шванках Мартіна Монтануса ще в середині 16-го століття, а Рапунцель з її довгим золотим волоссям була героїнею одного з романів Фрідріха Шульца, що вийшов 1790 року. Але обидва автори давно вже забуті, а герої братів Ґрімм стали безсмертними. Безсмертними їх зробила неповторна поетична мова в поєднанні з реалістичними деталями, характерна для стилю братів Ґрімм.

- Якщо взяти 200 казок Братів Ґрімм, можна спостерегти дивну тенденцію — жінки в них поводяться значно гірше за чоловіків.

Запитання і завдання

1. Яку сімейну традицію продовжили брати Ґрімм?
2. З якою метою брати Ґрімм почали укладати «Словник німецької мови»?
3. У яких галузях працювали відомі казкарі?
4. Чи можна вважати їх зачинателями літературної казки?
5. У чому полягає відмінність літературної казки від народної, на думку братів Ґрімм?
6. Охарактеризуйте специфіку казок Якоба та Вільгельма Ґрімм
7. Проаналізуйте психотипи головних героїв казки «Бременські музиканти».
8. Чому брати Ґрімм досліджували походження регіональних легенд?
9. Підготуйте мультимедійну презентацію творчості братів Ґрімм.

Література

1. Воробйова Л. Чарівний світ казок братів Ґрімм. Німецька народна казка «Пані Метелиця» / Л. Воробйова // Зарубіжна література. — 2007. — № 31 (серп.). — С. 4-7.
2. Пронкевич О. Відкриваючи дорогу до казки [вивч. казок братів Ґрімм] / О. Пронкевич, А. Ситченко // Вікно в світ. — 1999. — № 3. — С. 97-103.
3. Пронкевич О. Вивчення казки братів Ґрімм «Бременські музиканти» / О. Пронкевич, А. Ситченко // Дивослово. — 1995. — № 12. — С. 27-31.
4. Якоб та Вільгельм Ґрімми /з передм. до зб. «Дитячі та родинні казки» // Мислителі німецького романтизму. — Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2003. — С. 447-454.

ЕРНСТ ТЕОДОР АМАДЕЙ ГОФМАН

Ernst Theodor Amadeus Hoffmann
(1776–1822)

Німецький письменник, композитор, художник. Гофман був автором першої німецької романтичної опери, диригентом, професійним музичним критиком, театральним декоратором, письменником, музикантом, блискучим юристом, графіком. У німецькому романтизмі не було митця більш складного й суперечливого і, разом з тим, більш своєрідного й самобутнього, ніж Гофман. Уся незвичайна, на перший погляд, безладна й дивна поетична система Гофмана, з її подвійністю й розірваністю змісту й форми, змішуванням фантастичного і реального, що сприймалось як свавілля автора, приховує в собі глибокий внутрішній зв'язок з німецькою дійсністю, сповненою гострих і болісних протиріч, і з суперечливими муками зовнішньої й духовної біографії самого письменника. Псевдонім як композитора — Йоганн Крейслер.

Основні твори: «Крихітка Цахес, на прізвисько Циннобер», «Лускунчик і мишачий король», «Золотий горнець», «Чортівий еліксир», «Нічні оповідання»; «Дивні страждання одного директора театру», «Серапіонові брати», «Життєві погляди kota Мурра», «Принцеса Брамбілла», «Мейстер Фло, казка в сімох пригодах двох друзів», «Чуже дитя», «Королівська наречена», «Піцана людина», «Майорат».

Народився Ернст Теодор Вільгельм Гофманн 24 січня 1776 р. у столиці Східної Пруссії — Кенігсберзі. Шлюб батьків був дивним. Батько — Крістоф Людвіг Гофман (1736–1797) — служив адвокатом при пруському верховному суді в Кенігсберзі. Біографи зазначають, що він був людиною настрою, не цурався муз, але був схильний до пиятики. Матір — Ловіза Альбертина Дерфер (1747–1796) — була жінкою надзвичайно побожною, відлюдькуватою, зі схильністю до пієтизму. Подружнє життя цих цілковито різних людей супроводжувалося частими сімейними скандалами, які призвели врешті-решт до того, що через декілька років після народження сина вони розірвали шлюб. Ернст Теодор Амадей разом із матір'ю переїхав у будинок Дерферів, де й проминули його дитячі та юнацькі роки. Середовище дерферівського дому позначилося на характері Гофмана. Він виростав досить замкнутою дитиною, важко сходився з людьми. Часто залишений на самого себе, він багато часу приділяв заняттям із музики. У 12 років Гофман вільно імпровізував на клавірі, органі, грав на скрипці і гамбі, вивчав теорію музики. Домашні заняття були доповненням до основної освіти, яку Гофман здобув, відвідуючи лютеранську школу, куди вступив 1781 р. (за ін. джерелами — 1782 р.).

У Кенігсберзі Гофман зустрів і перше кохання. Об'єктом його поклоніння стала Дора Хатт, яка була старша від нього на 10 років. Гофман давав їй уроки музики і боготворив свою кохану. Саме образ Дори Хатт вгадується у героїні-баронесі з новели «Майорат», написаної значно пізніше. Перше кохання принесло Гофману більше страждань, аніж радості. Скандал, що вибухнув

у кенігсберзькому товаристві, змусив Гофмана прийняти пропозицію з Ёлогау. 1796 р. він покинув Кенігсберг і до 1798 р. працював у суді міста Ёлогау. Заняття юриспруденцією не приносили Гофману радості, перебування в товаристві дядька Йоганна Людвіга не відповідали його духовним запитам. Єдиним порятунком залишалися заняття мистецтвом. Саме у Ёлогау відбулися важливі для Гофмана зустрічі. Тут він познайомився з Йоганном Самуелем Хампе, обдарованим музикантом, який, як і Гофман, змушений був служити чиновником. Дружба з Хампе пов'язувала Гофмана все життя. Не менш важливою була й зустріч із художником Алоїзом Молінарі. Разом з ним Гофман розписував церкву єзуїтів у Ёлогау, а через декілька років закарбував образ художника в новелі «Церква єзуїтів», яка з'явилася у збірці «Нічні оповідання». Склавши у червні 1798 р. іспит на референтарія, Гофман поїхав у Берлін.

Перший берлінський період життя Гофмана припав на 1798–1800 рр. Він, як і колись, працює в суді, але виконання чиновницьких обов'язків обтяжує його менше, ніж у Ёлогау, оскільки молода прусська столиця намагалася не відставати від своїх старих європейських сестер. Взірцем для наслідування став Париж. У Берліні були театри, шуміли багатолюдні салони, у яких бурхливо обговорювали питання політики, події французької революції, велися розмови про мистецтво.

1800–1802 рр. Гофман провів у Познані. Для Гофмана, серед предків якого були люди різних національностей, був чужий пруссацький націоналізм, тому, коли доля звела його з чарівною полькою Михаїною Рорер-Тищинською, голубокою і темноволосою Мішею, він, не

Літературна казка Німеччини та Австрії

вагаючись, повінчався з нею 26 липня 1802 р.

Розквіт як композитора припадає на 1804–1807 рр., які він провів у Варшаві. Саме тут побачили світ і п'ять сонат Гофмана. Із «місцевого музичного дилетанта» Гофман саме тут перетворився на одну з помітних постатей у музичному світі, здобув визнання широкої публіки. У Варшаві розкрилися не лише композиторські здібності Гофмана, а й його співацький талант, диригентський дар.

26 листопада 1813 р. Гофман розпочав працювати над «дрезденською казкою» «Золотий горнець». 3 серпня 1816 р. у Берліні з великим успіхом була здійснена постановка опери Гофмана «Ундіна». Розкішні декорації до опери були виготовлені Шинкелем, головну партію виконувала чарівна Йоганна Еуніке, останнє кохання маестро. Визнання як композитора було однією з небачених його «зоряних годин».

Творча спадщина Гофмана велика і різноманітна. Власне літературна її частина представлена творами різних жанрів: це романи, новели, казки, лібрето, які маестро писав до своїх музичних творів, есе, критичні статті. Перші спроби пера дослідники датують 1795 роком. Є свідчення, що того ж року Гофман працював над втраченими романами «Корнаро, мемуари графа Юліуса фон С.» і «Таємнича».

Але зростала й кількість літературних творів. У Берліні він написав роман «Еліксир диявола» («Die Elexiere des Teufels»), новели «Піщана людина», «Церква єзуїтів», які увійшли до збірки «Нічні оповідання» («Nachtstucke», 1817). 1819 року написав повість-казку «Крихітка Цахес, на прізвисько Цинобер». Поетичне слово стало для Гоф-

мана основним способом вираження власного «я», єдиним засобом втілення свого ставлення до навколишнього світу та його мешканців. У Берліні Гофман опинився на вершині літературної слави.

1819 року хвороба наздоганяє його, і він з дружиною їде на лікування в Селезію. Прикутий до ліжка, він продовжував диктувати свої оповідання. У сорок сім років сили Гофмана були остаточно вичерпані. У нього розвинулося щось подібне до туберкульозу спинного мозку. Письменник помер 26 червня 1822 року.

Свій світогляд Гофман послідовно відтворює в низці незрівнянних у своєму роді фантастичних повістей і казок, у яких він мистецьки поєднує все найпрекрасніше, що створили народи впродовж усіх століть, з особистим вимислом, то похмурим і хворобливим, то смутно зворушливим, але найчастіше граціозно веселим і пустотливо глузливим. Він уміє зацікавити і дорослого читача цією строкатою фантастикою, і робить це за допомогою поєднання природного з повсякденним і навіть вульгарним: у нього примари приймають шлункові краплі, феї пригощаються кавою, чаклунки торгують яблуками й пиріжками, герцоги та графи овочевого царства нарізають зірочки і кладуть їх у суп тощо Літературна казка в жанровій системі романтизму посідає одне з центральних місць. Романтиків приваблювала форма казки, яка давала можливість лаконічно і глибоко висловити своє ставлення до зображуваного, поєднати точки зору персонажа й автора. Вона виявилася тією формою, яка найбільш точно і глибоко передавала «дух народу». Перенесення в казковий світ — це свого роду втеча від реального світу, в той час як казкова «реальність» виявлялася

Літературна казка Німеччини та Австрії

аналогом романтичної «двоствітності». Особливість літературних казок виявляється в переплетенні реального та ірреального, суб'єктивного та об'єктивного, їх чарівність ніби зменшується до простої незвичайності, але і цього інколи досить, щоб художній твір усвідомлювався як казка. Так авторська казка проходить у літературі романтизму етапи самовизначення і самозаперечення, що засвідчує самостійність і життєздатність цього жанру.

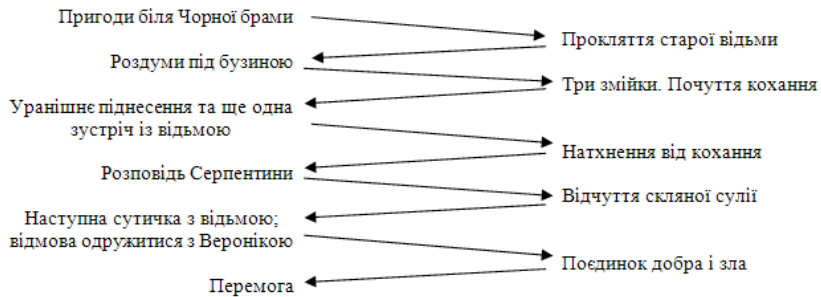
Надзвичайна проза німецького життя є сіреньким тлом, на якому яскраво виграють барви його фантастики. Як психолог, Гофман обрав для себе галузь невизначених почуттів, неясних прагнень, незвичайних відчуттів, магнетичних впливів, усього страшного й болісно зворушливого: марення, галюцинація, безпричинний страх, утрата душевної рівноваги — улюблені мотиви його тонких психологічних етюдів. Як новеліст, історик і етнограф, він чудово відтворює епоху Реформації і XVII століття; італійські звичаї і природу описує так, начебто десятки років прожив в Італії. Але, вірний життю в подробицях, він завжди перетворює його на строка-ту казку. Інший темний бік творчості Гофмана — його прагнення сповнювати читача жахом, змушувати його вірити в існування якихось похмурих сил. Таким чином, крізь усі твори Гофмана проходять два потоки фантастики. З одного боку, радісна, барвіста фантастика, що завжди давала насолоду дітям та дорослим, і могла надихнути таких композиторів, як Вагнер, Чайковський, Шуман («Лускунчик», «Чуже дитя», «Королівська наречена»), на дивні їх творіння. З іншого боку — фантастика кошмарів і страхіть, усіляких видів божевілля як худож-

нього втілення «нічного боку» душі й суспільного життя людей, якими володіють темні, страшні сили («Еліксир диявола», «Піщана людина», «Майорат»).

Тема існування в двох світах, двійництва, загалом притаманна романтизмові, знаходить у творчості Гофмана нове й оригінальне втілення. Як вважають дослідники німецької літератури, порівняно з його попередниками, трактування цієї теми зміщується у цього автора зі сфери метафізичної в реально-життєву. Для Гофмана характерний поділ персонажів на дві нерівні частини — *філістерів* і *ентузіастів*. Філістери — це ті, що живуть в наявній дійсності, з них, власне, складається суспільство (чиновники, комерсанти, бюргери). У їхньому світі панує життєва проза і бездуховність. Ентузіасти у Гофмана — це майже виключно митці: поети, художники, актори і особливо музиканти. Їм практично немає місця в цьому світі, вони приречені на самотність і страждання. Уже в оповіданнях першої збірки «Фантазії в манері Калло» з'явився образ музиканта й композитора Крейсlera — улюблений (і багато в чому автобіографічний) образ письменника.

Фантазія Гофмана в усьому її багатстві й винахідливості розкривається в повісті-казці «**Золотий горнець**» (1814 р.). Це казка з нових часів — як окреслив автор жанр свого твору. Події розгортаються в Дрездені, поряд зі звичайним світом людей існує потаємний світ чарівників і злих відьом, хоча деякі з них поєднують чиновницьку службу (архів) з магією. Кожен розділ казки названий «вигілія» — давнє слово, що означає «нічний сторож». Цим автор підкреслює, що твір писався вночі. У нічних сутінках Дрезден здавався Гофману таємничішим.

Літературна казка Німеччини та Австрії

Два паралельні світи можуть перехрещуватися, можуть існувати паралельно, але завжди існує трагічне, хоча й іронічно осмислене протиріччя між світом таланту і фантазії та світом бездуховності й обмеженості. Гофмана не зрозуміли сучасники, але вже через декілька десятиріч після його смерті письменника почали вважати пророком. Едгар По, Оноре де Бальзак, Федір Достоєвський, Олександр Блок, Франц Кафка та багато інших вважали його своїм учителем.

Гофман — письменник різких контрастів. Казки Гофмана — явище зовсім іншого порядку. Письменник переважно сам вигадував казкові сюжети або так переосмислював традиційні, що вони набували зовсім іншого значення. Саме поняття казки в Гофмана відмінне від жанрового поняття народної казки. Слово «казка» в поезиці Гофмана має споконвічно метафоричний зміст. Воно уособлює чарівну країну щастя, утілених бажань, соціальної гармонії, іншими словами, усього того, у чому почував себе обділеним талановитий художник, як і ціле покоління романтиків Німеччини.

Казка для Гофмана — ще і краса духовного світу людини: «...людська душа — це найчудовіша на світі каз-

ка... Який прекрасний світ укладений у наших грудях!» («Принцеса Брамбілла»). Гофман зрозумів багато істин свого часу раніше, аніж більшість його сучасників, він побачив страшні гримаси буржуазного світу, хоча в Німеччині цей світ тільки робив перші кроки. Він зрозумів страшну і безлику силу грошей, що перетворює людину на бездушний автомат, набагато жахливіший, ніж дракон з сімома головами («Піскова людина»). Усього три золотих волоски на верхівці маленького виродка — малюка Цахеса — роблять його володарем над розумами, душами, долею цілої держави («Малюк Цахес»). І в цих випадках у Гофмана, як і в народній казці, духовні каліцтво і злиденність виражаються в каліцтві зовнішньому. Мертвий Цахес, звільнений від влади золота, стає раптом красивим.

Філософська казка Гофмана досить важка для дитячого сприйняття, як і проблеми, яких вона торкається. Тільки дві казки Гофмана безпосередньо зв'язані зі світом дитинства: «Чуже дитя» та «Лускунчик і мишачий король». «Лускунчик» не належить до певного визначеного жанру, у свій час це відзначив і В. Г. Белінський. Насамперед, у цій казці звертає на себе увагу не сюжет, не його примхливість, а тонкий аналіз психології дитини, осмисленню якого підпорядковане все інше. Така особливість не властива ні народній казці, ні казкам братів Грімм. Як і інші романтики, Гофман з величезним інтересом ставиться до дитинства. Для нього — це країна, що існує за своїми законами краси, недоступними для дорослої людини. І справа зовсім не у віці, як такому, у казках Гофмана трапляються дорослі і старі диваки — «ентузіасти», як іменує їх письменник, яким теж доступ-

ний світ казок.

Казка **«Лускунчик»** (1816 р.) досить своєрідна. Лускунчик — іграшка, гусар, одягнений у сяючий фіолетовий доломан з багатьма білими шнурами та гудзиками, такі ж лосини та чорні чоботи. Насправді незрозуміло і смішно, що старша поважна людина замість того, щоб своїми золотими руками робити щось корисне, майструє дивні іграшки, цілі іграшкові міста. Але навіть ці диваки отруєні світом, у якому живуть. Усе в цих казкових іграшкових містах штучне, усе позбавлене душі. Вони живуть механічним життям, у якому збереглася лише видимість справжньої реальності. Так і припадають пилюкою на верхній полиці шафи, під склом, чудесні, але позбавлені життя іграшки дядечка Дроссельмеєра. Казку не можна «зробити», вважає автор, навіть якщо ти майстер, а тим більше купити або визначити її ціну. Вона приходить сама до добрих і люблячих сердець, здатних розглянути навіть у потворному Лускунчику внутрішню красу. Тому в трагічній війні, що веде Марі на захист непоказної іграшки, маленького виродка Лускунчика, такими нікчемними, незначними виявляються всі дорогі ляльки і загони блискучих гренадерів, що належать братові Марі, а механічні чоловічки, зроблені дядечком і зовсім ні в чому не беруть участі.

Світ дитинства і світ казки в Гофмана живуть за одними законами. Між ними немає розходження, але тільки в тому випадку, якщо дитина не стала передчасно маленьким старцем, що старанно копіює світ дорослих, як це сталося з войовничим братом Марі, якого хвилює тільки зовнішня краса його солдатиків, можливість завжди перемагати і бути «великим полководцем». Йому

здаються смішними і незрозумілими переживання сестри, її прихильність до Лускунчика. За казкою Гофмана російський композитор Петро Чайковський, а 1892 року в місті Санкт-Петербург написав всесвітньо відомий балет «Лускунчик» (рос. «Щелкунчик»)

Цікавою є казка Гофмана «**Малюк Цахес**» (1818 р.) — надзвичайно яскравий сатиричний твір, у якому автор розвиває відомий фольклорний мотив про чудодійне волосся. Добра фея Розабельверде із жалю дарує маленькій потворі Цахесу три чарівних волосинки, і тепер усе талановите і значне, що робиться і мовиться в його присутності, приписується лише йому. Завдяки своїй чудесній обдарованості Цахес робить блискучу кар'єру. У професорських колах його вважають найвеличнішим поетом. Це й відкриває йому шлях до серця чудової Кандіди. Не менших успіхів досягає він і на суспільній арені. Цахес стає таємним радником, а потім і міністром. Невідомо, яких би ще висот досяг Цахес, коли б не втручання доброго мага Альпануса. За його допомогою Бальтазар вириває на голові Цахеса три чарівні волосинки. Після цього в усіх наче полуда з очей спадає, і, на подив його щирих прихильників, Цахес постає перед ними в усій своїй разючій потворності. Ставлення людей, які недавно плазували перед ним, здається Цахесові «революцією», «повстанням», «поваленням усіх основ». Рятуючись від глузувань, він кидається в срібний нічний горщик і, занурившись у «стихію», що містилася в ньому, трагічно гине.

Головна думка казки втілена у феномені Цахеса. Суть його полягає в тім, що деякі люди можуть привласнювати чужу працю, таланти, заслуги та ще й здаватися не

тими, ким вони є насправді. Три золоті волосинки, власником яких став Цахес, — це символічний образ золота, грошей та їхньої влади над людьми і суспільством. У «Малюку Цахесі» присутні декілька припущень про джерела виникнення цинноберів. Це — влада грошей, людське божевілья, різні прояви чарівних сил. Автор також зображує засліплене суспільство, що втратило ціннісні орієнтири та в якомусь самозабутті творить собі кумира. Гофманові цікаво простежити поведінку натовпу стосовно кумира, ним же створеного. У казці божевільний стан натовпу має декілька стадій: спочатку радість і захоплення, потім обожнювання, нарешті смертельний страх перед своїм тираном. Письменник висміює не стільки маленького Цахеса, нікчемного і безпомічного обранця феї, як те суспільство, яке схильне бачити у виродку — красеня, у бездарності — талант, в абсолютній тупості — мудрість, у недолюдку — «окрасу суспільства». У своїй казці Гофман говорить, що цахеси народжуються, цахеси живуть і процвітають лише завдяки нікчемності, вульгарності середовища, що їх породило. І вже не дивує те, що в такій країні знецінюються таланти, знання, моральні якості, навіть любов. Але сам автор, дуже точно показавши симптоми хвороби суспільства, не дає прямолінійних, раціональних пояснень її причини, а тим більше способів її лікування.

У казці Гофмана діє і антипод Цахеса — студент Бальтазар. Як і належить романтичному героєві, він натура творча, протистойть світові філістерської буденності. Але автор з іронією ставиться до Бальтазара, який швидко вдовольнився міщанським щастям і перестав цікавитися суспільними проблемами. Казка, як цього вимагає

жанр, має світлий кінець. Бальтазар одружується з коханою Кандідою. Молоде подружжя оселяється в чудовому сільському будиночку Проспера Альпануса. Але таке можливе лише в казці. В реальному житті управляють цахеси, і нікому вирвати ті три золоті волосини. В житті чаклунів немає, і циннобери одружуються з прекрасними кандідами, вони при владі, доля ж ентузіастів — вигнання або в'язниця. Прогрес сумнівний.

Отже, письменник у своїй казці гостро висміює всю державну систему: духовне і матеріальне життя, спроби реформ, систему чинів, соціальну психологію, породжену самодержавством, убогість обивателів. Він вважає, що людство повинно бути гармонійно розвиненим, щирим серцем і душею. Тоді не буде місця цинноберам, які спритно і нахабно пристосовуються до життя.

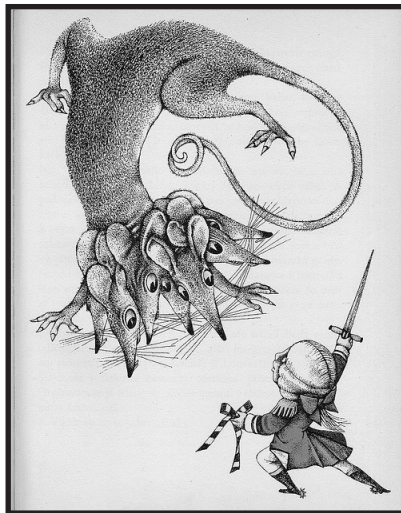
Гофман — знакова постать німецького романтизму, яка сфокусувала всі найхарактерніші його риси, теми, основні ідеї. Фантастичний світ Гофмана змушує вірити в реальність нереального, дає змогу існувати поруч комічному і трагічному. Характерні риси романтизму: культ природи і природного, зловісна, примхлива готика, любов до екзотики та таємничого, чудесного, містичного, використання чарівного сну, конфлікту між добром і злом та ін. Іронія є формою вираження думок, іронія у Гофмана виникає через зведення зла у всесвітню категорію, «абсолютне зло» та синтез протилежностей — реального та ірреального, людського і казкового. Гротеск, гіпербола, глазування, жарт — це форми іронії.

Кожна сторінка творчості великого німецького романтика — пристрасна боротьба прекрасної душі поета з ницим, потворним світом. Особисту долю Гофман

Літературна казка Німеччини та Австрії

бачив як частину загальної долі «маленьких людей», що стояли на порозі подвійного буття: між мізерними ділами і великими ілюзіями. У казці-новелі «Малюк Цахес» дійсність постає перед нами в образі країни, де введено «просвітництво». Гофман викриває за допомогою всевладної іронії химерну велич великих князів, гофмаршалів, широко використовуючи засоби фантастичного гротеску. Отже, духовна і фізична потвора Цахес є серцевиною філістерського світу. Гофман і подає його в карикатурно-комічному, сатиричному плані.

Найновіше видання творів Гофмана побачило світ у видавництві «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА» (три знамениті повісті: «Крихітка Цахес», «Золотий горнець» та «Лускунчик») у перекладі Євгена Поповича та Сидора Сакидона з ілюстраціями Владислава Єрко. Ця книга нагороджена дипломом за найкращу книжкову серію на Львівському Форумі видавців-2006.

Запитання і завдання

1. Чому Гофман змінює одне зі своїх імен Вільгельм на Амадей?
2. На рубежі яких століть виник і поширився романтизм як літературний напрям?
3. Назвіть характерні ознаки романтизму та його відмінність від класицизму та сентименталізму.
4. У яких двох планах розгортаються події в творах Гофмана?
5. На які дві групи поділяє Гофман своїх героїв?
6. До якого жанру належить твір Гофмана «Малюк Цахес»?
7. Хто з героїв утілює риси авторського світогляду?
8. У чому виявляється сатирична спрямованість повісті-казки?
9. Наскільки актуальними є твори Гофмана в наш час?
10. Підготуйте мультимедійну презентацію творчості Е. Т. А. Гофмана.

Література

1. Андрієнко О. В. Міфологічна семантика філософської казки «Крихітка Цахес» в аспекті індоєвропейського сприйняття / О. Андрієнко // Наука. Релігія. Суспільство. — 2005. — № 2. — С. 137-142.
2. Краєвська О. Життєвий і творчий шлях Е. Т. А. Гофмана. «Крихітка Цахес, на прізвисько Цинобер» — шедевр романтичної новелістики / О. Краєвська // Зарубіжна література в школі. — 2011. — № 23-24 (груд.). — С. 3-7.
3. Манян Л. Добро і зло у казці Е. Т. А. Гофмана «Лускунчик» / Манян Л. // Зарубіжна література. — 2009. —

Літературна казка Німеччини та Австрії

листоп. — № 43(635). — С. 21-25.

4. Назарець В. Витвір дуже нестриманої і саркастичної фантазії. Повість-казка Гофмана «Малюк Цахес, на прізвисько Цинобер» / В. Назарець // Зарубіжна література в школах України. — 2009. — № 12. — С. 23-26.

5. Наливайко Д. Е. Т. А. Гофман / Д. Наливайко // Вікно в світ. — 1999. — № 1. — С. 134-145.

6. Ружевич Т. Заирнути до фантазмагоричного світу Е. Гофмана / Т. Ружевич // Вікно в світ. — 1999. — №3. — С. 150-155.

7. Свідер І. Сюжетна функція магічних предметів у романі Гофмана «Малюк Цахес, на прізвисько Цинобер» / І. Свідер // Слово і Час. — 2009. — № 5. — С. 93-99.

8. Фролова О. Фантастична історія злету й падіння в повісті-казці Е. Т. А. Гофмана «Крихітка Цахес, на прізвисько Цинобер» / О. Фролова // Зарубіжна література в школі. — 2011. — № 7. — С. 7-10.

9. Шалагінов Б. Е. Гофман — митець, візіонер, іронік / Б. Шалагінов // Всесвітня література та культура. — 2001. — № 4. — С. 32-35.

ВІЛЬГЕЛЬМ ГАУФ

Wilhelm Hauff
(1802–1827)

Німецький письменник і новеліст, представник бі-дермаєру в літературі. Бідермаєр — напрям у німецько-му та австрійському мистецтві 30-40-х рр. XIX століт-тя. Вважається перехідним періодом між класицизмом і романтизмом. Фактично є уособленням німецької міщанської культури. Містичні, іноді страшні, іноді сум-ні казки Вільгельма Гауфа просякнуті духом Сходу, але в той же час, позбавлені звичайної східної мішури. Він один із тих небагатьох авторів, які вміли зробити з пересічних легенд про привидів і бідняків, що карають злих багатіїв, чарівні шедеври, які цікаво читати як дітям, так і дорос-лим.

Основні твори: «Караван», «Про Каліфа-журавля», «Ко-рабель-привид», «Відрубана рука», «Маленький Мук», «Казка про вдаваного принца», «Александрійський шейх та його невільники», «Карлик Ніс», «Мавпа у ролі людини», «Їдальня в Шпессарті», «Холодне серце», «Пригоди Саїда».

Вільгельм Гауф народився 29 листопада 1802 р. в Штутгарті, в сім'ї Фрідріха Гауфа, який служив секретарем у міністерстві закордонних справ, і Ядвіги Вільгель-міні Ельзаєссер Гауф. З чотирьох дітей він був другим.

Літературна казка Німеччини та Австрії

1809 року, коли Вільгельму виповнилося сім років, його батько раптово помер, і мати, забравши дітей, переселилася в університетське місто Тюбінген. Там, у будинку діда по материнській лінії, пройшли юні роки Гауфа. Першою освітою, яку отримав хлопчик, було читання книг з величезної дідової бібліотеки. 1818 року його відправили вчитися в монастирську школу, а 1820 року він поступив до університету Тюбінгена, який закінчив зі ступенем доктора філософії і теології. Після завершення навчання Гауф влаштувався репетитором у сім'ю міністра оборони генерала барона Ернста Югена фон Хегеля і став наставником його дітей. Разом із цим сімейством здійснив подорож до Франції, Вільгельм з величезним інтересом знайомився з північною та центральною частинами рідної Німеччини. За своє коротке життя побував у Парижі, Брюсселі, Антверпені, відвідав Кассель, батьківщину братів Грімм, Бремен, топографічно точний опис якого міститься в одній з його останніх новел «Фантазмагорії в Бременському винному погребі», побував у Берліні, Лейпцигу, Дрездені. Саме для дітей барона фон Хегеля були написані його *Mirchen* — чарівні казки, які вперше опубліковані в «Альманасі казок січня 1826 для синів і дочок вельможних станів». Працюючи з дітьми, Гауф вивчав їхні характери, психологію, здібності й розумів, які книги чи історії дітям цікаві, а які — ні. До альманаху ввійшли такі твори, як «Маленький Мук», «Каліф-Лелека» та інші. Вони стали нечувано популярними в усіх країнах, де розмовляли і читали німецькою мовою, а згодом у цілому світі. У січні 1827 року Гауф займає посаду редактора Штутгартської ранкової газети й одружується на своїй кузині Луїзі, в яку був зако-

ханий з дитинства. Проте їхнє щастя було недовгим. 18 листопада 1827 він помирає від лихоманки.

Твори

— три томник «Казки для синів і дочок вельможних станів» (1826–1828 pp.):

- 1) «Караван» (казки про каліфа-лелеку і Маленького Мука);
- 2) «Олександрійський шейх та його невільники» (казка про Карлика Носа);
- 3) «Харчевня в Шпессарті» (казкова історія «Холодне серце»).

— новели «Отелло», «Жебрак з Pont des Arts», «Єврей Зюсс», «Портрет імператора», «Співачка», «Фантазмагорії у Бременській виноробні»;

— романи «Сторінки мемуарів сатани», «Людина з місяця», «Ліхтенштейн».

Літературна спадщина Гауфа охоплює три альманахи казок, один з яких був випущений вірною дружиною після його смерті, декілька романів і поем. Ці твори назавжди вписали ім'я Вільгельма Гауфа в історію світової літератури. Перший роман «Сторінки мемуарів сатани» написаний 1826 року в дусі гофманівської так званої фрагментарної прози, яку Гауф відмінно освоїв і надалі розвинув. Багато критиків відзначають, що хоч ученя (Гауф) і поступався своєму «літературному вчителю» (Гофману) у багатстві мови, зате значно випередив його в різноманітності сюжетів і неперевершеній містичності творів. А роман «Людина з Місяця» написаний як пародія на сентиментальні новели відомого на той час

німецького автора Генріха Клаурена (Heinrich Clauren). Так, натхненний романами Вальтера Скотта, Гауф пише історичний роман «Ліхтенштейн», що став одним з найкращих творів цього жанру в ХІХ столітті. Цей роман набуває величезної популярності в Німеччині, особливо на землях Швабії, оскільки розповідає про один із найцікавіших моментів історії цього краю.

Не меншу популярність серед сучасників здобув Гауф-новеліст. Відмінність між казкою і новелою він визначив таким чином: «... існують дуже цікаві оповідання, де не з'являються ні феї, ні чарівники, ні кришталеві палаци». Дія в цих оповіданнях «мирно здійснюється на землі», «у звичайному житті», і заплутана доля героя складається «не за допомогою чаклунства, а завдяки самій людині або дивному збігу обставин» («Отелло» («Otheilo»), «Портрет імператора» («Das Bild des Kaisers»), «Співачка» («Die Sanger»). Останньою новелою Гауфа були «Фантасмагорії у Бременській виноробні» («Phantasien in Bremen Ratskeller», 1827 р.). Події, про які йдеться в новелі, відбуваються у виноробні знаменитого міста Бремена в ніч на перше вересня, коли за традицією святкують чергову річницю Троянди, покровительки знаменитого рейнського вина. Ця ніч стає ніччю спогадів. Упродовж усієї розповіді звучить ностальгія за минулим, зображеним у новелі як прекрасний, добрий час. Автор не стомлюється прославляти радість життя: любов, дружбу, роботу, спрямовану на прикрашення і процвітання землі. Реальність і вигадка в новелі тісно переплетені, але в цьому винні не лише чарівні сили. Його твори пройняті духом містики і чародійства, написані в легкому для сприйняття стилі. Варто наголосити, що окрім казок Гауф

писав вірші, есеї, статті, новели, а в історію німецької літератури ввійшов передусім як основоположник історичного роману.

Казки Вільгельма Гауфа належать до класики, яка завжди на часі. «Маленький Мук», «Карлик Ніс», «Пригоди Саїда» — на цих історіях виросло не одне покоління дітей. А все тому, що німецький письменник Гауф був майстром своєї справи: він знав, що цікаво дітям читати, писав у пригодницькому жанрі. Перший **«Альманах казок»** був опублікований 1825 року і відкривався програмною статтею «Казка як альманах» («Märchen als Almanach»), у якій Гауф дав своє розуміння казки, її призначення. На думку автора, Казка — дочка королеви Фантазії, у країні якої ніколи не заходить сонце і завжди зеленіють ліси. Царська краса королеви Фантазії вічно молода і чарівна. Світ розуму володарює на землі, але Фантазія не здається. Вона, проживши багато століть, знає, що серцям, які зберегли близькість з природою та не закрилися для буяння уяви, не обійтися без Казки. І вона, накинувши на дочку сукні Альманаха, відправляє її на Землю, свято вірячи, що без Казки земне життя неможливе. Перекоаний у цьому і Гауф. Кожен із циклів об'єднаний спільністю теми, але в межах окремого циклу перед читачем проходить цілий ланцюжок оповідачів, позначених своєю манерою розповіді. Та й самі історії, які розповідають умілі оповідачі, не завжди можуть бути беззастережно зараховані до жанру казки. Сам автор досить обережний у жанрових визначеннях своїх творів. Наприклад, історії про каліфа-лелеку і Маленького Мука позначені як розповідь, а казка про Карлика Носа тільки на підставі втручання чарівних сил в

долю героя може вважатися володінням дочки королеви Фантазії. Проте автор поводиться доволі не лише з жанром, а й із побудовою своїх творів. Наприклад, історія про Петера-вугільника (*«Холодне серце»*) за волею Гауфа виявляється розірваною сюжетно не пов'язаними з нею *«Пригодами Саїда»* і шотландською легендою *«Стинфілдська печера»*. Не опускає автор і зручної можливості висловити в межах альманаху свої міркування з суто теоретичних питань. Так, у циклі *«Александрійський шейх і його невільники»* в казці *«Карлик Ніс»* Гауф продовжив розпочаті в програмній статті роздуми про специфіку казки і новели. Джерело казки він вбачає в невгамовному бажанні людини «вознестися над повсякденністю», з одного боку, а з другого, — у прагненні до творчості й співпереживання, оскільки лише дух творчості дає відчуття свободи, стирає грань між дійсністю і вигадкою.

У цих поглядах на мистецтво Гауф є відданим учнем своїх великих попередників — романтиків Новаліса і Е.Т.А. Гофмана. Як здібний учень, він зробив свій внесок у розвиток жанру. Казки Гауфа вирізняє особлива колоритність. Сукня Казки, виготовлена Фантазією, строката. Гауф порівнював свої казки з килимом із яскравим і химерним візерунком, утвореним в результаті переплетення дійсності й небилиці. Основну увагу письменник приділяє не типовості сюжету, який відрізняється незначною кількістю несподіваних поворотів, «втручанням чарівного і казкового в звичайне життя». Психологічне мотивування вчинків героїв не є першочерговим завданням автора, він прагне захопити читача новими пригодами казкових персонажів, викликаними втручанням чарівних сил. Розповідну манеру Гауфа виріз-

няє дивовижна увага до деталі, особливе відчуття речі, її кольору, форми, фактури. У творах Гауфа дивним чином живаються описи вигаданих казкових світів і етнографічно точні замальовки побуту та звичаїв далекого Сходу, рідної Німеччини.

У своєму першому альманасі казок Гауф описує життя і багатих, і бідних, на долю яких випадають різноманітні пригоди та випробування. Основний сюжет історій — це боротьба добра зі злом, де перше обов'язково перемагає. Але, щоб стати щасливим і багатим, треба страждати. Мук страждає від злої відьми та її котів і сиротою поневіряється по світу; Карлика Носа через його потворний вигляд прогнали навіть рідні батьки; Альманзора ще дитиною взяли в заручники; Саїд потрапляє до рук розбійників, а потім — у рабство. Пройшовши випробування, головні герої здобувають любов, дружбу, славу та багатство. Як вважає дослідниця О. Жила, можна помітити, що нерідко головний герой тієї чи іншої історії Гауфа втрачає свого батька. Можливо, тут простежується автобіографія письменника, адже його батько пішов із життя, коли маленькому Вільгельму було 7 років.

Літературна казка Німеччини та Австрії

Основна увага в казках Гауфа зосереджена на долі окремо взятої людини, за її несподіваними поворотами спостерігає сам оповідач, а разом з ним слухачі і читачі. У результаті на наших очах відбувається неймовірне: виявляється, що життя будь-якої людини незалежно від її соціального становища, життєвого досвіду, роду занять стає предметом зображення в жанрі, передусім орієнтованому на увагу до дивовижного і незвичайного. Гауф уміє зображувати життя людини як диво, а тому нас однаковою мірою захоплюють і розповідь про вугільника зі Шварцвальда Петера Мунка, і про відважного молодечького малюка Мука, який вирушає мандрувати світами в марних пошуках любові та співчуття, і про сина кравця Карлика Носа, і про кравецького підмайстра Лабакане, і про багдадського каліфа Хасида.

Всього у збірці десять історій. Серед них є одна, яка актуальна і зараз. Це *«Молодий англієць»* — сюрреалістична казка про орангутанга, якого хазяїн видавав за свого небожа. Він вчив мавпу німецької мови, танців, гри в шахи, хороших манер світського життя. Однак, як тварину не навчай, природа бере своє: «час від часу на нього ніби щось находило: раптом ні з сього зривався услід за кулею й зчиняв серед кеглів суцільний рейвах, або, збивши короля, ставав на голову, хай і зіпсувавши свою витончену закучерявлену зачіску». Згодом мавпа «англієць» став кумиром молоді, яка почала поводитися, наслідуючи «достойний» приклад. І лише тоді, коли дядечко відкрив таємницю, світське товариство прозріло. Уже через цю казку Гауфа можна вважати геніальним письменником і читати його казки не тільки в дитячому, а й у дорослому віці. Твори Гауфа давно і цілком

Вільгельм Гауф

заслужено знані в усьому світі. Багато разів видавалися вони і в Україні. Вперше вийшли друком 1911–1913 рр. у Києві в перекладі Олександра Олеся з ілюстраціями І. Бурячка.

Запитання і завдання

1. Яким було дитинство В. Гауфа і що вплинуло на формування його світогляду?
2. У яких жанрах працював В. Гауф?
3. Розкрийте основні аспекти теорії казок за Гауфом.
4. З яких частин складається тритомник «Казки для синів і дочок вельможних станів»?
5. Що об'єднує окремі цикли творів В. Гауфа?
6. Чому казкар обережний у жанровому визначенні своїх творів?
7. Чи вважаєте містичність сюжету більшості казок домінантою художнього стилю автора?
8. Який спогад з дитинства оприсутнений у більшості казкових творів В. Гауфа?
9. Чому відомого казкаря вважають зачинателем історичного роману в Німеччині?
10. Підготуйте мультимедійну презентацію творчості В. Гауфа.

Література

1. Аграновская М. Юный сказочник Вильгельм Гауф // http://www.maranat.de/agr_03_de_05.html
2. Вильгельм Гауф // <http://www.livelib.ru/author/2068>
3. Гауф В. Казки. К. : Школа, 2001. — 208 с.
4. Гауф В. Маленький Мук. Казки / Вильгельм Гауф ; передм. О. Жила. — К. : Країна мрій, 2011. — 288 с.
5. Немзер А. Сказка о маленьком сказочнике // <http://www.ruthenia.ru/nemzer/hauf.html>
6. Сайт, присвячений В. Гауфу // <http://www.hauff.ru/>
7. Сказки Вильгельма Гауфа // <http://deti-online.com/skazki/skazki-gaufa/>

Еріх Кестнер

Erich Kästner
(1899–1974)

Німецький письменник, сценарист та кабаретист. Популярний завдяки своїм гумористичним творам для дітей, а також сатиричній поезії. Він віддає багато сил пропаганді народної творчості, зокрема казок, оскільки розуміє, що без коренів не можна виростити дерево майбутнього. Він створив переробки «Кота у чоботях», «Тиля Уленшпігеля», «Мюнхаузена», «Шільдбюргерів», «Дон Кіхота», «Гулівера», «Казок про тварин». Після війни Кестнер видає дитячий журнал «Пінгвін».

Головна особливість прози Кестнера для дітей — доброта, оскільки він був упевнений, що доброта необхідна дитині

Основні твори: «35 травня», «Еміль і детективи», «Кнопка та Антон», «Фабіан», «Повість про Чоловічка», «Коли я був маленьким».

Народився майбутній письменник 23 лютого 1899 року в Дрездені в родині дрібного ремісника, лимаря. Його мати працювала служницею, потім домробітницею, перукарем. З матір'ю хлопчика пов'язував дуже міцний зв'язок. Згодом, перебуваючи в Берліні та Лейпцигу, він щодня писав їй зворушливі листи і листівки. Ставлення

Літературна казка Німеччини та Австрії

до матері знайшло своє відображення і в творах Кестнера. Пізніше з'явилися чутки про те, що батьком Еріха був сімейний лікар Кестнерів, єврей Еміль Ціммерманн (1864–1953). Однак ці чутки так і не знайшли свого підтвердження.

Кестнер виріс у дрезденському районі Верхній Нейштадт на вулиці Кенігсбрюкерштрассе (Königsbrücker Straße). Недалеко від неї на першому поверсі вілли його дядька Франца Августина зараз розташовується Музей Еріха Кестнера.

Батьки Кестнера були чесними людьми, добрими та наївними, але вони мали деякі соціальні амбіції: вибиваючись з останніх сил, вони намагалися дати єдиному синові пристойну освіту. А пристойною вона була настільки, наскільки дозволяли батьківські кошти.

Батько рано залишив сім'ю, і всі клопоти щодо виховання сина лягли на плечі матері. Всі її зусилля були скеровані на одне: забезпечити синові гарне життя і достойну освіту. Вона вивчилася на перукаря і відкрила салон у їхній маленькій квартирі. Маленький Еріх дуже любив матір, але іноді ця любов ставала для нього тягарем: «Всю свою любов і фантазію, всі свої зусилля, кожен хвилину свого існування вона фанатично ставила на одну карту — на мене... Я став козирною картою і муси виграти... Я б не пережив її програшу... І я став найкращим учнем та сином». Хлопчика Еміля з книги «Еміль та детективи» автор наділив схожими рисами: «Бачте, він дуже любив свою матір. І згорів би із сорому, якби байдикував, коли вона так тяжко працює, заощаджуючи на всьому. Хіба міг він не зробити домашнього завдання або списати його в Ріхарда Наумана? Хіба він прогуляти

уроки? Еміль бачив, як мама надсаджується, аби тільки він мав усе, що мають інші школярі. То хіба він міг її обдурювати чи завдавати їй прикростей?»

Спочатку хлопчик закінчив школу-інтернат, а згодом, у 1913 року, він вступив на дрезденські вчительські курси, проте через три роки незадовго до їх закінчення перервав свою педагогічну освіту (почалася перша світова війна). Ці роки Кестнер пізніше опише у книзі «Літаюча класна кімната». А спогади про дитячі роки письменник виклав в автобіографічному творі «Коли я був маленьким» (1957 рік).

Дитинство Кестнера закінчилося з початком Першої світової війни. 1917 р. Кестнер був призваний на військову службу і пройшов річне навчання в роті важкої артилерії. Фронт, військова казарма, війна зіграли важливу роль у формуванні антимилітаристських поглядів Кестнера. Додому він повертається у 1919 року після антимонархічної революції у Німеччині. Він блискуче закінчив уже оновлену та реформовану гімназію, але відмовився скласти вчительський іспит, побувавши у школі як практикант, розчарувався у цій професії.

Восени 1919 року Кестнер стає студентом Лейпцизького університету, де вивчає історію, філософію, германістику і театрознавство. Складна економічна ситуація і важке матеріальне становище змушували Кестнера підробляти: він продавав парфуми, працював на біржового маклера. 1925 року Кестнер захистив дисертацію на тему «Зауваження до статті Фрідріха Великого «Про німецьку літературу», де він полемізує з ідеологією та естетикою германського мілітаризму.

Перші його вірші були опубліковані ще 1920 р. у збір-

Літературна казка Німеччини та Австрії

нику студентських робіт, але вони так і залишилися непоміченими.

Незабаром гроші на навчання Кестнер став заробляти журналістикою і театральною критикою в літературній колонці газети «*Neue Leipziger Zeitung*». Він писав памфлети, фейлетони, сатиричні вірші. Після публікації одного з них його було звільнено.

1927 року Кестнер переїхав до Берліна, де продовжував роботу як позаштатний кореспондент відділу культури «*Neue Leipziger Zeitung*» під псевдонімом Бертольд Бюргер. Пізніше Кестнер публікувався і під іншими псевдонімами: Мельхіор Курц, Петер Флінт і Роберт Нойнер.

Протягом 1926–1932 рр. у «Дитячій газеті Клауса та Клер» виходить майже двісті історій, загадок, невеликих фейлетонів. Було встановлено, що більшість їх належала Кестнеру.

Роки з 1927 до 1933 р., проведені в Берліні, вважаються найпродуктивнішими в житті Кестнера. За кілька років Кестнер став однією з найбільш яскравих фігур інтелектуального Берліна. Він публікував свої вірші, коментарі, репортажі і рецензії в різних періодичних виданнях Берліна, співпрацював на регулярній основі з багатьма щоденними газетами: «*Berliner Tageblatt*», «*Vossische Zeitung*» і «*Die Weltbühne*». Біографи Кестнера називають цифру 350 — це статті, що були написані в період з 1923 до 1933 р. Фактична ж кількість може бути більшою. Багато робіт Кестнера були втрачені під час пожежі в його квартирі в лютому 1944 р.

1928 р. виходить перша книга Еріха Кестнера — збірка віршів лейпцизького періоду «Серце на талії». Ці вір-

ші критика та читачі зустріли дуже схвально, оскільки вони були на часі. Критика писала: «Це поет, що представляє наше покоління. Поезія нашого часу не може звучати інакше». Римовані рядки Кестнера були в усіх на вустах, стали крилатими висловами.

У Німеччині то були часи післявоєнної інфляції та безробіття, масових розорень і несподіваних збагачень, час, коли серед ідейного сум'яття та соціальних суперечностей усе популярнішим ставав фашизм.

Кестнер пише про все це: про багатів, про самогубців, про голодних дітей, про дволикість добропорядних громадян. Критики вважали його поезію такою, що належить до напрямку «ліричний цинізм», простежуючи близькість із Брехтом та Гейне.

Часто іронія Кестнера переходить у сарказм, коли він критикує міщанську мораль, брехливий пафос проповідників мілітаризму («Ти знаєш той край, де квітнуть гармати»).

До 1933 р. вийшло ще три поетичні збірки Еріха Кестнера.

У жовтні 1929 р. опублікована перша дитяча книжка Кестнера «Еміль і детективи», що користується успіхом і зараз. Книга була розпродана в Німеччині тиражем у два мільйони і перекладена 59 мовами. На відміну від дитячої літератури того часу з його стерильним світом казок, дія роману Кестнера розгорталася в сучасному великому Берліні. На сучасний сюжет написані і дві інші дитячі книжки: «Кнопка і Антон» (1931 р.) та «Літаюча класна кімната» (1933 р.). Свій внесок в успіх книг Кестнера зробив ілюстратор Вальтер Трір.

Екранізація «Еміль і детективи» 1931 р. режисера

Літературна казка Німеччини та Австрії

Герхарда Лампрехта користувалася великим успіхом. Кестнер, однак, залишився незадоволений сценарієм. Пізніше він сам писав сценарії для кіностудій в Бабельсберге.

Єдиним романом, який має літературне значення, вважається опублікований 1931 р. «Фабіан: історія одного мораліста». Написаний майже в кінематографічній манері, роман розповідає про Берлін початку 1930-х років. У своєму описі життя безробітного філолога-германіста Якоба Фабіана Кестнер відбив темп і суєту того часу на тлі занепаду Веймарської республіки.

Герой роману, молода людина з університетською освітою, повинен придумувати вірші для рекламної фірми, але раптом опиняється без роботи. Читач відстежує його поневіряння Берліном середини 20-х років, а також бачить сцени безрадісного життя та моральної деградації. «Чарівний дар — бачити крізь стіни та зашторені вікна — дурничка порівняно зі здатністю стійко перенести побачене», — зазначає автор. Фабіан — мораліст, адже серед щоденного бруду він зміг зберегти чіткість моральних критеріїв, достоїнство та принциповість. Але він не знає, що робити і як змінити життя.

Проблема «позитивного» завжди хвилювала автора. 1946 року в передмові до збірки своїх ранніх творів Кестнер писав про власні вірші так: «Ці вірші — спроба молодої людини застерегти інших за допомогою іронії, критики, докору, знуцання, сміху. Відомо заздалегідь, що ці спроби позбавлені сенсу, як відомо заздалегідь, що безсенсовість подібних спроб і усвідомлення цієї безсенсовості ще жодного разу не змусили і не змусять замовкнути жодного сатирика. Хіба що книги його спа-

лять. Сатирики замовкнуті не можуть, адже вони наче шкільні вчителі. А шкільні вчителі не можуть не наполягати. Адже у потаємному кутику їхніх сердець, усупереч усьому гидкому, що коїться у світі, несміливо тріпоче дурна, безглузда надія, що люди все ж таки можуть стати трішки, зовсім-зовсім трішки кращими, якщо їх часто сварити, просити, ображати та висміювати. Сатирики — ідеалісти».

У пошуках позитивного Кестнер звертається передусім до дітей, адже «ідеали у нас час доступні лише дітям». Звідси — така кількість творів для дітей.

Після приходу нацистів до влади 1933 р. Кестнер на відміну від більшості своїх колег, що критикували націонал-соціалізм, залишився в країні. Він виїжджав на деякий час у Швейцарію, проте повернувся до Берліна. Кестнер пояснював свою поведінку, зокрема, бажанням бути очевидцем того, що відбувається, а також він не хотів залишати на самоті свою матір.

Його кілька разів допитували в гестапо, він був виключений зі спілки письменників. Його твори, як і твори Генріха Манна, Еріха Марії Ремарка, Бертольда Брехта, Ернеста Гемінгвея, спалювали на Опернплац 1933 року як такі, що суперечать німецькому духові. Він був свідком цього.

Його твори були заборонені Третім рейхом. А йому самому було заборонено займатися літературною діяльністю. Згодом заборону пом'якшили, навіть дозволили видати кілька книг у Швейцарії. Як виняток йому дозволили написати сценарій до фільму «Мюнхгаузен». 1935 року він видає книгу «Пропаля мініатюра». 1943 року заборона на літературну діяльність знову була відновлена.

Літературна казка Німеччини та Австрії

У ці роки він пише «Листи самому собі», у яких з гіркотою зазначає: «Ти колись писав книги, сподіваючись, що інші люди, діти і ті, хто перестав рости, дізнаються з них, що ти вважаєш хорошим або поганим, красивим чи потворним, смішним або сумним. Ти сподівався принести користь. Це було помилкою, і ти можеш тепер лише з гіркотою посміхнутися... Ти нагадуєш людину, яка пробувала переконати риб, щоб вони вибралися на берег, навчилися бігати і переконалися у перевагах сухопутного життя». І лише після війни Кестнер дізнався, що його книги, не зважаючи на заборони, продовжували читати і передавати з рук у руки.

1944 р. квартира Кестнера була зруйнована бомбою. Щоб не загинути при штурмі Берліна радянськими військами, на початку 1945 р. він виїхав з кіногрупою нібито на зйомки в Тироль. Цей час Кестнер описав у своєму щоденнику «Нотабене 45», опублікованому 1961 р.

Після Другої світової війни Кестнер переїхав до Мюнхена, де керував літературним відділом мюнхенської «Neue Zeitung» і видавав газету для дітей та молоді «Пінгвін». У Мюнхені Кестнер присвятив себе і літературному кабаре. Так, він працював на «Die Schaubude» (1945–1948 роки) і «Die Kleine Freiheit» (з 1951 р.) та на радіо. У цей час були створені численні номери, пісні, радіоспектаклі, мови та есе на теми, що не давали йому спокою: нацизм, війн, зруйнована Німеччина. До цього періоду належить написання повісті «Дві Лотти» (1949 р.), що отримала широку популярність за рахунок численних адаптацій у кіно різних країн.

Разом з Йеллою Лепман, засновницею відомої Міжнародної юнацької бібліотеки в Мюнхені, Еріх Кестнер

заснував нову організацію — «Міжнародна рада дитячої книги». Мета цієї організації — підтримувати високі стандарти якості дитячої літератури, вчити добра, толерантності, відповідальності за долю світу.

За все своє життя Кестнер так і не одружився, хоча мав позашлюбні зв'язки. Дві свої останні дитячі книги «Маленький Макс» та «Маленький Макс і маленька міс» Кестнер написав для свого позашлюбного сина Томаса, який народився 1957 р.

1960 року йому вручили золоту медаль імені Андерсена за автобіографічну повість «Коли я був маленьким». Сьогодні Кестнер вважається найзнаменитішим дитячим автором ХХ століття.

1962 року Кестнера обирають Почесним президентом Пен-центру ФРН. 1964 р. у Міжнародній бібліотеці для юнацтва відкрилася виставка Кестнера, яка потім демонструвалася в різних країнах Європи. У Німеччині існує Спільнота Кестнера, заснована літературна премія його імені.

Кестнер помер у мюнхенській клініці Нойперлах і похований на цвинтарі св. Георга в Богенхаузені.

Твори Кестнера були дуже популярні в Ізраїлі у 50-х і 60-х рр., що є цікавим явищем, оскільки після війни ізраїльтяни вкрай вороже ставилися до всього німецького. Таким чином, Кестнер став «послом миру» між Ізраїлем та ФРН.

Недалеко від вулиці Кенігсбрюке в Дрездені, де виріс письменник, розташований Музей Еріха Кестнера, відкритий 1999 року. Це перший у світі мобільний інтерактивний «мікромузей». Своєрідний музей-конструктор — кімната, на стінах якої розташовані 13 рухомих шаф,

Літературна казка Німеччини та Австрії

які можна переставляти як заманеться. Кожен відвідувач може скласти для себе індивідуальну експозицію.

Коли ж говорять про Кестнера як письменника, то кажуть про трьох Кестнерів: поета-сатирика, прозаїка та автора книг для дітей. Єдність створюється загальною системою моральних цінностей, уявленнями про добро та зло.

Твори

- 1928 р. — «Еміль і детективи»
- 1928 р. — «Серце на талії» (збірка віршів)
- 1931 р. — «Кнопка та Антон»
- 1931 р. — «Фабіан»
- 1931 р. — «35 травня»
- 1931 р. — «Зачарований телефон»
- 1933 р. — «Літаючий клас»
- 1935 р. — «Еміль і троє близнюків»
- 1949 р. — «Конференція звірів»
- 1949 р. — «Школа диктаторів» (п'єса)
- 1949 р. — «Подвійна Лотхен»
- 1957 р. — «Коли я був маленьким»
- 1963 р. — «Хлопчик із сірникової коробки» (інша назва — «Повість про Чоловічка»)

Більшість своїх дитячих книг Кестнер написав у період з кінця 20-х до 50-х років минулого століття, але вони анітрохи не застаріли. Зараз його читають більш ніж на ста мовах світу, а найвідоміші його твори були багато разів екранізовані. Це, в першу чергу, «Еміль і детективи», «Кнопка і Антон» та «Подвійна Лотхен».

Перша книга Кестнера для дітей «Еміль і детективи»

надрукована ще 1928 року, а продовження «Еміль і трое близнюків» — 1935 р., але і сьогодні вони є популярними. Обидві книги цікаво трансформують жанр детективної повісті і розповідають про начебто неймовірні, але достовірні пригоди хлопчика Еміля. Головними для Кестнера є діти, їхні характери, їхнє прагнення вселенської справедливості. Тому герої його книг часто діють без дорослих, вони недовірливі до світу дорослих, яким не вистачає ні часу, ні сил, ні бажання. Діти беруть на себе функцію дорослих і замість них борються за добро та справедливість.

Книги Кестнера завжди сучасні: і коли вони описують реальність («Антон і Кнопка», «Еміль та детективи»), і коли події неймовірні («35 Травня», «Зачарований телефон», «Літаючий клас», «Хлопчик із сірникової коробки»).

Кестнер створив новий для літератури того часу тип дитини. Герої його книг не лагідні і слухняні діти, що живуть у стерильному світі казок, а розумні, впевнені в собі, небайдужі маленькі люди. Його кредо — «Діти живуть по сусідству з добром. Треба тільки навчити їх з розумом відчиняти ці двері». Письменник робив це у своїх книгах.

Цікавими є авторські передмови, у яких він пояснює виникнення того чи іншого твору. Наприклад, у передмові до твору «Кнопка та Антон» автор розмірковує у цікавій та доступній для дітей формі про роль письменницької уяви у створенні художнього тексту: «Якщо маленький хлопчик знайшов біля пічки поліно і говорить поліно: «Но!», тоді це вже не поліно, а кінь, справжнісінький кінь... Приблизно так і з тією заміткою, що я знайшов у газеті. Інші люди казали: «Подумаєш, якась

Літературна казка Німеччини та Австрії

замітка на двадцять рядків! А я шепотів: «Фокус-покус» і ось вийшла ціла книжка!»

Або ж передмова до «Еміля і детективів»: «І от коли я взявся лічити ніжки стільців і стола, щоб з'ясувати, скільки, власне, негреньт або школярів стоїть тут у мене на килимі, мені спала на думку історія з Емілем. Може, через те, що я саме думав про школярів у коричневих гольфах. Чи тому, що прізвище в Еміля — Тішбайн» (у перекладі українською це прізвище означає «ніжка стола»). Цікаво автор пояснює маленьким читачам обов'язкову цілісність будь-якого твору: «Повість, роман, казка — усі вони схожі на живих істот, а може, вони і є живими істотами. Вони мають голови, ноги, кровообіг і вбрання, як живі люди. І коли їм бракує носа на обличчі або вони взуті в різні черевики, це відразу всім упадає в око».

Українською мовою деякі твори Кестнера переклала К.Гловацька.

«Еміль і детективи»

Це історія про хлопчика Еміля, що опинився сам у Берліні. Дорогою до міста в поїзді у нього викрадають гроші, призначені для бабусі. Він вистежує злодія і за допомогою берлінських хлопчаків затримує його. Еміль не звертається за допомогою до дорослих, адже розуміє, що навряд чи йому повірять; також він переконаний, що люди байдужі до нього: «Місто таке величезне. А Еміль такий маленький. І жодна людина не поцікавиться, чому в нього немає грошей і чому він не знає, де йому виходити. У Берліні — чотири мільйони людей, але нікому немає діла до Еміля Тішбайна. Ніхто не хоче знати, який клопіт

в іншої людини. У кожного доволі своїх турбот і радощів. І коли кажуть: «Як я вам співчуваю», то здебільшого мають на думці: «Дай мені спокій!»

Злодія затримано, і виявляється, що цей злодій пограбував раніше банк. Емілю виплачують велику грошову винагороду, і він мріє купити мамі нове тепле пальто. А ця історія потрапляє в усі місцеві газети.

Автор виводить ще одного цікавого персонажа — репортера Кестнера, який рятує Еміля від кондуктора, заплативши за його квиток, а згодом пише матеріал про Еміля та його друзів.

Значення цього твору полягає у тому, що завдяки Емілю в літературу увійшов новий герой дитячої літератури: енергійний, сміливий, борець за справедливість, люблячий син та вірний друг. Ці герої протистоять старанним і чемним, добре вихованим персонажам, світ яких — школа та дитяча кімната.

Змінилося і мовлення персонажів: замість правильних діалогів чемних хлопчиків, маємо яскраву та живу говірку юних берлінців. На сторінках книги ожили реальні діти, що розмовляли живою, влучною мовою. Таким чином, письменник здійснив «мовну реформу». І надалі в його творах низький та високий стиль природно поєднувалися.

Динамічний авантюрний сюжет «Еміля» розгортається на фоні реального міського життя у Берліні 20-х років. Не випадково сучасні німецькі педагоги використовують повість як важливе джерело на уроках історії. У Центральній бібліотеці Берліна навіть була створена комп'ютерна програма-путівник по книзі, що докладно демонструвала історико-побутовий фон, на якому роз-

виваються події повісті.

Українською цю повість переклала Катерина Гловацька.

«35 травня»

На думку О. Купріян, ця книжка «вкотре доводить давно відому істину: дитяча література призначена аж ніяк не «винятково», а тільки «в тому числі» для дітей», а Кестнера можна назвати за цю повість і сатиру в ній німецьким Джонатаном Свіфтом.

Цього разу 35-те травня припало на четвер, коли головний герой повісті, хлопчик Конрад, навідує свого дядька, аптекаря Крендельгута. Дядечко Крендельгут самотній, тому готує обіди сам, і часто вони ласують шинкою з вершками, солодкими пирогами з гірчицею. А після обіду починається бешкетування. Так було і цього разу. Аж раптом з'явився цирковий кінь Неґро Кобилло, який носить капелюх, виконує номери на роликах і розмовляє. Кінь має добру гуманітарну освіту й захоплюється літературою (чим не свіфтівські гуїнгми?).

Зав'язкою пригод стає домашнє завдання Конрада написати твір про Океанію. Хлопчик та його супутники відвідують дорогою до Океанії країну Неробію. У Неробії — люди лежать цілими днями у ліжках, а з сусідами спілкуються через гучномовці. Вони намагаються не витратити сили ні на що, навіть на одягання: їхній одяг намальований на шкірі. Вони і не їдять, бо це довго і виснажливо, «споживання їжі — занадто важка справа... А так ковтаєш собі пігулки і дивишся картинки — теж дуже смачно, а зусиль іде набагато менше». Цікавою є і природа Неробії. Там дерева «поліфруктові» й «поліфункціональні»: на одному дереві ростуть вишні, яблука,

груші й сливи, а для того, щоби зробити сливовий пиріг зі збитими вершками, достатньо один раз потягнути за правий важіль. Кури в цій країні несуть смажені яєчні з салом або омлети зі спаржею.

Ще одна країна — Велике минуле. Тут історичні постаті діють як звичайні смертні, а на стадіоні Олександр Македонський та Ахіллес бігають стометрівку.

У Світі-Навпаки діти перевиховують нечемних дорослих, а в країні майбутнього, Електрополі, є живі тротуари і фабрика-мрія, що працює на енергії Ніагарського водоспаду: в одну трубу цієї фабрики потрапляють живі тварини, а з протилежного боку випадають усі можливі вироби — консерви, шкіряні чемодани.

Натрапляємо на доволі цікаве втілення письменницької фантазії. Саме 35-го травня екватор стане сталевую стрічкою, якою можна дістатися до Океанії. За екватором варто доглядати. Є навіть пані, яка драїть екватор від іржі, бо якщо іржа в'їсться, екватор може тріснути — і тоді земна куля зламається. Жіночка ця надзвичайно мудра, вона володіє якоюсь вищою істиною: «... найкраще вкрити ваш дурний екватор антикорозійним засобом... Тоді його жодна іржа не візьме. — Але він конче мусить трішки іржавіти... Бо інакше я втрачу роботу».

Книга побачила світ в Україні у перекладі Ольги Сидор з ілюстраціями Горста Лемке — улюбленого книжкового художника Кестнера.

«Коли я був маленьким»

1957 року виходить автобіографічна повість «Коли я був маленьким». У ній Кестнер надзвичайно делікатно пише про світ дитини. Це твір переносить нас в епоху

Літературна казка Німеччини та Австрії

початку ХХ сторіччя. Незважаючи на нелегкі випробування маленького героя, його дитинство — все одно «золота пора», сповнена любові та світлих надій.

Автор пише з ностальгією про часи свого дитинства, починаючи з дитинства своїх батьків. У передмові зазначає: «У цій книжці я хочу розповісти дітям дещо зі свого дитинства. Тільки дещо, а не все. Інакше вийде товстелезна книга, а мені такі не подобаються...»

Цікавими є його міркування про спогади: «Спогади лежать не в ящиках, не у шафах, не у голові. Зазвичай вони мешкають усередині нас. Зазвичай спогади дримають, але вони живі, дихають і час від часу розплющують очі. Вони мешкають, живуть, дихають і дримають усюди. У наших долонях, у ступнях ніг, у ніздрях, у серці...»

У цій книзі — не лише епізоди з дитинства Кестнера, а ціла тогочасна епоха з її побутом, традиціями та звичаями, що вже пішла в небуття.

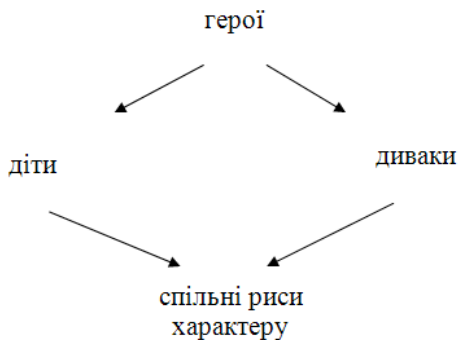
«Повість про Чоловічка»

У 1963 році побачила світ казкова повість «Повість про Чоловічка» (у рос. перекладі — «Хлопчик із сірникової коробки»). Це мудра та ніжна книга, пронизана тривогою за долю маленького чоловічка у великому та жорстокому світі.

Герой повісті — Максик, крихітний хлопчик, який відрізняється від своїх ровесників лише зростом (він такий маленький, що спить у сірниковій коробці). Він змушений покинути школу, оскільки його постійно намагався скривдити хто-небудь зі школярів. Хлопчик стає учнем фокусника професора Йюкуса фон Покуса. А згодом йому вдається стати відомим цирковим артис-

том. Але світ, у якому йому доводиться жити, недосконалий, у ньому нажива та гроші відіграють важливу роль. Максика викрадають бандити, і врятуватися йому допомагає хлопчик на ім'я Еріх. Цікавим є сон Максика: йому сниться, що він став нормальною дитиною, і його ніхто не впізнає, він не знає, як адаптуватися в новому для нього світі. Єдиним його бажанням є повернути свій маленький зріст. Таким чином, Максик розуміє, що зріст не найважливіше в житті. Важливо бути особливим і знайти своє місце в цьому світі. Письменник намагається застерегти дітей: у світі багато зла, а перемогти його може тільки доброта і чесність. Він не повчає, а просто пояснює, наскільки важливими є людська доброта і дбайливе ставлення одне до одного.

Світ жорстокий, а добрим його роблять діти та диваки, для яких важливою, більшою мірою, є не казка, а віра в добро:

Спільними рисами диваків та дітей є бажання творити добро, прагнення справедливості, милосердя.

Книги Кестнера для дітей — захопливе читання. А мета цих книг — прагнення змінити і покращити жит-

Літературна казка Німеччини та Австрії

тя. Він вірив у перемогу добра, вірив у дітей, вірив у роль дитячої книги. Під час свого виступу на врученні йому Золотої медалі він сказав: «Діти читають інакше — не так, як ми. Картини світу, викликані буквами, для них такі ж реальні, як і світ речей. Діти кожену букву читають ще серцем».

Еріх Кестнер у Німеччині середини ХХ ст. був найвищим громадянським та літературним авторитетом, письменником для читачів віком від 8 до 80. Одночасно він був дуже самотньою людиною, що намагалася ошляхетнити світ.

Запитання і завдання

1. Що таке ПЕН-центр?
2. Яку премію Кестнер одержав одним із перших?
3. Чи можна вважати Кестнера суто дитячим письменником?
4. Чи присутні у дитячих творах дорослі?
5. У чому полягає особливість твору «35 травня»?
6. Охарактеризуйте героїв казки «Повість про Чоловічка».

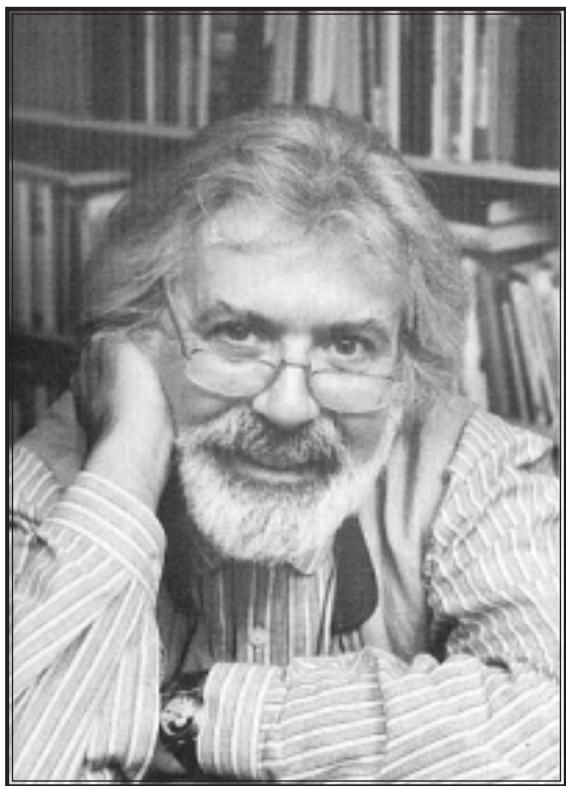
Література

1. Кестнер Е. 35 травня / Е. Кестнер. — Л. : Кальварія, 2008. — 160 с.
2. Кестнер Е. Еміль і детективи / Е. Кестнер. — К. : Веселка, 1984. — 104 с.
3. Кестнер Э. Повести / Э. Кестнер. — М. : Правда, 1985. — 480 с.
4. Гиммельман М. Золотая медаль Г. -Х. Андерсена [про Е.Кестнера: бібліографія, фото] // Витрина. — 1996. — №3. — С.15.
5. Гнідець У. Концептуалізація розуміння сучасної літератури для дітей та юнацтва в світлі наукової критики / У. Гнідець // <http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/46>
6. Додерер К. Он верил в детей // Детская литература. — 1978. — №2. — С. 44.
7. Кестнер Эрих // Краткая литературная энциклопедия : в 9 т. Т. 2. — М. : Сов. энциклопедия, 1966. — С. 502.
8. Кестнер, Эрих // <http://ru.wikipedia.org/wiki/Кест->

Літературна казка Німеччини та Австрії

нер_Эрих.

9. Купріян О. Джонатан Свіфт повернувся 35 травня / О. Купріян // <http://litakcent.com/2008/07/24/olha-kuprijan-dzhonatan-svift-povernuvsja-35-travnja/>

МИХАЕЛЬ ЕНДЕ

Michael Andreas Helmuth Ende
(1929–1995)

Німецький письменник, автор понад 30 книг, значна частина яких дитячі. Відомий як автор фентезі. Його твори перекладено більш ніж 40 мовами, а загальний тираж складає 20 млн. примірників. За мотивами «Нескінченної історії» знято кілька фільмів, за мотивами казки «Чарівний напій» — мультсеріал «Вушипунш» (2000 р.). Енде — також автор кількох п'єс, романів та повістей, але найбільшу популярність авторові принесли саме казки.

Основні твори: «Джим Гудзик та Лукас-машиніст», «Нескінченна історія», «Чарівний напій», «Момо».

Народився німецький дитячий письменник у містечку Гармиш-Партенкирхен (Німеччина) у родині художника та скульптора Едгара Карла Енде та фізіотерапевта Луїзи Енде. Сталося це 12 листопада 1929 року о 5:15 ранку. Сім'я бідувала, оскільки картини батька купували нечасто. Фахівці визначали ці картини як «напівсюрреалізм». 1931 року родина перебралася до Оберменцига під Мюнхеном. Річ у тім, що у Мюнхені був Центр мистецтв, з яким Едгар Енде пов'язував свій майбутній успіх як художника. Так і сталося. Роботи

Літературна казка Німеччини та Австрії

художника почали активно купувати як німецькі, так і зарубіжні поціновувачі мистецтва. Протягом наступних чотирьох років родина забула про бідність. Але 1935 року фінансове становище сім'ї погіршилося, виною того була культурна політика Третього Рейху. А згодом Едгар Енде став забороненим художником як «художник дегенеративного виду мистецтва».

З вересня 1935 року родина Енде винаймає маленьку квартиру в районі Мюнхена Швабінг. По сусідству живуть художники, скульптори, письменники: Франц Марк, Бертольд Брехт, Пауль Клее. Мати Енде влаштувалася на роботу, щоб хоч якось покращити матеріальне становище родини. Але для маленького Міхаеля проблема була не в бідності, а у відчуженні його батьків. Він був свідком постійних сварок між ними, а батько часто повторював, що вони не в змозі утримувати дитину. Міхаель жив у постійному страху. Школа також не рятувала від страху та самотності. Хлопчик погано вчився, ненавидів уроки та вчителів. Згодом він напише у «Нескінченній історії»: «Він і так боявся школи, цього місця своїх щоденних поразок і невдач, боявся вчителів, котрі зі щонайліпшими намірами вмовляли його отямитися або ж зганяли на ньому злість, боявся інших дітей, які з нього збиткувалися, не минаючи жодної нагоди показати, який він незграбний і слабкий. Так чи інак, школа вже давно здавалася йому тюрмою з невизначено довгим терміном ув'язнення, яке триватиме, аж доки він не виросте, темницею, в якій йому доведеться німо і покірливо відсидіти весь строк до кінця».

Найкращими його друзями були хлопчики Віллі, син торгівця тютюном, та Пітер, син лікаря. Віллі став про-

тотипом Бастіана з «Нескінченної історії». Навесні 1940 року Енде почав відвідувати гімназію Максиміліана в Мюнхені, де познайомився з хлопчиком Матіасом Миколаєм, сином торговця книгами. Матіас був відмінником, тому спочатку недолюбував Енде, що закінчив перший клас із дуже низькими оцінками. Його навіть залишили на другий рік, через що він хотів накласти на себе руки. Але 1943 року, коли почалася евакуація гімназистів, хлопчики познайомилися ближче.

У вільний час Матіас читав Шиллера, Новаліса, Гольдерліна. Крім того, він захоплювався музикою, живописом, театром. Під впливом Матіаса Міхаель починає писати вірші. Його перший текст «Молитва Апокаліпсиса» присвячений опису жахів війни. Найжахливішим його спогадом було атомне бомбардування Хіросіми та Нагасакі (серпень 1945 року).

У кінці війни Міхаель та Матіас зустрічаються в Мюнхені. Міхаель співає в хорі і стає членом молодіжної спільноти.

1947 року сімнадцятирічний Міхаель перейшов до Вальдорфської школи Штудгардта. Він винайняв маленьку квартиру і почав самостійне життя. Матіас також переїхав туди. Разом вони відвідували американську бібліотеку, де знайомилися з творами французьких екзистенціалістів. Канікули вони проводили в Мюнхені, де відвідували всі вистави, на які тільки могли дістати квитки. Вони навіть самі спробували поставити кілька вистав у Штудгарті. «Esslinger Zeitung» 1947 р. вперше надрукував вірш Енде під назвою «Sonett Der Gaukler».

1949 року Енде вступає до Мюнхенської школи Falkenberg, щоб вивчати акторську майстерність. На той

Літературна казка Німеччини та Австрії

час він уже писав п'єси і ставив їх на сцені. Під час навчання Енде грав невеликі ролі в камерному театрі Мюнхена. Одна з таких ролей була у постановці «Матінка Кураж та її діти». 1951 року він отримав диплом сценічного актора. Цього ж року він отримує місце в театрі Шлезвіг-Гольштейн у Рендсбурзі. Через деякий час він знову повертається у Мюнхен, щоб займатися літературною творчістю. Пише комедію «Ein Sultan hoch zwei».

1952 року Енде знайомиться з Інгеборгою Гофманн і одружується з нею 1964 року в Римі. Згодом, з 1971 року вілла «Дім Єдинорога», де вони взяли шлюб, стала постійним місцем проживання письменника.

1953 року його батьки розлучилися. Батько закохався у студентку факультету мистецтв, а мати через це намагалася накласти на себе руки, випивши велику дозу снодійного. Стосунки між батьком і сином стали дуже напруженими. Тільки згодом, через багато років, вони помирилися. Доказом було те, що пізніше Міхаель присвятив цикл оповідань «Дзеркало в дзеркалі» своєму батькові і розмістив там 18 його літографій.

1954 року Енде працює кінокритиком на баварському радіо. До 150-річчя з дня смерті Шиллера він пише скетч «Маленькі риби» для кабаре, де головним героєм є пам'ятник цьому великому поетові, що розмірковує про актуальні проблеми сучасності. Цей скетч схвально зустріли, але всі наступні не були такими популярними.

За дорученням баварського радіо 1956 року Енде мандрує Італією, готуючи репортаж про цю країну. У Палермо з ним стався цікавий випадок, що змінив його життя. На великій площі королівського палацу ввечері сиділи оповідачі історій. Міхаель звернув увагу на од-

ного з них, що розповідав дуже знайому історію. Енде спитав, що це за історія. Виявилось, що чоловік переказував один із романів Олександра Дюма. Цю книгу він успадкував від свого діда. Тоді Енде сказав собі: «Це мета, якої треба досягти: щоб через сто років після твоєї смерті твої історії звучали на вулицях Палермо з вуст оповідачів».

Приблизно у той самий час він зустрівся з одним зі своїх однокласників, який попросив написати текст до дитячої ілюстрованої книжки. Замість короткого оповідання вийшов 500-сторінковий роман. Так виникли історії про Джима Ґудзика. Автор надсилав рукопис у різні видавництва, доки книга не була надрукована 1960 року. Роман складався з двох частин. Перша мала назву «Джим Ґудзик та Лукас-машиніст», а друга — «Джим Ґудзик та чортова дюжина» (побачила світ через два роки).

За ці книги Енде отримує «Літературну премію міста Берліна для юного покоління», а 1961 року — «Німецьку премію книг для дітей». Книги було перекладено 19 мовами, а 1961 та 1966 років за ними створили радіопостановку. Саме з цього починається його кар'єра як професійного письменника. Також він починає отримувати великі гонорари за свої книги.

1972 року з'явився роман «Момо» (повна назва «Момо або Дивна історія про злодіїв часу і дитину, що повертала викрадений час людям»).

Найвідоміший твір М. Енде — «Нескінченна історія». Він був опублікований 1979 р. Книга друкується в цілому світі і викликає багато дискусій. За мотивами цієї книги знято фільм «Нескінченна історія». Також вона видавалася на платівках та на касетах. 1989 року звукова

Літературна казка Німеччини та Австрії

інсценізація роману отримала премію «Золотий диск». 1980 року книга отримує багато національних та міжнародних нагород. Учителі почали серйозно говорити про можливість використовувати «Нескінченну історію» як навчальний посібник у системі освіти.

Після такого успіху розпочинається найпродуктивніша фаза у творчості Енде. Майже щорічно виходять ілюстровані казки для дітей та книги казок. Разом з батьком він видає 1984 року цикл «Дзеркало у дзеркалі». Цього ж року з'явилася книга «Гогґолорі», за мотивами якої 1985 року була поставлена однойменна опера Уїлфріда Міллера, яку багато хто з критиків назвав національною оперою після другої світової війни.

1985 року помирає дружина Енде. Шокований тим, що сталося, він продає віллу і повертається у Мюнхен.

Разом з японською перекладачкою його книг Маріко Сато Міхаель Енде регулярно відвідує Японію (1977, 1986, 1989, 1992). А з 1987 року вони вже живуть разом у Мюнхені, де обсталяють своє помешкання у японському стилі. А — 1988 року письменник опинився на межі банкрутства та тюремного ув'язнення за борги. Річ у тім, що його багаторічний літературний агент зумів за ці роки на ім'я Енде набрати позик на мільйон франків. Були описані картини батька письменника, меблі, і, якби не втручання видавництва «Thienemann-Verlags», Енде заарештували б.

1989 року Маріка Сато та Міхаель Енде після п'ятнадцятирічного знайомства одружилися. Свій останній твір Енде опублікував 1992 року — збірку історій «В'язниця волі». У червні 1994 року він оперується в Мюнхені, йому роблять хіміотерапію від раку шлунка,

а через рік 1995 року письменник помирає у шпиталі недалеко від Штутгардта. Він похований у Мюнхені, і за заповітом на похороні грали музику Моцарта і Глюка, а також хор Державного театру виконав заключний акт опери «Гоггolorі».

Нагороди і звання

1960 р. — Літературна премія міста Берлина для юного покоління

1961 р. — Німецька премія в номінації «Книги для дітей»

1974 р. — Німецька премія літератури для дітей за роман «Момо»

1980 р. — Премія «золотий диск» за інсценізацію роману «Нескінченна історія»

1981 р. — Приз Януша Корчака за роман «Нескінченна історія»

1989 р. — Орден «За заслуги перед Федеративною Республікою Німеччина» на честь 60-річчя.

Твори

Романи

1960 р. — «Джим Гудзик та Лукас-машиніст»

1962 р. — «Джим Гудзик та чортова дюжина»

1972 р. — «Момо або Дивна історія про крадіїв часу і про дитину, що повертала вкрадений час людям»

1979 р. — «Нескінченна історія»

1984 р. — «Гоггolorі»

1989 р. — «Чарівний напій»

Збірки

1969 р. — Das Schnurpsenbuch (збірка поезій абсурду)

Літературна казка Німеччини та Австрії

та магічних заклинань).

1984 р. — «Дзеркало у дзеркалі: Лабіринт» (збірка сюжетно пов'язаних між собою оповідань).

1984 р. — «Пожиратель снів» (серенади та вірші)

1992 р. — «В'язниця волі»

1994 р. — «Школа чаклунства та інші історії»

Антології

1983 р. — «Моя книга для читання»

1989 р. — «Книга для читання Міхаеля Енде».

Інші твори

1947 р. — «Неодмінний час» — п'єса

1950 р. — «Високий султан» — п'єса (не опублікована)

1955 р. — «Потворні» — п'єса (не опублікована)

1959 р. — «Піоновий ліхтар» — п'єса для радіо (не опублікована)

1972 р. — «Транквілла Трампелтрі або Наполеглива черепаха» — ілюстрована книга

1978 р. — «Маленький оборванец» — ілюстрована книга

1978 р. — «Лірум Ларум Віллі Варум» — ілюстрована книга

1981 р. — «Милий хробак і метелик або Дивний обмін»

1982 р. — «Швейна машинка Тіні»

1992 р. — «В'язниця волі»

1993 р. — «Щуролов»

1993 р. — «Тедді та звірі»

1993 р. — «Легенда повного місяця» (Die Vollmondlegende) — ілюстрована книга для дорослих

«Момо» (1972 р.)

В одній з анотацій до цієї книги сказано, що це казкова повість з елементами фантастики для дітей та дорослих. Письменник розповідає в ній про боротьбу та перемогу простих людських стосунків над демонами-викрадачами часу.

«Є на світі велика й водночас буденна таємниця. Всі люди до неї причетні, кожен її знає, тільки мало хто над нею думає. Більшість людей просто приймає її як факт, анітрохи не дивуючись. Ця таємниця — час.

На світі є календарі й годинники для того, щоб вимірювати час, та все це мало важить, бо всяк знає, що іноді година може здатися нам вічністю, а іншим разом вона промине як одна мить. Це вже — що за цю годину трапляється пережити. Бо час — це життя. А життя мешкає в серці».

Це історія про маленьку дівчинку-сироту, що мешкає в закинутому амфітеатрі у столиці держави без назви. Вона дуже бідна, але це не лякає її, адже вона має унікальні здібності: Вона вміє слухати і розуміти людей, особливо дітей: «Вона вміла слухати так, що й нерозумним людям раптом набігали добрі думки. І не тому, що вона їм щось казала або питала щось таке, що їх на ті думки наводило, ні, вона просто мовчки слухала — слухала якнайпильніше і якнайщиріше, з найбільшою увагою і співчуттям. Та ще й дивилася на ту людину великими чорними очима, і всяк почував, що в нього несподівано з'являються мудрі думки, яких він досі в себе не знаходив».

У місті з'являються дивні Сірі люди, і Момо намагається дізнатися, хто вони і що вони вчинили з її дру-

Літературна казка Німеччини та Австрії

зями. Свої пошуки вона провадить крізь час, шукаючи таємниче джерело життя.

Сірі люди, що називалися працівниками Ощадкаси Часу, змінили світ Момо, а точніше її друзів. Усі почали заощаджувати час: «Ніхто, здавалося, не помічав, що, заощаджуючи час, він насправді заощаджував щось зовсім інше. Ніхто не хотів признатись, що життя його стає чимраз бідніше і одноманітніше, чимраз холодніше. Виразно це відчували тільки діти, бо ж і на них ні в кого тепер не було часу. Але час — це життя. А життя мешкає в серці. І що більше люди заощаджували, то більше втрачали». І згодом Момо звернула увагу на те, що люди все рідше і рідше приходять до неї, що їй уже майже немає кого слухати. Вона пробує повернути друзів, і їй намагаються завадити Сірі люди.

Цікавим є епізод з лялькою Бібігел, що нагадує Барбі. Гру з нею Сірий пан називає марнуванням часу, а для того, щоб час не нудно було марнувати, потрібно якомога більше речей для ляльки (згадаймо будиночок Барбі, Кена, про яких так часто мріють дівчатка). Сірий пан намагається захопити Момо пластиково-ляльковим світом. Проте Момо зауважує, що друзі кращі за ляльку, адже друзів можна любити.

Випадково Сірий пан відкриває їй таємницю: «Нам треба залишатися невпізнаними, — немовби звідкись здалеку долинало до неї, — ніхто не повинен знати, що ми є на світі й що ми робимо... Ми дбаємо про те, щоб жодній людині не запасти в пам'ять. Тільки поки нас ніхто не знає, ми можемо робити свою справу — годинами, хвилинами й секундами виточувати з людей час їхнього життя. Бо ж час, що вони заощадили, для них пропащий.

Ми загарбуємо його собі... ми його нагромаджуємо... ми прагнемо його... О, ви не знаєте, що то таке — ваш час! А ми, ми знаємо й висмоктуємо вас до кісточок. І нам треба його чимраз більше... дедалі більше...»

Момо оголошено в розшук. Вона тікає й опиняється в Майстра Гора у Царстві Часу, куди її приводить чарівна черепашка. Там дівчинка дізнається, що насправді Сірі пани — не люди. Це ніщо, що ховається за людською подобою (згодом Ніщо зрине у «Нескінченній історії»). Майстер Гора допомагає дівчинці потрапити у її власне серце і показує її власний час. За рік, а Момо здалося, що минула лише ніч (такий хід Енде використовує і в «Нескінченній історії»), вона повертається. Але вже не лишилося жодного її друга. Вони всі змінилися під впливом Сірих панів. Момо вдається за допомогою Майстра Гора (від лат. *hora* — година) звільнити вкрадений час, Сірі пани розтають, і в місті знову запанував лад.

У цьому творі автор виводить проблему всезагальної згубної технологізації на прикладі дитячих іграшок: «Діти дедалі частіше приносили з собою такі іграшки, якими не можна було по-справжньому гратись, наприклад, керований на відстані танк, який можна було пустити їздити, — та більше він був ні до чого. Або космічна ракета, що кружляла довкола кілка, — але більше з нею нічого було робити. Чи маленький робот, що поводив розжареними очима й крутив головою, — ні на що інше він не годився. То були, звісно, дуже дорогі іграшки, друзі Момо ніколи таких не мали, а сама вона й поготів. Передовсім, це були речі такі довершені до найдрібнішої деталі, що вже нічого не доводилося уявляти. Діти не раз годинами сиділи й дивилися, зачаровані й водночас

Літературна казка Німеччини та Австрії

знуджені, як їхня іграшка дирчить, дигає по землі або кружляє на шнурі довкола палиці, — та їм самим при тому нічогосінько не спадало на думку. Тому вони кінець кінцем знов починали свої давні ігри, для яких досить було двох-трьох сірникових коробочок, драної скатертини, першої-ліпшої кротовини чи жменьки камінців. Зате вже уявити собі можна було все, що заманеться».

Для Енде здатність фантазувати була найважливішою. Фантазія, вигадка і здатність героїв уявляти стали наскрізною темою його творчості.

Іншою проблемою, що і зараз на часі, є занедбаність і покинутість дітей, коли батьки, намагаючись заощадити та раціонально використати час, забувають про них, перенасичуючи їхнє життя розвагами, що нищать їхній внутрішній світ.

Автор намагається ввести читача у реальність книги: «І Кассіопея пошкандибала шукати собі тихого куточка. Там вона повтягала голову й ноги під панцер, і на ньому поволі висвітилося слово, видиме тільки тому, хто прочитав цю книжку: КІНЕЦЬ».

Це роман-пересторога, що може статися з людством, якщо воно в гонитві за економією часу забуде про речі, варті нашого часу: «Може в декого з читачів виникне щечимало запитань та боюсь, що я не зможу їм зарадити. Бо, мушу признатись, усю цю історію я записав з пам'яті так, як мені її розповіли. Сам я ніколи не знав ні малої Момо, ні її друзів. Не знаю, як їм повелось далі і як ведеться тепер. Що ж до великого міста, то його я можу тільки уявляти.

До всього сказаного я міг би додати тільки таке.

Тоді я саме подорожував (я, власне, й досі подоро-

жую), і якось уночі мені трапилось їхати в одному купе з якимось дуже дивним пасажиром. Тим більше дивним, що я нізащо не міг визначити його віку. Спершу я був подумав, що переді мною сидить старий чоловік, та незабаром зрозумів, що, мабуть, я помилився, бо мій супутник здався мені раптом дуже молодим. Але й це враження невдовзі виявилось хибним.

У кожному разі, саме він і розповів мені в ту довгу ніч усю цю історію.

Коли він скінчив розповідь, обидва ми на якийсь час замовкли. По тому загадковий пасажир додав ще одну фразу, якої я не хочу потаїти перед читачем.

Я розповів вам усе так, — промовив він, — начебто це вже сталося. А міг би розповісти й так, нібито все воно тільки станеться в майбутньому. Для мене ця різниця невелика».

Роман переклали більше, ніж 30 мовами. 1974 року цей твір отримав «Німецьку премію літератури для дітей». З 1996 року власник цієї премії отримує статуетку Момо.

Українською мовою ця книга побачила світ 1985 року у перекладі Євгенії Горевої.

«Нескінченна історія» (1979 р.)

Ця книга написана під впливом антропософії Рудольфа Штайнера, прихильником якої був письменник, а деякі дослідники вбачають у ній також зв'язок зі вченням Телеми. Телему як релігійне вчення розвинув англійський окультист та письменник Алістер Кроулі. Основні принципи: роби, що хочеш, і буде це законом; любов є закон, любов у відповідності з волею; кожен чоловік і кож-

на жінка — це зірка; немає іншого права, окрім того, що треба чинити згідно зі своєю волею. Втіленням цього є країна Фантазія, де все залежить від волі головного героя.

Антропософія, на думку Р. Штайнера, — це пізнання, що здійснюється вищим Я людини. Штайнер шукав синтез між наукою та духом. Мислення — такий самий орган сприйняття, як вуха чи очі. А через вільно вибрані методи, що не порушують моралі, тренування та вправи кожен може розвинути в собі здатність до сприйняття духовного світу, включаючи вищу природу самого себе та інших. Така дисципліна та тренування повинні допомогти особистості стати більш моральною, творчою та вільною індивідуальністю, що здатна до дії, мотивованої любов'ю. Так, любов до Фантазії та Дитинної царівни допомагає нерішучому Бастіану порятувати їх. Недостатні духовні практики також стають причиною його пізнішої поразки. А провівши тривалий час у самотності та медитаціях, Бастіан повертається до себе справжнього.

Сюжет книги розгортається в реальному світі та у світі країни Фантазія. Події змодельовано так, що казкова сюжетна лінія спочатку є подіями книги, яку читає головний герой. Таким чином, у творі є дві сюжетні лінії, що спочатку переплітаються, потім зливаються в одну, а далі знову розходяться.

Це історія про одинадцятирічного хлопчика Бастіана Балтазара Букса, якому якось до рук потрапила велика стара книга з двома зміями на обкладинці під назвою «Нескінченна історія» про країну Фантазію. Він, сховавшись від усього світу на шкільному горищі, починає читати про фантастичні події, аж раптом виявляєть-

ся, що Фантазія — реальна країна, а він стає активним учасником подій, які там розгортаються.

Хлопчик Бастіан живе з батьком, що не може отямитися після смерті дружини і майже не приділяє уваги синові. Бастіан розраду від самотності знаходить у книгах: «Пристрастю Бастіана Букса були книжки. Той, хто ніколи не просиджував цілі пополудні над книжкою — з палаючими вухами і розкошланим волоссям, коли тільки те й робиш, що читаєш, читаєш, читаєш, забуваючи про світ навколо себе, не помічаючи ні голоду ні холоду; той, хто ніколи не читав під ковдрою — потай, при тьмяному світлі кишенькового ліхтарика, бо тато, мама чи ще хтось вимкнули світло з якнайкращими намірами, мовляв, уже час спати, бо завтра дуже рано вставати; той, хто ніколи не проливав крадькома ревних сліз, тому що закінчилася чудесна історія — і ось уже треба прощатися з персонажами, з якими спільно пережито стільки пригод, з героями, яких любиш і якими захоплюєшся, за яких непокоїшся, на яких покладаєш надії, без чийого товариства життя здається порожнім і безглуздим, — що ж, той, хто не знає про все це з власного досвіду, той, імовірно, так і не збагне, що діялося тієї миті з Бастіаном».

Якось, тікаючи від хлопців, він потрапляє в антикварну крамницю, звідки поцупив стару загадкову книгу. Саме з цього і починаються його пригоди. Він читає про країну Фантазію, правителька якої Дитинна царівна важко хвора. Гине і сама Фантазія — її поглинає Ніщо. На порятунок казкового світу Дитинна царівна відправляє хлопчика Атрею та Щастедракона Фухура. І він дізнається про таємницю країни Фантазії. Єдиний по-

рятунок — дати нове ім'я Дитинній царівні. Але це може зробити лише дитина з реального світу. Цим героєм стає хлопчик Бастіан. Він дає нове ім'я Царівні — Місяцівна. З маленького зернятка народжується новий світ. Бастіан дає новим речам нові імена. Згодом він вирушає у мандрівку Фантазією, але йому доводиться долати не лише перешкоди на своєму шляху, а й пережити складну внутрішню боротьбу.

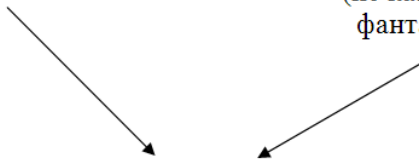
Дитинна Царівна дарує Бастіанові амулет Аурін, на звороті якого написано «Роби, що хочеш», і переконує, що він може відродити Фантазію своєю уявою. Але в амулета є одна властивість: кожного разу, як Бастіан загадує бажання, він втрачає спогад. У результаті цього у хлопчика починає стиратися межа між поняттями добра та зла, що розпалює в ньому жадобу до влади. Бастіан ранив у двобої Атрею, а згодом піднімає заколот проти Дитинної царівни. У підсумку він залишається самотнім і блукає самостійно Фантазією. Він потрапляє у Місто Колишніх Королів. Тут назавжди залишилися такі ж, як і він, чия пам'ять було знищено Аурином. Бастіан розуміє, що він не є винятковим. Він лише один із тих, хто намагався порятувати Фантазію. До того часу в нього залишилося три бажання: стати звичайним, знайти своє заповітне бажання і знайти того, кого він любить. Загадавши останнє бажання, він забуває своє ім'я, але потрапляє в Копальні Забутих Картин, де знаходить сон із зображенням свого батька. Він несе це зображення до джерела Живої Води, але по дорозі картина руйнується. Несподівано Бастіан зустрічається з Атрею і віддає йому Аурін. Вони переносяться до зали Живої Води з двома Зміями, що служать воротами в реальний

світ. Випивши живої води, Бастіан повертає всі спогади. Але він не може повернутися, оскільки всі історії, що він нафантазував у Фантазії, не були доведені до кінця і лишилися нескінченними. Його рятує Атрею, що обіцяє все завершити. Бастіан повертається у свій світ. І виявляється, що в його світі минула лише ніч. А ще головний герой ніде не може знайти книгу. Він іде до книгарні, де зізнається у крадіжці. Власник крамниці містер Корендер вислухав хлопця і повірив йому, адже і сам колись побував у Фантазії.

«Нескінченна історія» — це книга, в яку можна зануритися з головою, що і робить Бастіан. Нескінченна історія — це історія, що не має завершення. Бастіан читає книгу про Атрею, а інші люди читають про Бастіана, а ще інші беруть участь у їхньому житті. І цей ланцюг ніколи не закінчиться.

світ реальний

світ фантазії
(не казки, а
фантазії)

існують паралельно
взаємодіють

Міхаель Енде змішує реальність та вигадку, буденність та казку. Але, щоб потрапити у казку, потрібно повірити у себе і свої сили. Саме цього на початку книги не вистачає хлопчику Бастіану, який живе у світі книг і через це, а також через свою незграбність постійно стає жертвою хлопців-однолітків. Познайомившись зблизь-

Літературна казка Німеччини та Австрії

ка з казкою, Бастіан уже ніколи не буде таким, як був раніше, він стає кращим, немов казковий позитивний герой.

герой реальний → світ фантазії → герой реальний, але змінений на краще

Енде стверджує, що шляхетність та відвага закладені у кожній людині. І навіть аутсайдер здатен за певних умов та обставин на героїчні вчинки. Людська шляхетність та відвага можуть врятувати не лише наш світ, а й Фантазію — королівство Дитинної царівни.

Міхаель Енде важливу роль у своєму творі відводить дітям, адже саме вони — це остання надія людства зберегти таємничість і неповторність світу. Героями, що рятують Фантазію від загибелі, стають саме діти — хлопчики Атрею та Бастіан. А світом Фантазії править не дорослий, а дівчинка — Дитинна Царівна.

Важливими є роздуми про фантазію та реальність у житті людини. Так, тих, хто потрапляє з Фантазії в реальний світ, люди називають брехунами за їхні незвичайні історії, а однією з причин загибелі Фантазії є втрата людьми віри в дива.

Дуалізм є наскрізним у цій книзі: реальність та фантазія, боягузтво та відвага, герої та вороги, правда та брехня.

Та й сам твір перебуває на межі між казкою та фентезі. Зовні «Нескінченна історія» схожа на казку, але вона позбавлена визначеності подій, що притаманне казці. Станіслав Лем писав, що коли казку позбавляють такої визначеності, то вона перетворюється на фентезі. І казка, і фентезі містять вигадку, але фентезі, на відмі-

ну від казки, підпорядкована законам логіки. Світлана Василенко означила цю особливість так: «І десь є межа, що перетворює казку на фентезі, межа, на якій ще існує гармонійність казки, але з'являється щось зовсім нове, нез'ясовне, з чого з часом і розквітає квітка фентезі на місці зів'ялої квітки казок. На цьому місці й виникають книжки на кшталт «Нескінченної історії» — дитячі книжки з дорослим обличчям. Книжки, в яких ще можливе ненав'язливе привчання до шляхетності та виховання ідеалів, але можлива поява алегорій на кшталт вежі зі слонової кістки, де мешкає Дитинна царівна».

Цю книгу можна поділити на три частини. Перша власне казкова, у якій герой бореться зі злими силами і отримує перемогу. У другій частині показано, як Бастіан, отримавши необмежену свободу фантазувати, втрачає розуміння реальності і перетворюється на вигаданого героя вигаданої країни. Третя частина присвячена метафізичному пошуку Бастіана найголовнішого бажання та дороги в реальний світ.

Неординарний сюжет — це сильна сторона цієї книги. Іншою сильною стороною є нестримна фантазія. Саме вона — це те, що зв'язує всі елементи роману. Такої незліченної кількості дивних створінь та місць вистачило б не на один роман.

Цікавою є авторська позиція щодо добра та зла, яку він втілює в образі Дитинної царівни: неважливо, чи це зла істота, чи добра, оскільки вона — частина Фантазії, тому має повне право на існування та будь-які дії. Судити і карати можуть лише жителі Фантазії, а Дитинна царівна є безпристрасною.

Ще одна важлива риса цієї книги — відсутність пов-

чального тону. Навіть про свого героя автор говорить, що він не любив книги з повчаннями. Жодного разу автор не засуджує або схвалює поведінку своїх героїв. Він завжди осторонь.

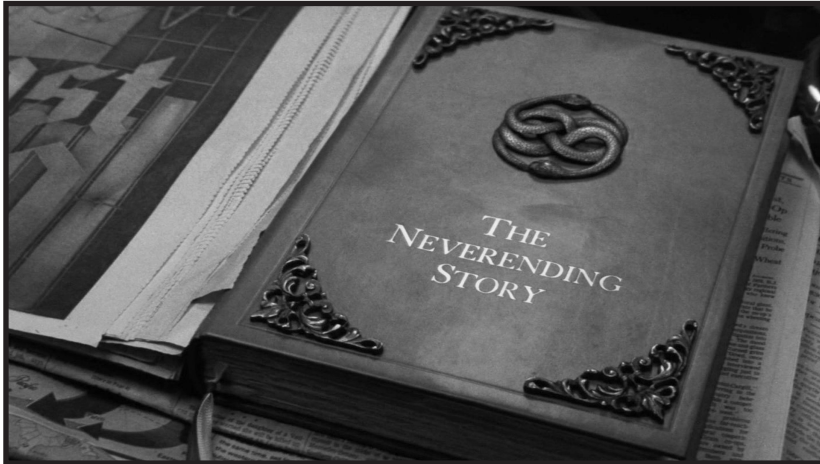
«Нескінченна історія» є багатощаровою. Дитяча казка — це верхній шар. Далі йдуть серйозні шари. Д. Лопухов припустив, що якби книга була англійською і була би вперше надрукованою у 90-х роках, то вона могла би стати культовою, на кшталт «Гобіта» або «Гаррі Поттера». Але, на жаль, ця книга найчастіше відома як першоджерело однойменної екранізації. А між романом та фільмом є велика різниця. Так, на думку Енде, Фантазія — це не засіб розв'язання проблеми для невдач, а місце, де людина, виходячи зі своїх життєвих принципів та установок, має шанс отримати неоціненний досвід, зрозуміти, чим реальність відрізняється від вимислу, а також пізнати самого себе. Фантазія режисера Петерсена, який зняв однойменний фільм, — це щось на кшталт чарівної скриньки, відкривши яку, отримаєш всі блага. В Енде світ живий, реалістичний (навіть в описах Фантазії), а у Петерсена це світ застиглий, як красива, але нерухома картинка. Така інтерпретація Енде не сподобалася. Він пробував зашкодити зйомкам, а потім і судився з творцями фільму, вимагаючи забрати своє ім'я з титрів та змінити назву. Згодом у всіх інтерв'ю він жорстко критикував цей фільм.

Міхаель Енде був найбільш відомим письменником Німеччини у 20 столітті. І цю відомість йому принесли саме дитячі книги. Сам автор говорив, що вони призначені для дитини, яка живе в ньому, і для всіх дорослих, які зберегли дитину всередині себе: «Мої книги для дітей

від 8 до 80».

Його письмо може бути назване міксом реальності та фантазії. Він завжди запрошує читача стати учасником оповіді, слова в його книгах віддзеркалюють нашу реальність, а фантазія допомагає вікритіше поглянути на проблеми сучасного техногенного суспільства, що відучилося вірити в казку.

Українською мовою книга «Нескінченна історія» побачила світ завдяки перекладу Юрка Прохаська.

Запитання і завдання

1. Назвіть найвідоміші твори М. Енде для дітей.
2. Як розпочалася його письменницька кар'єра?
3. У чому полягає особливість письма М. Енде?
4. Твір «Нескінченна історія» — це казка чи фентезі?
5. Назвіть головних героїв цього твору.
6. Охарактеризуйте образ Балтазара Бастіана Букса.
7. У чому особливість образів дітей у цьому творі?
8. Які образи-символи використані у «Нескінченній історії»?
9. Як ви розумієте образ Дитинної царівни?
10. Для кого, на думку автора, він писав?

Література

1. Большакова Н. Игровая поэтика в литературных сказках Михаэля Энде / Н. Большакова // <http://nest.udm.net/unter/nes/spiel.htm#0>
2. Энде М. Момо / М. Энде. — К. : Веселка, 1985. — 206 с.
3. Энде М. Нескінченна історія / М. Энде. — Л. : Видавництво Старого Лева, 2008. — 560 с.
4. Василенко С. Химерна оповідь без початку і кінця / С. Василенко // http://vsiknygy.net.ua/shcho_pochytaty/review/768/
5. Здравствуйте, Михаэль Энде! // Книжное обозрение. — 1994. — 3 мая. — С.5.
6. Коновалов А. В. Энде Михаэль / А. Коновалов // Писатели нашего детства. 100 имен : биографический словарь : в 3 частях. Ч. 1. — М. : Либерия ; Российская государственная детская библиотека, 1999. — С. 417-418.

7. Лопухов Д. Бесконечная история / Д. Лопухов // www.crossflow.ru
8. Михаэль Энде : [биограф. справка] // Реальность фантастики. — 2004. — №12. — С. 131.
9. «Нескінченна історія» — враження від українського перекладу.
10. Перший урок : оповідання з лабіринту / пер. Євгенія Горєва // Всесвіт. — 1996. — №12. — С. 93-98.
11. Сайт, присвячений Міхаелю Енде // www.michaelend.de
12. Станіслав Яценко. Путешествие за живой водой в Страну Фантазию // Книжное обозрение. — 1992. — 3 июля. — С. 7.

ОТФРИД ПРОЙСЛЕР

Otfried Preußler
(1923–2013)

Отфрід Пройслер — відомий німецький дитячий письменник, написав 32 книги, які перекладено 55 мовами. Загальна кількість усіх публікацій по всьому світу — 50 мільйонів книг.

Саме Пройслер у 50-х роках ХХ століття відновив жанр казки в німецькій дитячій літературі.

У наші дні педагог та казкар Отфрід Пройслер все-світньо відомий. Він лауреат Європейської премії за дитячу літературу, премії Януша Корчака, премії Золотий та Срібний грифель. 1999 року був нагороджений у Німеччині Великим лицарським хрестом.

Головні твори: «Мала Баба Яга», «Привиденя», «Водяничок», «Розбійник Гуцик-Буцик», «Крабат, або Легенди старого млина».

Отфрід Пройслер народився 1923 року в Північній Богемії, у містечку Рейхенберг, що розташоване недалеко від гір. Ліси, гірські струмки, старі могутні дерева — здавалося, що десь там ховаються відьми, гноми, чаклуни. Враження дитинства та домашня атмосфера вплинули на творчість письменника. Його бабця була чудовою оповідачкою та пам'ятала багато народних легенд

Літературна казка Німеччини та Австрії

і переказів про водяних гірських духів, про привидів, що живуть у старовинних замках. У. Гнідець зазначає, що глибоке знання міфології та досвід використання наративних технік, які застосовує О. Проїслер у своїх творах, він набув у процесі власного становлення письменником. З його слів, «Книга казок моєї бабусі, якої в дійсності ніколи не існувало, є найважливішою серед усіх книг, з якими я коли-небудь зустрічався у своєму житті». Матеріал для пізнішої творчості накопичувався ще з дитинства, коли О. Проїслер подорожував разом зі своїм батьком, збираючи легенди рідного краю, які їм переповідали жителі високогір'я Звідси походять історії про чаклунів, відьом, водяників та привидів, звідси його вміння слухати і здатність відтворювати комунікативні ситуації усної народної творчості.

У будинку Проїслерів була бібліотека, що налічувала 6 тисяч томів, і книги з раннього дитинства ввійшли у його життя. Батько Отфріда також цікавився історією рідного краю і прищепив цю любов синові.

Батьки Отфріда працювали вчителями і піклувалися про розвиток художнього смаку, мовного чуття та мовлення своїх дітей.

Після школи Проїслера відправили воювати на Східний Фронт, а 1944 р. лейтенантом він потрапив у радянський полон. Через п'ять років його звільнили.

Юнацькі роки він планував присвятити навчанню в Німецькому університеті Праги. Це один з найдавніших навчальних закладів Європи. Проте Гітлер і Сталін знищили його сподівання. Письменник важко переживав втрату можливості отримати вищу освіту, але зараз він вважає, що роки в таборі були найкращим житте-

вим університетом. Згодом в одному з інтерв'ю Пройслер зізнається: «В основі моєї освіти — такі предмети: елементарна філософія, практичне людинознавство і російська мова у контексті слов'янської філології». У таборі він ніколи не залишався на самоті. Постійний нагляд, обшуки, казарми. Ймовірно, тому Пройслер уникає великих зібрань, масових заходів.

Повернувшись 1949 року з полону, Пройслер відшукав родину та наречену, з якою одружився того ж року. У нього народилося три дочки.

Більше двадцяти років (до 1970 року) він працював учителем початкових класів.

Директор школи, де Пройслер почав працювати вчителем, порадив йому не кричати на дітей, якщо ті не слухають, а розповідати дивовижні історії, що дають привід для радості та сміху, а також дарують віру в те, що добро завжди перемагає зло.

У той же час письменник починає писати доволі нетрадиційні для німецької літератури казки. Традиційно негативні герої в його казках стають позитивними.

1956 року Пройслер досягнув першого успіху — побачила світ його дебютна книга «Водяничок», 1957 року — виходить книга «Мала Баба Яга». 1962 року письменник видав казку «Розбійник Гуцик-Буцик». Далі — «Привидення» (1966 р.), «Хербе Великий капелюх» (1981 р.), «Гном Хербе та лісовик» (1986 р.), «Крабат, або Легенди старого млина» (1971 р.).

Казкар Пройслер написав також фантастичну повість за мотивами російського фольклору — «Пригоди сильного Вані». Головний герой здійснює всі свої подвиги тільки заради допомоги ближньому. «У зв'язку з особливостями

Літературна казка Німеччини та Австрії

моєї біографії, я люблю вашу країну та її людей», — говорив Пройслер, коли приїхав 1979 року до Москви на Міжнародну зустріч дитячих та юнацьких письменників.

Усе своє життя Пройслер збирав народні казки — записував від оповідачів, шукав у старовинних виданнях. Як наслідок — поява книги «Пробило північ». У ній зібрано казки багатьох регіонів Німеччини.

Пройслер жив та працював у Гайденгользені недалеко від Розенгайма. З того часу, як він відійшов від справ, він почав писати про пережите у радянському полоні. Але спогади його будуть надруковані лише після його смерті.

Деяку твори українською мовою перекладав Володимир Василюк.

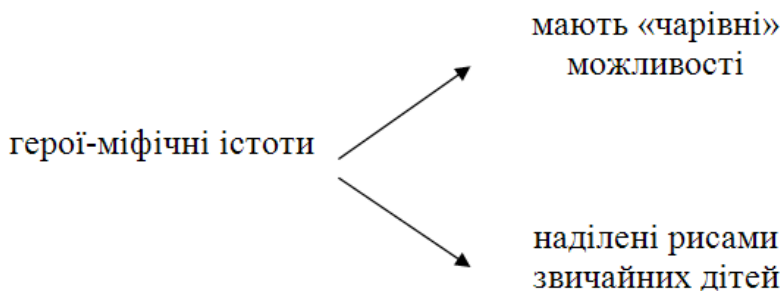
Твори

- 1956 р. — «Водяничок»
- 1957 р. — «Маленька Баба-Яга»
- 1962 р. — «Розбійник Гуцик-Буцик»
- 1966 р. — «Привиденя»
- 1968 р. — «Пригоди сильного Вані»
- 1971 р. — «Крабат, або Легенди старого млина»
- 1981 р. — «Хербе Великий капелюх»
- 1986 р. — «Гном Хербе і лісовик»

Творчість письменника віддзеркалює його погляди на сучасну педагогіку. В одному зі своїх інтерв'ю він зазначив: «Що вирізняє теперішніх дітей, так це наслідки впливу оточуючого світу: високотехнізована буденність, прагнення досягти успіху за будь-яку ціну, тобто фак-

торів, що є негативними для дитинства». Саме ці фактори забирають у дітей дитинство, скорочують його. У результаті цього діти не затримуються у своєму світі, дуже рано починають взаємодіяти з безсердечним світом дорослих, до якого вони ще не готові. Отже, мета сучасної педагогіки — повернути дітей у дитинство.

Нацистська ідеологія під час гітлерівського режиму негативно вплинула на розвиток дитячої книги. Юним читачам намагалися прищепити любов до жорстоких середньовічних легенд, культу героя. Пройслер пішов шляхом дегероїзації німецької дитячої літератури. У його позитивних героях немає нічого величного. Та й усі вони дуже маленькі: Маленька Баба Яга, Водяничок, Привиденя. Хоча вони й уміють чаклувати, але не є всемогутніми, а часто залежними. Так, Маленька Баба Яга боїться старших відьом, Привиденя стає заручником міського годинника, Водяничок повинен слухатися своїх батьків.

Ось як пише Пройслер про своїх героїв:

«Жила собі мала Баба Яга. Було їй усього сто двадцять сім років, а для Баби Яги, звісно, це ще зовсім молодий вік.

Мешкала вона в чаклунській хатці серед дрімучого

Літературна казка Німеччини та Австрії

лісу. Хатка була невеличка. Але й господиня жила в ній мала. Тож місця Бабі Язі вистачало. А вже кращої оселі вона й побажати собі не могла. Дах на хатці дуже гарно скособочився од вітру, димар похилився, а віконниці раз у раз скрипіли. Знадвору до хатки була примурована піч. Бо як же без печі у хатці Баби Яги?»

«З давніх-давен у Ойленштайнському замку жив маленький Привид. Чи просто добродушне Привиденя, одне з тих, які, коли їх не розсердити, нікому не зроблять шкоди.

Удень воно спало у важкій, окутій залізом дубовій скрині, добре схованій за товстим димарем, і ніхто й гадки не мав, що там поселився привид.

Та як тільки годинник на ратуші в містечку Ойленберзі, що біля підніжжя замку, вибивав північ, Привиденя прокидалося. Рівно на дванадцятому ударі воно розплющувало очі, випростовувало руки й простягалося. Потім діставало з-під стародавніх листів і грамот, що правили йому за подушку, в'язку з тринадцяти ключів, яку всюди носило з собою. Махало нею — і скриня миттєво відчинялася».

«Незабаром Водяничок уже плавав, як дорослий. Він бо й почав таки досить рано! Говорити малий також навчився швидко. Водяничата вчаться всього цього набагато швидше, аніж людські діти. Мабуть, тому, що вони ростуть у воді.

Спочатку Водяничок плавав тільки у світлиці. Та згодом батьки дозволили йому випливати в сіни і кухню. Плаваючи по кухні, він заглядав у всі мамині каструлі».

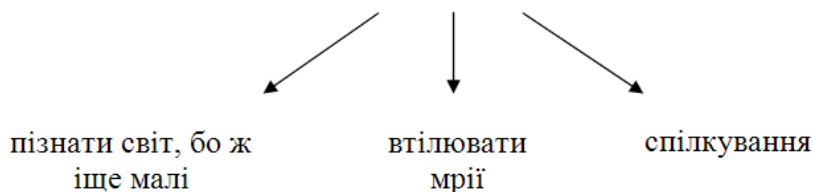
Пройслер вибирає персонажів нижнього сонму. Однак на заміну поколінню злих і небезпечних чаклунів

приходить покоління добрих і романтичних істот.

Казка «Водяничок», наприклад, цікава ще й тим, що автор змальовує цілу сім'ю водяного. Вони вдягнені за сучасною модою, а їхнє помешкання нагадує людську оселю. Народження в сім'ї маленького хлопчика-Водяника радісно вітають його батьки і ціла водяна родина. Хлопчик швидко росте і є дуже кмітливим. За короткий час він стає самостійним, і батько відпускає його плавати і робити все на власний розсуд, застерігаючи триматися подалі від людей.

І Мала Баба Яга, і Водяничок, і Привиденя пізнають світ наочно і сприймають його як диво (Водяничок і дощ, Привиденя і сонце тощо).

мета героїв

На думку У. Гнідець, «сучасна дитина, оточена різноманітною інформацією, перестала дивуватися дощу. Для неї — це явище природи, до того ж не завжди приємне. Тому автор, як і романтики, приділяє надзвичайно велику увагу красі природи, одухотворює її через уяву міфологічного персонажа. Романтичний мотив злиття світу дитинства і природи є одним із центральних у творі німецького письменника». Герої, наділені магічними силами, — не володарі, а друзі всіх істот.

О.Пройслер вдається до комічної стилізації повсякденного життя, що є знайомою і природною для дитини,

Літературна казка Німеччини та Австрії

знайомою дитині-читачу. Автор виявляє глибокі знання дитячої психології і прагне відтворити на основі міфологічних образів маленьких героїв ідеалізований світ дитини, сповнений барв, фантазії, казки.

Спостерігаючи за цими персонажами, дитина отримує можливість насолоджуватися чуттєвими, слуховими, зоровими образами навколишньої природи та й загалом світу, бо, перебуваючи безпосередньо в ньому, вона цього не завжди здатна помітити.

Маленька Баба Яга мріє потрапити на свято Вальпургієвої ночі, а для цього вона повинна стати доброю відьмою. Вона розуміє це, як те, що вона повинна допомагати людям і тваринам, що ретельно робить протягом року. Водяничок досліджує навколишній світ і намагається заприятелювати з хлопчиками, весь час потрапляючи в кумедні ситуації. Привиденя опиняється в місті й з нічного привида перетворюється на денного. Від сонячного світла воно чорніє. І тепер його єдиним бажанням стає бажання повернутися в замок і знову стати білим, у чому йому допомагають міські діти.

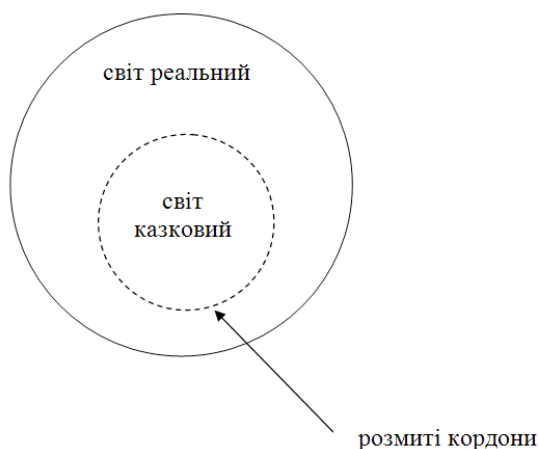
Приклад кожного з героїв доводить, що не потрібно бути такими, як усі, а «білі ворони» також мають рацію. Так, Маленька Баба Яга всупереч усім правилам є доброю відьмою. Доброю є і родина Водяників. Поведінка чарівних героїв порушує загальноприйняті канони, але лише заради повноти і радості життя. В усьому ж іншому вони залишаються самими собою (наприклад, Водяничкові не можна бігати з сухими ногами, бо тоді він може захворіти і дістати нежить).

Запозичивши героїв з німецької міфології, Пройслер описує лише те, що може зацікавити дитину. Малень-

ка Баба Яга, як дівчинка-школярка, непосидюча, але й старанна. Водяничок цікавий, як і будь-який хлопчисько, тому постійно потрапляє у неприємності. Привиденя завжди трішки сумне і самотнє.

Казкар їх бачить у звичайній обстановці, розуміє особливості їхніх характерів та звичок, що пов'язані з їхнім життєвим устроєм. А фантастичне саме по собі не відіграє важливої ролі. Нічого таємничого у фантастиці Пройслера немає. Наприклад, нову мітлу Маленька Баба Яга купує у сільській крамниці.

Світ казковий немов би вплетено у світ реальний, і автор залишає розмиті кордони між реальністю та казкою:

Автор створив міф про сучасного Водяника, Бабу Ягу, Привида, код до якого можна відчитати й в іменах героїв. Так, У. Гнідець подає таку інтерпретацію образу Водяничка. У «Німецькому словнику» Я. і В. Грімів наведена низка значень до слова Wassermann. Ідеться не лише про міфологічних істот, а й про людей. Вассер-

Літературна казка Німеччини та Австрії

маннами називали тверезо мислячих, часом бездушних людей, а деколи й письменників. Ще в іншому значенні Wasserkind-Mensch ототожнюється з Wechselbalg, що в перекладі означає «дитина-потвора, виродок» або «чортеня». О.Пройслер немов виправдовує Водяників, показуючи їх із найкращого боку, тоді коли західнослов'янська міфологія зображає їх ворогами людства. Осучаснена авторська інтерпретація міфологічного образу звільняє його від негативних рис, більше того, побудований на антитезі образ (абсолютно злий — абсолютно добрий) зберігає для письменника значення позитивного ідеалу.

Герої казок Пройслера маленькі, але, незважаючи на свої надзвичайні можливості, вони за своїми якостями, витівками, пустощами нагадують дітей.

Казковий світ Пройслера по-дитячому затишний. Зло легко перемагається, та й існує воно десь далеко у великому світі. А головна мета казкових малюків — дружба.

Персонажі не прив'язані до реального сучасного часопростору, але є носіями характерних людських рис, зокрема дитячих. У результаті переплітаються реальний та фантастичний рівні. Казкові істоти чарують, як і їхні предки, але живуть у тих самих умовах, що й звичайні діти.

Серйознішим тоном оповіді і гостротою конфлікту відрізняється казка «Крабат» (1971), що була написана за мотивами середньовічних переказів лужицьких сербів. Це казка про страшний млин, де Мірошник навчає чаклунства своїх учнів.

Г. Романенко зазначала, що ця казка належить до тих творів, «які стоять найближче до витоків, а значить — до справжніх фольклорних оповідей про школи чарівників.

Що саме собою дає читачеві можливість замислитись: а чи не могло би так бути насправді, адже народні оповіді на порожньому місці не виникають...»

Лужицький хлопець Крабат потрапляє на млин і стає учнем мірошника. За приписами та звичаями Гільдії мірошників учня висвячують на мірошниченка тільки через три роки тяжкої праці на млині. Проте на тому млині, куди потрапив лужицький хлопець Крабат, багато чого діється не за принципами й не за звичаями Гільдії. Дванадцять мірошниченків важко працюють, а майстер час від часу перетворює своїх учнів на круків і читає їм по одному закляття з таємничої Чорної книги.

Мірошник та його млин — те місце, де процвітає влада зла. Прийде час, коли Майстер запропонує владу над своїм «філіалом» Крабату, передаючи йому естафету зла. Але хлопець відмовиться, і млин буде знищено. Отже, добре начало переможе.

Головне питання, яке мучить автора, — як не підкоритися силі зла, як людина може зберегти свою особистість і не скоритися психологічному тиску. А опиратися може той, хто зберіг внутрішню силу та самостійність.

Німецький казкар переконаний, що сучасну дитину необхідно знайомити з «дорослими» проблемами через виховання в них відчуття прекрасного: «Я придумую історії позачасового плану, які начебто і непов'язані із сьогоднішнім. І все ж коли діти дізнаються з них, що безвихідні ситуації не завжди до кінця безвихідні, що багато страхів, які вони відчувають, зникають, коли на них поглянеш зблизька, то це хоч трохи допоможе їм вирішити ті проблеми, з якими вони зіткнуться, коли виростуть. І нехай я не лишу їм жодних сумнівів щодо

Літературна казка Німеччини та Австрії

того, що земне життя скінченне, все ж таки є одна річ, яка зберігається у часі і просторі — це любов Бога, його доброта, в яку я вірю, я переконався у цьому протягом усього свого довгого життя».

Письменник говорить: «Я, як старий учитель, намагаюся, щоб мої книги стали стартовим майданчиком для дитячої фантазії». А діти, на його думку, — найкраща аудиторія, про яку тільки може мріяти оповідач, бо ж вони жорсткі та непідкупні критики.

Запитання і завдання

1. Ким усе життя пропрацював письменник?
2. Які премії та нагороди він отримав?
3. У чому полягають особливості творчості Отфріда Пройслера?
4. Що спільного між літературною казкою Пройслера та казкою народною?
5. Охарактеризуйте персонажів казок Пройслера.
6. Чому автор називав дітей жорсткими та невідкупними критиками?
7. Підготуйте повідомлення-презентацію про рідне місто Пройслера.
8. За матеріалами авторського сайту (www.preussler.de) підготуйте фото-презентацію життєвого шляху Пройслера.

Література

1. Пройслер О. Водяничок / О. Пройслер. — К. : Веселка, 1992. — 284 с.
2. Пройслер О. Крабат / О. Пройслер. — Л. : Кальварія, 2006. — 176 с.
3. Александров Н. Растет игрушечный мир / Н. Александров // Детская литература-1989 : сб. статей. — М. : Детская литература, 1989. — С. 25-26.
4. Брандис Е. От Эзопа до Джанни Родари / Е. Брандис — М. : Детская литература, 1980. — С. 256.
5. Гнідець У. Зміна комунікативної парадигми в німецькій літературі для дітей та юнацтва (на прикладі збірки оповідань «Сірі та зелені поля» Урсули Вельфель) / У. Гнідець // Іноземна філологія. — Вип. 118. — Л. : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2007. — С. 32-41.

Літературна казка Німеччини та Австрії

6. Гнідець У. Концептуалізація розуміння сучасної літератури для дітей та юнацтва в світлі наукової критики / У. Гнідець // Література. Діти. Час : Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. — Вип. 1. — Тернопіль : Навчальна книга: Богдан, 2011. — С. 25-35.

7. Гнідець У. Романтична інтерпретація образу дитини в казковій повісті О. Пройслера «Маленький Водяник» // <http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/45>

8. Иванова Э. Дети — самая лучшая в мире публика : [інтерв'ю Отфрида Пройслера] / Э. Иванова // Диапазон. — 1994. — №3. — С. 208-220.

9. Иванова Э. Отфрид Пройслер. Мой Рюбецаль / Э. Пройслер // Диапазон. — 1994. — С. 206-208.

10. Пройслер О. Выступление на Международной встрече детских и юношеских писателей в Москве (1989) / О. Пройслер // Детская литература, 1990: Сборник статей — М. : Детская литература, 1990. — С. 25-26.

11. Пройслер О. Дети — самая интересная в мире публика / О. Пройслер // Дошкольное воспитание. — 1989. — № 1. — С. 73-75.

12. Пройслер О. Чревоушители и канатоходцы / О. Пройслер, В. Железников // Детская литература. — 1991. — № 4.

13. Романенко Г. За приписами та звичаями гільдії найкращих дитячих письменників // http://vsiknygy.net.ua/shcho_pochyaty/review/636/

14. Френкель П. Радость на всю жизнь / П. Френкель // Френкель П. Четыре добрых пера. — М. : Знание, 1984. — С. 47-63.

15. Юбилей писателя Отфрида Пройслера // Мурзил-

Отфрід Пройслер

ка. — 2003. — №10.

16. Der Schulmeister als Dichter // Bulletin. — 2003. — №34. — S. 5.

17. www.fairytale.by.ru

18. www.preussler.de

ДЖЕЙМС КРЮС

James Jacob Heinrich Krüss
(1926–1997)

Німецький дитячий письменник. Автор відомої казки «Тім Талер, або Проданий сміх». Письменника було нагороджено медаллю Ганса Крістіана Андерсена (1968 рік), яку вважають Нобелівською премією для дитячих письменників.

З-під пера автора вийшла також літературознавча книга «Наївність та розуміння мистецтва. Думки про дитячу літературу» (1969 рік), а також пісні, радіоп'єси, телесценарії та переклади німецькою з різних мов.

Основні твори: «Тім Талер, або Проданий сміх», «Флорентіна», «Мій прадідусь, герої і я».

Джеймс Крюс народився 31 травня 1926 року на острові Гельголанд у родині електрика. Діди та прадіди його були рибалками, моряками. З дитинства хлопчик виявляв поетичні здібності, за що його назвали в родині Малим Поетом (Старим Поетом називали його діда). Згодом ігри з дідом у віршування письменник опише у книзі «Мій прадідусь, герої і я».

Острів Гельголанд має складну історію (спочатку належав Данії, згодом Англії, а 1890 року перейшов до Німеччини), був заселений народністю — північни-

Літературна казка Німеччини та Австрії

ми фризами. 1945 року він став практично безлюдним внаслідок бомбардувань та евакуації. Крюси евакуювалися ще 1941 року. Знову на Гельголанді Джеймс опиниться лише 1961 року.

Старше покоління родини Крюсів негативно ставилося до нацистського режиму, але Джеймса 1944 року забрали до війська. Він служить у військовій авіації. Після війни майбутній письменник переїздить до Гамбурга.

З 1946 до 1948 року Джеймс навчається в педагогічному училищі у Люнебурзі, але не встигає стати вчителем: надто швидко він стає відомим як письменник та публіцист.

1950 року виходить його перша дитяча книга — «Ганзельман мандрує навколо світу». 1962 р. — «Тім Талер або проданий сміх», 1967 р. — «Мій прадідусь, герої та я» (частина великої повісті «Мій прадідусь і я»). З 1951 року Крюс пише для різних радіостанцій та журналів.

Активно на становлення Крюса-письменника вплинув німецький прозаїк Еріх Кестнер, з яким Крюс познайомився 1950 року. Саме Кестнер переконав його писати для дітей.

Помер Джеймс Крюс 2 серпня 1997 року на Канарських островах, де мешкав з 1966 року. Похований на Гельголанді.

Титули, нагороди, премії:

1960, 1964 р. — Німецька премія з дитячої та юнацької літератури

1968 р. — Почесне громадянство Гільхінга

1968 р. — Премія імені Ганса Крістіана Андерсена

1973 р. — Премія «Золота Європа»

- 1986 р. — Почесне громадянство Гельгоlanda
1988 р. — Літературна премія університету Марбурга
1996 р. — Гран-прі дитячого та юнацького літературного об'єднання Німецької

Твори:

- 1953 р. — «Ганзельман мандрує навколо світу»
1956 р. — «Маяк на Крабовому острові»
1959 р. — «Мій прадідусь та я»
1961 р. — «Якби я став королем»
1962 р. — «Тім Талер, або проданий сміх»
1967 р. — «Мій прадідусь, герої і я»
1977 р. — Sommer auf den Hummerklippen
1978 р. — Gäste auf den Hummerklippen
1982 р. — Der Zauberer Korinthe und andere Gedichte
1984 р. — Weihnachten auf den Hummerklippen
1985 р. — Abschied von den Hummerklippen

Крюс створив кілька десятків віршових та прозових книг, тексти пісень, радіоп'єси, телесценарії, багато перекладав німецькою мовою.

Уже в першій збірці «Маяк на Крабовому острові» (1956 р.) проявився його талант як оповідача. Крюс майстерно нанизує одну на одну дивні історії, кумедні та повчальні одночасно. Саме так побудована книга «Мій прадідусь та я» та її продовження «Мій прадідусь, герої та я», де розповіді дідуса помережані поетичними вставками, а багато віршів побудовані на грі слів. У цих книгах письменник розвінчав фальшивий героїзм і показав, що таке справжня відвага. Усе написане Крюсом має

Літературна казка Німеччини та Австрії

подвійне дно, адже його твори цікаві і для дітей, і для батьків. Також у його творах натрапляємо на природне поєднання вільної фантазії та реалістичного побуту звичайних людей.

Джеймс Крюс вплинув на розвиток німецької поезії для дітей. Його вірші, побудовані на грі уяви, завоювали всезагальне визнання. Виступаючи у телевізійних передачах, він вчив і дітей писати вірші.

Своїм учителем у літературі Крюс називає Е. Кестнера. Саме цей дитячий письменник гостро критикував ідеал «слухняної, милої дитини», героя дитячої літератури ХІХ — поч. ХХ ст., і створив новий тип героя: самостійного, впевненого в собі, розумного, комунікабельного, небайдужого. Такого героя продовжував утверджувати в німецькій дитячій літературі й Крюс, поставивши високі естетичні вимоги до художньої сторони дитячої книги. Для нього дитяча книга — це передусім повноцінний твір мистецтва, у якому виховні чи пізнавальні завдання підпорядковані художній логіці, а не навпаки.

Письменник стверджує, що всі книги, написані лише з педагогічною метою, зазвичай зазнають художньої поразки, позаяк їхні автори не враховують того неzapеречного факту, що з дітьми слід розмовляти не «мовою понять», а «мовою образів». «Я вважаю, — пише Крюс, — що в дитячих книгах педагогічна сторона повинна впливати із самої фабули та ситуації, з певної, наперед не передбаченої, майже неумисної необхідності. Той, хто працює не так, а навпаки, хто старається зліпити якусь історію, беручи за її стрижень ту чи іншу педагогічну тезу, має бути воістину генієм, щоб, незважаючи на це,

написати добру книгу, має бути оповідачем такої сили таланту, щоб радість словесної творчості пересилила в ньому педагога». До таких винятків із правил він зараховує книгу С. Лагерлеф «Подорож Нільса з дикими гусьми», де природне обдарування письменниці переросло педагогічне завдання цікавого ознайомлення дітей з географією Швеції.

Як найяскравіший приклад перемоги мистецтва над моралізуванням Крюс наводив книгу Марка Твена «Пригоди Тома Соєра»: «Ця книга, яка на перший погляд видається асоціальною, насправді людинолюбна книга письменника з великим серцем. Саме тому, що автор великий, сумніви педагогічного характеру, хочеш не хочеш, відпадають. Мимоволі капітулюєш перед повнотою світу, яку розкриває книга, бо ця повнота дає збагнути і відчутти всі сторони буття і зробити правильні висновки. Жива вода не лише зволожила русло пуританської моралі, а й заповнила його і вийшла з пуританських берегів. І це в так званій дитячій книзі».

Сам Крюс, на думку Є. Стеквашова, ніколи не вдавався у своїх творах до педагогічного напучування. Палітра дитячої поезії німецького автора надзвичайно багата. Але водночас його вірші, завжди веселі та дотепні, сповнені словесних ігор із римою, вчать дітей удосконалювати свою мову і пізнавати навколишній світ. Мова образів наповнює віршовані бесіди поета з дітьми. Автор у своїх віршах нагадує чорнильного чаклуна, що готовий перемішати все на свій лад (вірш «Чорнильний чаклун»). Поет любить своїх беззахисних героїв, готовий вибачити їм будь-які пустощі. Так, у вірші «Пісня розумної миші» героїня, розбивши тарілочку, не спихає своєї

Літературна казка Німеччини та Австрії

вини на кішку. При цьому вона самовпевнено заявляє: «Я миша. І що б там не було, мене не перехитруєш». Такою є й білочка у вірші «Ведмідь і білка». Неуважний ведмідь випадково, ненавмисне, відтоптав їй у лісі п'яту. Білочка грізно заявляє своєму кривдникові: «Знай: над собою нікому жартувати я не дозволю!» Ведмідь, приховуючи збентеження, змушений попросити вибачення, після чого білочка відпускає його на всі чотири сторони.

Крюс виходить зі своєї віри у притаманну дітям витонченість сприйняття світу. Він визнає їхнє право на власні норми життя, з незмінною повагою ставиться до дитячої фантазії, що захоплює його своєю сміливістю. Характерний його твір «Коли я був королем», героєм якого є восьмирічний Клаус. Він менший і слабший за своїх ровесників, але уяви в нього вистачить на десятьох. Він уже ходить до школи, а школа розташована не в селищі Ліксенпліксен, де він мешкає, а в місті. І якщо хто-небудь гадає, що дорога із села до міста є виснажливою для малюка, той помиляється, позаяк, фантазуючи дорогою до школи, Клаус завжди переживає незвичайні пригоди. Ось на переїзді він уявляє собі, як мчить тундрою потяг, пальне закінчується, а за потягом женуться вовки. Клаус рятує пасажирів, спалюючи замість пального всі свої шкільні підручники. А в школі, на уроках старого вчителя Каберле, Клаус нерідко відлітає у своїх мріях ще далі. Якимось він перетворився у короля, Його Величність Клауса Ліксенпліксена. На білому коні в супроводі охорони він в'їхав у місто, відмінив платний проїзд у потягах та міському транспорті для дітей, скоротив табличку множення й абетку. Але потім виявилось, що король занадто поквапився здійснити свої реформи,

тому що без певних літер не можна написати деякі слова, а без окремих цифр — порахувати зарплатню та зважити цукерки.

Але дитяча фантазія інколи повинна мати межі, узгоджуватись із реальністю. Захищаючи право дітей на фантазію, Крюс пише: «Фантазія може скаламутити дійсність, як воду, але вона може — і в цьому головна її перевага — зробити її прозорою... Оскільки фантазія дітей значно багатша, ніж фантазія дорослих, їх слід навчити правильно поводитися з цим прекрасним даром». Без фантазії закритий доступ читачеві у світ дитячої літератури, а завдання письменника — навчити дорослих і дітей правильно поводитися з нею.

«Тім Талер, або Проданий сміх»

Найвідоміший твір письменника. Це авантюрна казка для підлітків, у якій автор використав літературні алюзії та схеми з різних творів.

У цьому творі про хлопчика, що продав свій сміх безсердечному багатію, переплелися казкова фантастика та повсякденна реальність, глибинна міфологічна основа та гостра сучасна соціальна проблематика.

Письменник використав добре відомий у німецькій літературі фольклорний мотив продажу людиною заради грошей свого «Я». У А. Шаміссо — це тінь героя, у В. Гауса — серце, у Т. Манна — життя.

Тім Талер продає панові Торчу, сучасному втіленню диявола, свій сміх, у якому поєднувалися доброта, радість життя і гумор. Тім, одержавши за свій сміх багатство, не знаходить щастя і починає своєю суворістю та серйозністю дорослого: «Він звик напускати на себе

Літературна казка Німеччини та Австрії

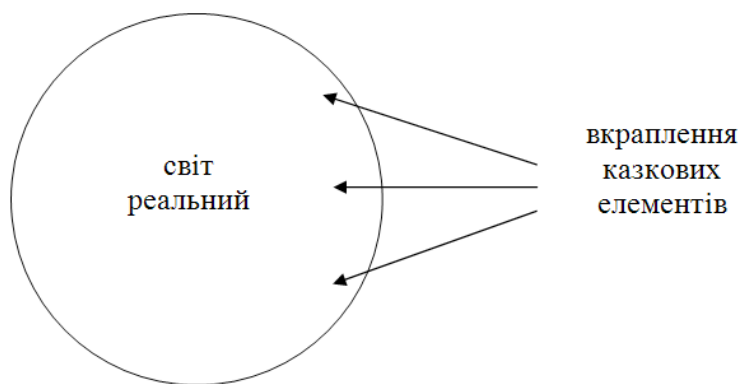
поважність. А це, мабуть, найгірша річ, що може статися з дитиною».

Він шкодує за своїм сміхом: «І Тімові, хоч який він був поважний на вигляд, дуже хотілось знову навчитися сміятись. Хоч зовні він здавався цілком задоволеним, але радий був би стати жебраком у Нью-Йорку, якби це дало йому змогу прилучити й свій голос до всесвітнього реготу».

Тім — дитина. Його радощі і смуток дитячі. А батько нагадує типового казкового невдачу, як, скажімо, батько Попелюшки. Зла мачуха Тіма поєднує риси казкової лиходійки та звичайної жадібної міщанки.

Зло приходить до Тіма зі світу надприродного, прагнучи знищити добро:

Завдяки доброті, винахідливості, рішучості та само-

пожертві героїв, добро перемагає, і залишається казка щасливого життя.

У цьому творі маємо поєднання рис фольклорної та літературної казки, казковості як такої та реальної буденності. Угода героя з нечистою силою — традиційний мотив німецької народної літератури. У творі Крюса протиставлені одна одній сили добра та зла. Пан Троч — пред-

ставник темних сил. Для нього все життя складається лише з таємної боротьби за акції з правом вирішального голосу. Він упевнений, що весь світ поділяється на панів і рабів, а різниця між людиною та звіром не така вже й велика. Зовсім інших поглядів дотримується хлопчик Тім Талер, який утілює сили добра. Світ акцій, контрактів, великих торгових угод для нього не важливий, навіть неприємний. Він важко сприймає втрату власного сміху, який означає для нього внутрішню свободу. Врешті-решт, Тім Талер разом зі своїми друзями перемагає сили зла; до нього повертається сміх. «Хто сміється, той спасений», — стверджує англійське прислів'я. На думку маленького героя, сміх відрізняє людину від звіра, адже тільки людина вміє сміятися. Історія з проданим сміхом, як зазначає Є. Стеквашов, виявилася необхідною для внутрішнього розвитку Тіма, який збагнув, «що коло замкнулося, що він ніби рухається по спіралі й зараз перебуває наче знову біля витоків шляху, лише на декілька витків вище». Так у дусі «виховного» роману Гете закінчується фантастична повість Крюса.

«Флорентіна»

Повість, з елементами казки. Ця казковість створена за допомогою образу дівчинки Флорентіни, яка рятує голубів, пише вірші і створює власний світ, бо в дорослому світі батькам на неї бракує часу. К. Шахова називає цей твір типовою міською дитячою повістю. Цікавими з формального боку є початок і кінцівка повісті: «Це повість для дівчаток, хлопчиків, батьків, муніципальних радників і крамарів з дрібних крамничок»; «На цьому завіса падає».

Флорентіна — непосидюча дівчинка, що постійно потрапляє в різні історії. Водночас вона ласкава, весела дівчинка, і правила вона порушує не через зловмисність, а через свою невгамовну енергію та фантазію. Для неї не має значення, кому допомагати — людям чи тваринам. Вона це робить завжди від щирого серця.

Крюс у цьому творі висвітлив дуже актуальну проблему сьогодення — проблему сучасних батьків та дітей. Батьки Флорентіни працюють на кіностудії, вони захоплені своєю справою і надто мало уваги приділяють дочці, що цілими днями фактично сама.

Казкового у звичному розумінні цього слова тут немає, але атмосфера доброти, лагідності й теплоти, постійне очікування дива, пригод створює казкову атмосферу та казковий настрій.

«Мій прадідусь, герої і я»

У першій повісті «Мій прадідусь і я» йдеться про те, як граються один з одним «великий хлопчик» і «маленький дорослий». Вони навперебій вигадують різноманітні історії, з допомогою яких хлопчик отримує уроки рідної мови. Ця гра знайшла несподіване продовження в іншій книзі Крюса: «Мій прадідусь, герої і я». Головною темою цього твору стають серйозні роздуми дорослого та дитини про подвиг і псевдогероїзм. Ця тема була актуальною для дитячої німецької літератури, на сторінках якої впродовж багатьох століть утверджували ідеал воїна-рицаря, перемога героя над зовнішнім ворогом.

Авторське резюме книги має вигляд стилізованого вступу до середньовічних хронік: «Короткий посібник з греоєзнавства з віршами й розмаїтими оповідками, що

його створили на горіщі ми удвох із прадідусем, переписав на чистовик задля розваги і в науку дітям та їхнім батькам із матерями Джеймс Крюс, а художник для наочності оздобив численними малюнками».

Та й книга задумана у кращих традиціях європейських хронік. Усі види героїзму розібрані там з німецькою скрупульозністю та англійським гумором.

Алюзії, приховані цитати, аналогії, паралелі, пародії переповнюють цю дитячу і водночас недитячу книгу. Герої різних часів, від античності до наших днів, проходять перед читачем.

Крюс намагається дати в цій книзі нове розуміння ідеалу героя в дитячій літературі. «Немає героїв з народження і героїв за фахом», — упевнено каже прадідусь. Він разом з автором цілковито заперечує тим, для кого подвиг — ремесло, особливо якщо це ремесло воїна. Важливими стають не зовнішня краса подвигу, а внутрішні причини його здійснення. У книзі піддаються переосмисленню подвиги античного героя Геракла. Зовні всі вони виглядають дуже ефектно, але при цьому якимось не надто береться до уваги, що подвиги здійснювалися за наказом нікчемного царя Еврісфея й тим самим виявлялися безглуздими та непотрібними. Подвиг задля подвигу безглуздий. Справжній подвиг, вважає Крюс, зовні виглядає найчастіше непретензійно. Справжнім героєм для автора є той, хто не схиляє голови перед брехнею, вміє відстояти свою думку, коли більшість думає інакше. Не фізична сила, а моральна досконалість подвигу має приваблювати молоде покоління.

Це книга, у якій є мораль, але немає нудного повчання і пафосу, є гумор, гра, сум та іронія, а повчання отри-

Літературна казка Німеччини та Австрії

мує кумедну поетичну форму.

У фіналі — вірш прадідуся до правнука про те, що найважливіше залишатися самим собою. Прадідусь і є головним героєм цієї книги. Це герой, весь героїзм якого полягає в тому, щоб бути самим собою. Це важкий непомітний повсякденний героїзм.

Особлива тема у творчості Джеймса Крюса — статті про літературу для дітей та в дитячому читанні. Хоча письменник і стверджував, що пише для дітей заради забави, але насправді ставився до своєї творчості і дитячої літератури дуже серйозно.

Джеймс Крюс — один з найяскравіших письменників післявоєнного покоління у Німеччині. Він користувався величезною довірою у дитячого читача. Ще за життя його іменем була названа одна зі шкіл у Берліні.

Письменник говорив: «Гарні дитячі письменники — це хороші письменники. На жаль, частини цього рівняння не можна поміняти місцями... Оскільки хороший дитячий письменник повинен бути і залишатися ще чимось зовсім іншим: дитиною, вічною дитиною».

Деякі твори автора перекладали Юрій Лісняк, Галина Кирпа, Євгенія Горева.

Запитання і завдання

1. Чи можна твори Джеймса Крюса назвати казками?
2. У біографічних відомостях є кілька назв творів німецькою. Перекладіть їх.
3. Яка різниця між фольклорною та літературною казкою?
4. Підготуйте повідомлення про твори, у яких використано мотив продажу свого «Я».
5. У чому полягає особливість «виховного» роману?
6. Охарактеризуйте образи книги «Тім Талер, або Проданий сміх».

Література

1. Джеймс Крюс // <http://imhonet.ru/person/80380/>
2. Джеймс Крюс // http://www.ckazka.com/index.php?option=com_sobi2&sobi2Task=sobi2Details&catid=558&sobi2Id=11276&Itemid=
3. Джеймс Крюс // <http://www.ex.ua/view/16863371>
4. Крюс Джеймс // <http://www.pergam-club.ru/book/1620>
5. Крюс Дж. Тім Талер, або Проданий сміх. Флорентіна. Мій прадідусь, герої і я: Повісті / Дж. Крюс. — К. : Веселка, 1991. — 522 с.
6. Кто такой Джеймс Крюс и кто они — его герои? // <http://shkolazhizni.ru/archive/0/n-36582/>
7. Мяэотс О. Джеймсу Крюсу — 80 лет // <http://lib.1september.ru/2006/10/ost5.htm>

КОРНЕЛІЯ ФУНКЕ

Cornelia Funke
(нар. 1958 року)

Німецька письменниця, автор більше 40 дитячих книг. Переважно пише у жанрі фентезі.

Її часто порівнюють з Джоан Роулінг та Філіпом Пульманом. Три з чотирьох її романів зараз екранізуються («Король злодіїв», «Чорнильне серце», «Володар драконів»).

2005 року журнал «Таймс» назвав Корнелію Функе найвпливовішою німкенню у світі. Роман «Король злодіїв» удостоєний двох престижних американських премій у галузі дитячої літератури «Найкраща дитяча книга року», а журнал «Guardian» помістив роман на перший щабель свого хіт-параду дитячої літератури.

Основні твори: «Король злодіїв», «Чорнильне серце», «Чорнильна кров», «Чорнильна смерть», «Відчайдух. Кам'яне тіло».

Народилася 10 грудня 1958 року в місті Дорстен, Північний Рейн. У дитинстві мріяла бути астронавтом або пілотом, але згодом вирішила стати педагогом. «Я була лінивою ученицею. Чесно кажучи, хотіла стати космонавтом. Але коли дізналася, що для цього треба піти в армію, стати солдатом, мені це не сподобалось. А зрозуміла, що я письменник, у 34 роки...», — згадує

Корнелія.

У дитинстві страшенно любила читати: «Книги були для мене, як вікна у великий світ. Я мешкала в дуже маленькому місті, і книжки стали способом відкривати цей світ».

Закінчивши гімназію Св.Урсули в Дорстені, переїхала до Гамбурга, де студіювала педагогіку в Гамбурзькому університеті. Після закінчення навчання три роки працювала соціальним працівником із дітьми-інвалідами. Саме тоді Функе усвідомила важливість історій, які допомагають дітям відволікатися від проблемної дійсності. Паралельно Корнелія Функе вивчала дитячу ілюстрацію в Гамбурзькому інституті дизайну.

Корнелія вийшла заміж 1981 року. У подружжя народилося двоє дітей — Анна (1989 р.) та Бен (1994 р.). 2005 року сім'я переїхала до Лос-Анджелеса. У березні 2006 року чоловік Функе помер від раку.

Свою кар'єру Функе почала як ілюстратор та дизайнер дитячих книжок. Розчарування від читання деяких текстів породило в ній бажання спробувати писати самій. Серед своїх улюблених книжок Функе називає «Володаря перстенів» Дж.Р.Р. Толкієна, «Хроніки Нарнії» К.С. Льюїса, «Пітера Пена» Дж. Баррі.

Функе — одна з авторів сценаріїв до німецького дитячого телесеріалу «Сім каменів» (виходить з 1988 року).

Міжнародна слава до Корнелії Функе прийшла 2002 року, коли в США вийшов друком переклад її роману «Володар над злодіями» (2000 р.). Упродовж п'яти місяців він очолював списки дитячих бестселерів у США та Великобританії. 2006 року вийшла на екрани його німецька версія. Ця книжка отримала одразу дві престижні

американські премії в галузі дитячої літератури, а британський журнал «Guardian» розмістив її на першу сходинку свого хіт-параду дитячої літератури. Того ж року журнал «Time» назвав Функе «найвпливовішою німкенню світу».

2003 року вийшов друком чи не найвідоміший на сьогодні роман Функе — підліткове фентезі «Чорнильне серце», а 2006 та 2008 рр — його продовження «Чорнильна кров» та «Чорнильна смерть». Перший роман «Чорнильної трилогії» екранізований 2008 року (Німеччина, Великобританія, США), бюджет фільму — \$60 млн.

Українські переклади:

«Володар над злодіями» («Король злодіїв») (Національний книжковий проект, 2002)

«Чорнильне серце» (Теза, 2009)

«Чорнильна кров» (Теза, 2010)

«Чорнильна смерть» (Теза, 2010)

«Відчайдух. Кам'яне тіло» (Махаон, 2011)

На думку письменниці, жанр фентезі популярний, оскільки описує наш світ через образи. Фактично фентезі — це казки для сучасного читача. В одному з інтерв'ю вона розповіла про початок своєї літературної кар'єри: «Насправді працювати мені було нудно, ніколи не подобалися історії, які я ілюструвала. І якось увечері подумала: «А чому б не написати таку, до якої мені б захотілося щось намалювати?». Знадобилося чотири роки, аби зрозуміти, що писати книги мені подобається набагато більше, ніж їх ілюструвати». Про своїх учителів і перших читачів вона сказала так: «Я вчилася на кни-

гах, читаючи їх дітям. Тому не можу сказати, що в мене є реальна людина як учитель, бо завжди хотіла писати історії, які мені самій подобалося б читати. А перші читачі — це мої діти. Звісно, зараз син уже не читає, бо тепер його значно більше цікавлять дівчата (йому 16), але дочка, якій зараз 21 рік, читає всі мої рукописи. Та якось син викреслив один рядок з «Чорнильного серця», сказавши, що він жахливий: «Мамо, ти що! Такого не можна писати в книжках». І потім при кожній бесіді з журналістами він про це згадував... Оскільки маю друзів з маленькими дітками, почала для них писати книжки з малюнками — для найменших читачів».

Функе пише для дітей і про дітей. Вона має педагогічну освіту та три роки як соціальний працівник займалася з підлітками з неблагополучних сімей: «Я бачила, як вони турбуються про своїх братів та сестер, у той час, коли їхнім батькам байдуже. Я бачила, як вони сміються, хоча життя не дає їм для цього приводів. Вони навчили мене багатьох речей, і я досі їхня боржниця». Аби ці діти частіше всміхалися, Корнелія вирішила писати сама. Їхній світ їй близький: герої історій Функе-піратки та принцеси-свинарки, дракони та феї і звичайнісінькі хлопці та дівчата, які натрапили на своєму життєвому шляху на справжнісіньке диво. В її книжках дітлахи завжди відважні, розумні й справедливо перемагають Зло.

Покинувши роботу соціального працівника, закохана в літературу Корнелія стала ілюстратором. Проте, за її словами, оформляти нудні книжки — не менш нудна справа, тож вона написала свою історію, не нудну. Перші твори Функе були для дошкільнят — невеличкі текс-

ти з яскравими авторськими ілюстраціями. А 1997 року було надруковано роман для підлітків — «Повелитель драконів». Ця книжка розповідає про добрих, благородних драконів, які харчуються виключно місячним світлом і товаришують з людьми. Згодом вийшов «Володар над злодіями» — про хлопця, який мріяв стати дорослим і мрія якого передчасно здійснилася. Корнелія здобула шалену популярність на батьківщині, проте їй завжди хотілося більшого. Тож вона попрохала свого кузена перекласти книжки англійською. А видавець Баррі Каннінгем опублікував її романи (саме він свого часу відкрив читачам чарівний світ Гаррі Поттера). Видавець звернув увагу на творчість письменниці, прочитавши лист одинадцятирічної жительки Туманного Альбіону Клари, яка поцікавилася, чому її улюблену авторку не друкують англійські видавництва.

Відтоді Корнелія написала не одну дивовижну історію, усі вони по-своєму зачаровують читачів найрізноманітнішого віку. Її відому «Чорнильну трилогію» із задоволенням читають навіть дорослі.

У пошуках натхнення для своїх романів Функе багато подорожувала, побувала навіть у далекій «північній та холодній» Росії. Адже ніщо так не спонукає авторку до написання, як подорожі. З цієї причини Функе змінила рідну Німеччину на сонячну Каліфорнію, що дуже розчарувало її співвітчизників. Корнелія не збирається повертатися додому, але запевняє, що й у США надовго не затримається. Вона дуже любить Італію (у Венеції там відбувається дія роману «Володар над злодіями») та Шотландію.

Набагато більше Функе прив'язана до родини — доч-

ки Анни й сина Бена. Ще у письменниці є собака й два поні. Також багато уваги вона приділяє доброчинності. Як зазначає сама авторка, вона заробила достатньо грошей, щоб поділитися із тими, кому вони потрібніші. Соціальний працівник перетворився на мецената. І привела Корнелію до цього дорога складена зі слів — магічних слів, якими на сторінках її оповідей промовляють феї, принцеси і навіть Смерть. Слів, які із радістю ковтають тисячі хлопців і дівчат з усього світу.

«Чорнильна трилогія»

Перша книжка збірки «Чорнильне серце» розповідає про дванадцятирічну Мегі та її батька Мортимера, якого дівчинка називає Мо. Він заробляє на життя тим, що «лікує» книжки, працює палітурником. Тож Мегі від самого народження оточують стоси найрізноманітніших книжок, які не вміщаються в будинку. Вона спить разом із ними, читає їх під час їжі та на уроках. Вони її найкращі друзі після тата, звичайно. Дівчинка просто не встигає затоваришувати із дітьми свого віку, бо мусить часто переїжджати з місця на місце. «Я уявляла це, немов афішу до фільму: дівчинка, яка дивиться за вікно і бачить там незнайомця», — згадує Функе епізод, якому судилося перерости в трилогію.

Отже, одного разу, вкладаючись спати, Мегі побачила за вікном незнайомця. Вона розповіла про нього батькові, і Мо з великою неохотою впустив чоловіка. З підслуханої розмови дівчинка мало що зрозуміла. Чому незнайомиць, якого батько називав дивним ім'ям Вогнерукий, звертається до її батька «Чарівновустий»? Про яку книжку вони говорять? І від кого її ховають?

Уже наступного ранку Мо спакував валізи та вирушив із Мегі й Вогнеруким до родички, захопивши із собою книжку, до якої батько дівчинці не дозволив навіть близько підходити. Елінор — одіозна тітка матері Мегі. Вона справжня книголюбка й заповзята колекціонерка. Кожна її кімната досхочу набита книжками, а в бібліотеці зберігаються примірники, які коштують чималих статків. Мабуть, і сама Функе завжди мріяла про таку книгозбірню. Мо сподівається сховати книжку від своїх давніх недругів — Каприкорна і його слуги Басти, проте йому це не вдається, бо Вогнерукий видав його розбійникам. Елінор та Мегі вирушають на допомогу Мо, але їх теж ув'язнюють. Зрештою, всі вони опинилися в темній холодній камері, і батько нарешті розповідає Мегі та Елінор, чому його звать Чарівновустим та за якою книгою полює Каприкорн, і хто такий цей злодій. Виявляється, що батько Мегі має незвичайний дар — вичитувати персонажів із книжок, які читає вголос.

Саме тому він ніколи не читав для Мегі. До того ж, коли із книжки в цей світ приходять якийсь персонаж, хтось обов'язково взамін потрапляє в оповідку. Причому відбувається це абсолютно несвідомо. Мегі було три роки, коли батько читав уголос «Чорнильне серце», на яке полюють розбійники. Звідти він вичитав Каприкорна, Басту та Вогнерукого, але зачитав матір Мегі. Він ніколи не розповідав про це дочці, бо думав, що вона не повірить. Згодом виявляється, що не тільки він уміє оживляти слова. Мегі отримала цей дар у спадок, через що родина мала багато проблем із Каприкорном. Уже багато років єдина його мета — зібрати всі примірники та спалити їх, аби більше ніколи не повертатися до-

дому. Протилежне бажання має Вогнерукий — майстер над вогнем. Він постійно вагається, на чий бік стати, аж поки розуміє, що Каприкорн не відправить його назад. У пошуках цінного екземпляра Мо з дочкою знаходять автора «Чорнильного серця» Фенолію, який пише для них бажане продовження історії, щоб Мегі з батьком зачитали Каприкорна назад. Проте це може вдатися лише тоді, коли сюжет буде логічним. На героїв роману чекає багато пригод; події ближче до кінця розвиваються дедалі швидше. Іноді лише удача та щасливий випадок допомагають Мегі, Мо та Елінор вибратися з халепи. В історії з'являються нові персонажі. Наприклад, хлопець із «Тисяча й однієї ночі» Фарид, який згодом прив'язався до Вогнерукого й попросив навчити і його приборкувати вогонь. Також читач дізнається, де була всі ці роки мати Мегі.

Злодії у книжці трохи стереотипні. У деяких ситуаціях вони проявляють себе аж надто кмітливо, щоб уже на наступній сторінці скоїти абсолютно дурний і нелогічний вчинок. Через це їхній ватажок Каприкорн не викликає особливого страху, як, скажімо, Волан-де-Морт, бо читач розуміє, що злодія зовсім нескладно обдурити. А найдобріші персонажі — типові герої. Усі вони, починаючи з малої імпульсивної Мегі та закінчуючи поважною дамою Елінор, постійно пориваються рятувати одне одного ціною власного життя.

Функе внесла в книжку багато цікавих фактів з історії книгодрукування. І незважаючи на те, що дії роману відбуваються на початку нульових, у книжці жодного разу не згадано комп'ютер та між іншим сказано про телевизор. Усе обертається навколо шарудіння сторінок,

які несуть вікову мудрість, або ж інших, які ще зберегли аромат типографської фарби. Адже, за словами Корнелії, це книжка «про тих, хто любить читати, і для тих, хто любить читати». 2008 року за «книжкою про книжки» було знято фільм із Бренденом Фрезером у головній ролі, а 2012 на екрани планувався вихід другої частини трилогії — «Чорнильна кров».

Дія цього роману відбувається в зовсім інших декораціях, адже Мегі зачитала себе й Фариду до «Чорнильного серця» із цікавості. Надто вже хотілося їй побувати в світі, де стільки часу провела її мати. Це чарівний світ скляних чоловічків і велетнів, блакитних фей і кобольдів. Але й нових злодіїв теж вистачає, і цього Мегі аж ніяк не очікувала. Вигаданий край розділено навпіл: північ за Тлустим князем, який постійно тужить за померлим сином, а південь за Змієголовом — жорстоким правителем, який не боїться нічого, крім смерті. Проте злодії змінили лише імена, їхні характери не надто відрізняються від негативних персонажів першої частини.

До загадкового світу потрапляють і батьки Мегі, тут вони зустрічають старого знайомого Вогнерукого та його кохану Роксану. А ще в цій місцині вже довго живе зачитаний у власну книгу Феноліо. Саме він пише тексти, які допомагають змінити сюжет на користь Добра. Мегі та Чарівновустому варто лише зачитати написане. Проте у книжці з'являється ще один читець — Орфей. Головну роль йому відведено у третій частині роману — «Чорнильній смерті». Він, мабуть, найнеправдоподібніший з усіх персонажів. Майже всі його вчинки нелогічні, до того ж, він настільки марнославний та самозакоханий, що видається зовсім несправжнім, хоча чи не найбільший

інтриган з усіх персонажів, і без нього сюжет розвивався б у набагато спокійнішому руслі. Стосунки між персонажами настільки заплутані, що не завжди пам'ятаєш, хто на кого ображений і за що, хто кого підтримує і хто за ким шпигує.

Вік читачів Функе зростає, тож персонажі теж мають дорослішати. І ось уже Мегі не знає, кого обрати з двох закоханих у неї хлопців. Утім, фінал трилогії лишився відкритим. Ми знаємо лише те, що історія обов'язково продовжуватиметься...

Покинути «Чорнильну трилогію» письменницю змусила ідея, яка вилася в роман під назвою «Відчайдушні». Їїго Функе написала, натхнена казками братів Грім. Початок роману доволі банальний — дванадцятирічний Джекоб потрапляє в інший світ через дзеркало. Очевидно, що письменниці не цікаво творити сюжетні лінії в реальному світі. Як і в інших книжках Функе, Дзеркальний світ повен фей та ельфів, у ньому не чули про технічний прогрес, бо тут панує магія. Через довгих дванадцять років Джекоб зміг потрапити додому й забрав із собою молодшого брата Вілла. Джекоб і Вілл Відчайдушні є прототипами братів Грім.

Кам'яний чоловік, гойл, напав на Вілла, і він почав перетворюватися на кам'яне створіння. Джекоб намагається врятувати брата — єдину рідну людину, що в нього залишилася. На сторінках книжки читачеві постійно траплятимуться казки братів Грім. Тож якщо ви любите Попелюшку та Рапунцель, Принца-жабу та Ганса і Гретель, ця історія, безперечно, для вас. Сама ж Функе заявляє, що ця книга про любов. Любов між братами, між хлопцем та дівчиною, між батьками та дітьми, між

друзями.

Фантазія та актуальна проблематика створюють реальність неймовірних подій.

Про свою творчість авторка говорить так: «Завжди намагаюся писати для всіх. Кожна людина може знайти свій рівень, на якому і читає мої книги. Багато батьків читають дітям уголос, і мені хочеться, щоб вони також отримували від цього задоволення». «Усе, що відбувається в нашій уяві, спирається на реальні події. Не можливо уявити щось, що не існує в реальному житті. А в наш час, мені здається, нікому не потрібні герої, які не є справжніми людьми».

Українською мовою твори перекладали О. Логвиненко, П. Таращук, С. Сліпченко.

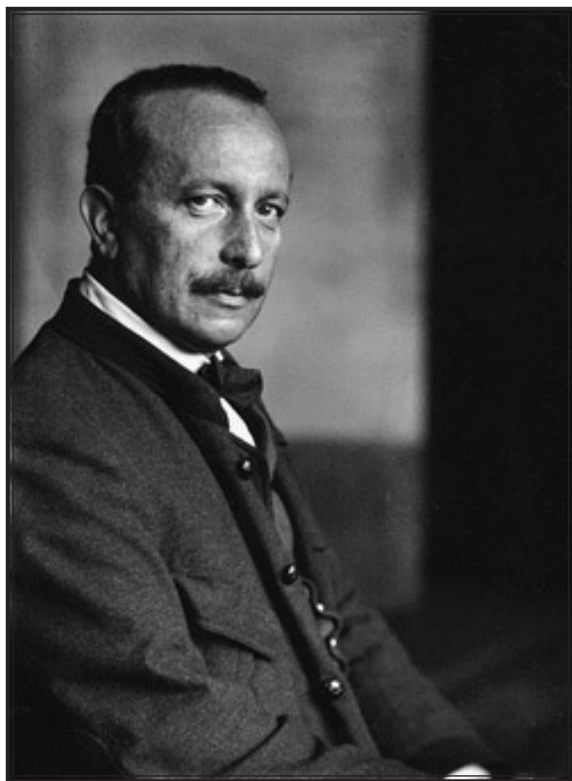

Запитання і завдання

1. Які романи Функе були екранізовані?
2. Що таке «фентезі»?
3. Чому письменниця вважає «фентезі» найоптимальнішим для сучасного писання?
4. Підготуйте повідомлення про роботу над зйомками фільмів за мотивами творів Корнелії Функе.
5. Як у «Чорнильній трилогії» переплітається реальне та вигадане?
6. Чи поділені персонажі у «Чорнильній трилогії» на позитивних та негативних?
7. Хто зазвичай є головними героями її творів?

Література

1. Атанайя Та Книга чарівного жаху // http://vsiknygu.net.ua/shcho_pochytaty/review/6653/
2. Атанайя Та Підвищення градусу чорнильної крові // http://vsiknygu.net.ua/shcho_pochytaty/10815/
3. Водоватова О. Корнелія Функе: кризь світи до мрії / О. Водоватова // <http://litakcent.com/2011/10/26/kornelija-funke-kriz-svity-do-mriji/>
4. Функе К. Володар над злодіями / К. Функе. — К. : Школа, 2004. — 416 с.
5. Функе К. Чорнильне серце / К. Функе. — К. : Теза, 2009. — 576 с.
6. Функе К. Чорнильна кров / К. Функе. — К. : Теза, 2010. — 512 с.
7. Функе К. Чорнильна смерть / К. Функе. — К. : Теза, 2010. — 607 с.
8. Функе К. Відчайдух. Кам'яне тіло / К. Функе. — К. : Махаон, 2011. — 384 с.
9. <http://www.corneliafunke.com/>

ФЕЛІКС ЗАЛТЕН
(Зигмунд Зальцман)

Salten Felix
(1869–1945)

Письменник, журналіст, критик. Увійшов у літературу як драматург, який зазнав впливу символістського театру М. Метерлінка і водночас не уникав натуралістичних сцен в окремих своїх творах. Зальтена глибоко хвилює проблема деградації людини під тиском цивілізації, шкідливого впливу технічного прогресу на душу людини і природу, між якими, на його думку, існує нерозривна духовна спорідненість. Зальтен — автор низки романів, новел, драм, оповідань, статей, нарисів, проте найважливішою книжкою його життя стала невелика повість «Бембі».

Основні твори: «Рядовий», «Книга королів», «Маленька Вероніка», «Ольга Фрогемут», «Дзвенить дзвоник», «З другого берега», «Діти радості», «Флорентійський пес», «Дванадцять зайців», «Бембі».

Фелікс Зальтен народився 1869 року в Будапешті в єврейській сім'ї, ім'я при народженні — Зигмунд Зальцман. У віці 4 тижні переїхав з родиною до Відня — столиці Австро-Угорської імперії. Коли Феліксові виповнилося 16 років, його батько збанкрутував, і Фелікс,

Літературна казка Німеччини та Австрії

змушений покинути навчання в школі, почав працювати страховим агентом й одночасно пробувати свої сили в літературі. Через нестатки в сім'ї майбутній письменник не зміг здобути офіційної освіти, тому єдиним навчальним закладом Зальтена стала бібліотека. Протягом життя він заробляв театральними рецензіями для віденських і берлінських газет та журналів, із часом заживши певної слави авторитетного й дотепного журналіста. Був учасником літературного гуртка, а згодом отримав посаду театрального критика у віденських газетах (*Wiener Allgemeine Zeitung, Zeit*). 1900 року виходить перша збірка коротких оповідань, з 1901 — автор багатьох статей про театр і літературу. 1901 року організував перше у Відні літературне кабаре (*Jung-Wiener Theater Zum lieben Augustin*), яке проіснувало недовго.

1902 року Фелікс Зальтен одружився з акторкою Отілією Метцль, у шлюбі народилося двоє дітей — Пауль (1903 р.) і Анна-Катаріна (1904 р.). 1923 року світ побачила найважливіша книга письменника «лісова казка» «Бембі», однак 1936 року ця дитяча книга була заборонена Адольфом Гітлером, а ще через два роки, після приєднання Австрії до Німеччини, Зальтен переїздить до Цюріха, де 1939 року пише продовження свого головного літературного витвору — «Діти Бембі» (нім. «*Bambis Kinder*»). 1938 року емігрує до США, а невдовзі у Швейцарію. Помер у Цюріху 1945 року.

Твори

- антимонархічна сатира «Книга королів» (1905 р.);
- збірки есе «Віденське дворянство» (1905 р.) та «Австрійський обмін» (1909 р.);

— реалістичні твори: повість «Маленька Вероніка» (1910 р.), романи «Ольга Фрогемут» (1910 р.), «Дзвенить дзвоник» (1914 р.);

— драматичні — «З другого берега» (1908 р.), «Діти радості» (1916 р.), «зоологічний» — «Флорентійський пес», (1912 р.);

— повісті для дітей і юнацтва: «Дванадцять зайців», роман-казка «Флоріан — кінь імператора», «Бембі» (1923 р.).

Зальтен — автор численних романів, п'єс, оповідань, есе про музику, театр і літературу. Він створив велику кількість творів для дорослих. Найбільший успіх письменникові, проте, принесли книги про тварин, що здобули йому гарячу любов і вдячність дітей не лише в Австрії, але й у багатьох країнах світу. Культура і література Австрії творилась упродовж багатьох віків у складних історичних умовах. Австро-угорська монархія впродовж довгого часу включала найрізноманітніші національні спільності: угорців, чехів, словаків, великої частини народів, що становлять сучасну Югославію, володіла частиною Польщі і деякий час Північною Італією. Крім того, Австрія, як країна німецькомовна, усією своєю минулою і теперішньою культурою пов'язана з Німеччиною і Швейцарією, безпосередніми своїми сусідами. Цей трагічний досвід, на думку Д. Затонського, «не лише витверезив австрійців, а й певним чином сприяв становленню суто австрійської свідомості». Австрія ніколи не була країною особливих революційних зрушень, однак письменникам усе ж притаманний дух бунтарства. Звідси бере початок антимонархічна сатира «Книги королів» Фелік-

Літературна казка Німеччини та Австрії

са Зальтена (1905 р.), він — автор збірок есе «Віденське дворянство» (1905 р.) та «Австрійський обмін» (1909 р.). У реалістичних творах початку ХХ ст. з'являється серйозна стурбованість подальшою долею існування людини в умовах буржуазного суспільства (романи «Ольга Фрогемут», «Дзвенить дзвоник», драма «З другого берега»). Однак справжньої літературної слави Зальтен зажив як автор «лісових» повістей для дітей і юнацтва («Дванадцять зайців», «Бембі»).

Виникнення власне дитячої літератури належить до кінця ХVІІІ століття. Спочатку, з легкої руки німецького письменника П. Кампе, з'явилися численні переробки роману Д. Дефо «Робінзон Крузо», а потім і власні «робінзонати». Після першої світової війни Австро-Угорщина розпалася, організувалося декілька самостійних держав на національній основі: Угорщина, Чехословаччина, Югославія, Австрія. Період між двома війнами в цілому не вніс чогось значного в розвиток дитячої літератури, видаються серії книг «Віденське класне читання», куди ввійшли адаптовані твори класичної австрійської, німецької, швейцарської літератури (Й. Ейхендорф, Г. Келлер, Э. Т. А. Гофман та ін.). Інтенсивно видаються народні казки і перекази різних земель Австрії, багато в чому сприяючи формуванню національної самосвідомості. Помітним явищем стала діяльність Х. Шой-Ризц, що випустила 1922 року том «Дитячих народних казок», потім дешеvu серію «Бібліотека Сезам». Розвивається жанр літературної казки, поки ще у вигляді сентиментальних історій про кольори, комах, фей і гномів. Австрійські літературознавці критично оцінюють їх значущість: «Важко собі уявити, але після суворих життєвих випробувань

першої світової війни в казках про фей, кольори, тварин і т. п. розплодилося стільки вульгарності і нудотної казковості». Лише небагатьом книгам цього часу судилося зберегти свою популярність до наших днів. Передусім, це казкові історії А. Умлауф-Ламач і нев'януча казка Ф. Зальтена «Бембі».

Казка «**Бембі**» («**Bambi**») розкриває перед читачем життя лісових мешканців у його суперечливій різноманітності. З одного боку, ліс сповнений масою див, незбагнених для розуму; різнобарв'я галявини, візерунків на крилах метелика, таємнича мова звірів і птахів створюють перед читачем світ, здавалося б, ідеальний, але, з іншого боку, світ «Бембі» існує за суворими законами боротьби. Враження першого дня щойно народженого оленятка Бембі — вбивство миші тхором, бійка яструбів за їжу, страх і жорстокість лісових мешканців. Але такий незмінний триб життя лісу, він звичний для героїв казки. Бембі з ним примиряється, але не звикає до нього. Доброта, шляхетність і співчуття — риси, притаманні йому і його роду. Історія дорослішання і мужніння маленького оленяти Бембі зворушлива і поетична. Бембі осягає сенс і труднощі життя, вчиться боротися і перемагати. «Ця добра книга виховує серце», — говорить Ю. Нагибин у передмові. Дійсно, не одне покоління дітей залучалося до пізнання таємниць природи, життя лісу, життя звірів, звичок тварин за допомогою зворушливої і поетичної книги Ф. Зальтена. А головне, вчилася у неї доброта і ніжності до природи та тварин.

Фелікс Зальтен, перш ніж писати свої природничо-художні твори, тривалий час пильно спостерігав за природою, ретельно вивчав життя птахів і тварин. Ти-

Літературна казка Німеччини та Австрії

пологічно спорідненою є художня творчість представника російської літератури поч. ХХ ст. Віталія Біанки, основі книг якого зазвичай лежить конкретний біологічний факт, точно вказано географічне місце дії, визначено календарний час року, збережена біологічно видова точність звіра, птаха, комахи, рослини, тобто все те, що обов'язкове в природознавчих книгах.

Справжньою проблемою в житті лісу, в розумінні Зальтена, є постійна незрима присутність людини. Людина в казці «Бембі» наводить жах. «Вона» — безіменна — розставляє незчисленні пастки та сильця, від її смертоносної зброї та вишколених зрадників-собак неможливо схватися. Страх і покора спотворюють душі героїв казки. «Страшне не вбивство, — скаже старий олень, батько Бембі, дивлячись на розтерзану переконаним у своїй правоті псом лисицю, — страшна віра в те, що говорила собака. Вони (лісові мешканці) вірять у її всемогутність і живуть у постійному страху. Вони ненавидять її та зневажають себе... і мовчки приймають загибель від її руки!»

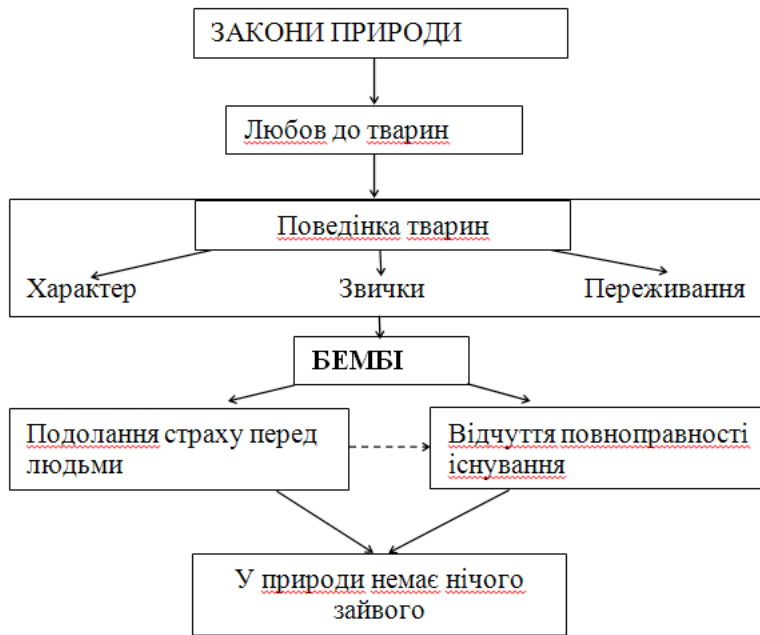
Цікавою є думка австрійського психоаналітика Ервіна Рінгеля, висловлена у книзі «Австрійська душа» (1986 р.): «... ніде у світі неврози не цвітуть таким буйним цвітом, як в Австрії. Причиною цих проявів є традиційні постулати австрійського виховання — послух, ввічливість і бережливість». Можемо припустити, що звернення Фелікса Зальтена до дитини-читача зумовлено бажанням дослідити власне підсвідоме «Я». Письменник фактично тікає у світ природи, намагаючись відокремитись від соціуму. Автор показує, що нереалізовані почуття чи бажання неусвідомлено впливають на люди-

ну, проявляючись у несподіваних спалахах жорстокості, ненависті, агресії. Проте Зальтен переконаний у можливості розумного спілкування з живою природою, хоча «Вона» в казці показана різною: і як носій лихої, фатальної стихії, і як живий гармонійний організм. Парадокс полягає в тому, що людина дала прихисток оленяткові Гобо (діти гралися з твариною, привчаючи її до добра та ласки), але, зустрівшись у лісі з людиною, довірливий і беззахисний Гобо стає її жертвою. Кульмінація книги, її емоційна вершина, — сцена приходу Його (мисливця з рушницею), жах, що охопив звірів, відчуття беззахисності і приреченості. «Закон життя — це боротьба» — ось та мудрість, яку осягнув Бембі, випробувавши любов, дружбу, прихильність Старого ватажка, безкорисливість і доброту друзів, безглузду жорстокість мисливця. *Людина* (Man) — єдиний і абсолютний ворог лісу, який несе з собою страх і смерть. Кожна поява Людини в лісі — це велике нещастя для всіх його мешканців. Узагалі, через необережність Людини в лісі починається пожежа.

Ймовірно, письменник прагне зрозуміти власну душу. Те, що контакт людини і природи не показаний у книзі, не свідчить про його неможливість. Книга прагне спонукати читача до пошуку шляхів досягнення такого контакту. Справжній мисливець не повинен бути брутально жорстоким, необхідно знати, як своє, рідне, життя природи: лісу, поля, болота, озера. Браконьєрство — це наруга над життям, це зневага мудрих законів, що керують природою; браконьєрство — це найгірший вид паразитизму; людина хоче малою ціною, а то й узагалі безкоштовно взяти те, за що слід платити зусиллям, боротьбою, іноді — подвигом.

Літературна казка Німеччини та Австрії

Книга Зальтена показує, що ліс готовий прийняти доброту людини, якщо це істинна доброта, яка поширюється на всіх його мешканців, а не порожня сентиментальність — блакитний бантик на шиї прирученого оленятка. «Закон життя — це боротьба», — скаже у фіналі казки змушнлий Бембі. Але розуміння цього закону не робить Бембі жорстоким — його серце назавжди залишатиметься відкритим для добра.

«Бембі» (англ. «Bambi») — п'ятий за рахунком класичний мультфільм Волта Діснея. Робота над картиною розпочалася 1936 року і, через виняткову складність в реалізації поставлених цілей, закінчилася лише 1942 р. У основі картини лежить однойменна книга Фелікса Зальтена. Головні дійові особи — оленятко Бембі, його

батьки (мати і батько — Великий Князь лісу) та друзі. У рік прем'єри мультфільм провалився в прокаті, але при повторних показах (з 1947 до 1988 рр.) почав стрімко набирати популярність і незабаром став культовим. Після виходу мультиплікаційного фільму «Бембі» 1945 року у Швейцарії було проведено конкурс ім. «Бембі» на краще оповідання з життя тварин, започатковано навіть футбольний приз ім. «Бембі». 1948 року картина одержала премію «Золотий глобус». «Бембі» номінувався на «Оскар» у трьох категоріях — найкраща пісня («Love Is A Song»), найкраща музика і найкращий звук, проте, не одержав жодної нагороди. Також «Бембі» був найулюбленишим мультфільмом Волта Діснея.

За підсумками недавнього опитування Los Angeles Business, «Бембі» був визнаний найкращим діснеєвським мультфільмом, набравши 21% голосів (для порівняння — «Білосніжка і сім гномів» одержав 20% голосів, а «Король-лев» — тільки 8%). 7 лютого 2006 року студія Діснея випустила сіквел — «Бембі 2». Книга Зальтена викликає пильне зацікавлення художників і педагогів, спонукає до театральних інсценізацій. Ця казка та її герої здобули всесвітню славу, вона перекладена чи не всіма мовами світу. Зокрема, англійською її переклав відомий письменник Джон Голсуорсі, 1957 року з'явився варіант російською, українською мовою книгу Зальтена «Бембі» переклав О. Журавель.

Своєрідність австрійської літератури, яка створюється на тією ж мовою, що і германська, швейцарська та частково люксембурзька полягає в тому, що вона не вимагає перекладу і взаємно проникає з країни в країну. Для визначення художніх, естетичних меж літератури

Літературна казка Німеччини та Австрії

Австрії важливі не лише історія і традиції, але й своєрідність прикмет сучасного австрійського життя. Це ті фактори, що дають підстави говорити про національні особливості австрійської літератури, про австрійський національний характер, про мовні відмінності.

Запитання і завдання

1. Якими факторами зумовлена неможливість отримати освіту Ф. Зальтеном?
2. У яких творах письменник порушує проблеми деградації людини під тиском цивілізації?
3. Що спонукало письменника розпочати роботу над «зоологічними» романами?
4. Якою постає людина в казці «Бембі»?
5. Чому Ф. Зальтен вирішив написати продовження свого головного твору?
6. Чи відрізняється сюжет та емоційний настрій мультфільму від першоджерела?
7. У творах яких авторів описується життя «мешканців лісу»?
8. Підготуйте мультимедійну презентацію творчості Ф. Зальтена.

Література

1. Австрійська читанка : антологія австрійської літератури ХХ ст. / перед. А. Тусвальднер. — Л. : Літопис, 2005. — 363 с.
2. Зальтен Ф. Лісова казка : для мол. шк. віку / пер. з нім. О. Журавля ; передм. Б. Чайковського / Фелікс Зальтен. — К. : Школа, 2000. — 159 с.
3. Зарубіжні письменники. Енциклопедичний довідник. У 2 т. Т. 1 : А-К / за ред. Н. Михальської та Б. Щавурського. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2005. — 824 с.
4. Історія зарубіжної літератури ХХ ст. : навч. посіб. / В. І. Кузьменко, О. О. Гарачковська. — К., 2010. — С. 192-193.

Літературна казка Німеччини та Австрії

5. Плахина А. Немецкоязычная, но не немецкая. Некоторые аспекты австрийской прозы 1970–1990-х годов / А. Плахина // Вопросы литературы. — 2007. — № 6. — С. 5-37.

КРИСТИНЕ НЕСТЛИНГЕР

Christine Nöstlinger
(нар. 1936 року)

Крістіне Нестлінгер — знаменита австрійська дитяча письменниця, заслужено може вважатися одним із найбільш цікавих й оригінальних авторів світової дитячої літератури. У її творчому доробку більше 100 книг.

Вона — лауреат понад 30 літературних премій, серед них — Медаль Ганса Крістіана Андерсена. 2003 року Нестлінгер стала першим лауреатом премії імені Астрід Ліндгрєн.

Книги Нестлінгер перекладені 38 мовами.

Основні твори: «Конрад, або Дитина з бляшанки», «Начхати нам на огіркового короля!», «Увага! Пан Вронек має вигляд ягняти», «Пес іде у світ», «Гном у голові», «Летить, хрущі», «Лолліпоп», «Маргаритко, моя квітко».

Крістіне Нестлінгер народилася у Відні 13 жовтня 1936 року. Життя склалося так, що з раннього дитинства майбутній письменниці доводилося боротися з обставинами і відстоювати право бути самою собою. Згодом вона згадувала: «У дитинстві мене дуже налякали бомбами, росіянами, фюрером і щурами в нашому підвалі, а потім, як дівчинку кмітливу та товсту, відпра-

Літературна казка Німеччини та Австрії

вили до середньої школи з гуманітарним ухилом. Там на все життя я завчила балади Шиллера і дізналася, через які точки трикутника проходить пряма Ейлера. Після випускних іспитів я вирішила присвятити себе живопису і, виконуючи цей благородний намір, поступила до Академії мистецтв. Через кілька років я зрозуміла, що художниці з мене не вийде, і тоді з горя вийшла заміж і народила дитину».

У молодості Крістіне Нестлінгер не думала про письменницьку кар'єру, вона займалася графікою та ілюструвала книжки для дорослих. Потім графіку довелося відкласти: потрібно було дбати про маленьких дочок Крістіану і Барбарі.

Крістіне стала малювати для них серію картинок про Фредеріку, неслухняну дівчинку з червоним, як сік малини, волоссям, і придумувати про неї кумедні історії. Коли доньки підросли, у кухні поставили друкарську машинку: Крістіне хотіла записати все, що вона вигадує.

Так 1970 року з'явилася книга «Веснянкувата Фредеріка» («Рудоволоса Фредеріка»). Нестлінгер принесла її у видавництво разом з ілюстраціями. Книгу відразу опублікували, але оформляв її інший художник, оскільки видавцям не сподобалися картинки. За «Фредеріку» письменниця отримала премію Фрідріха Бедекера, однак не за малюнки, а за текст, що дуже її засмутило.

Згодом з'явилися: «Діти з підвалу» (1971 р.), «Начхати нам на огіркового короля!» (1972), «Чорний чоловік і великий собака» (1973 р.), «Маленький пан береться до справи» (1973 р.), «Чоловік для мами» (1974 р.), «Конрад, або Дитина з бляшанки» (1975 р.), «Лолліпоп» (1976 р.), «Луки-

лайф» (1978 р.).

Після другої книги Нестлінгер вирішила всерйоз зайнятися літературою. Дочки ходили до школи, а вона писала, намагаючись проводити за роботою не менше десяти годин на день.

Діапазон її творчості надзвичайно широкий: вірші, оповідання для найменших, пародії на комікси, детективи, фантастичні повісті, літературні казки. Герої книг Крістіни Нестлінгер — звичайні сучасні діти. Вони живуть не в ізольованому літературному світі, а по сусідству з нами, і, якщо постаратися, їх напевно можна зустріти.

У персонажах Нестлінгер читачі впізнають самих себе: недосконалих, тих, які помиляються, шукають виходу, живуть нормальним життям з радощами і негараздами. Її герої часто бувають товстими, противними, нахабними і боязкими. Діти можуть жахливо розлютяться, почати грубити і хуліганити. Але це тому, що «життя стає все гіршим», як каже Софі, героїня книги «Мене називають мурахоїдом».

Письменниця вважає, що в непослуху дітей найбільше винні дорослі. Вона розповідає не лише про дітей, а й про їхніх нервових матерів, безпорадних учительок і про їхніх батьків, які завжди зайняті роботою. Найбільше їй не до душі дорослі, які забули своє дитинство, — домашні тирані.

Нестлінгер згадує, що була «неорганізованою і буйною дитиною», викидала книги для зразкових дівчаток і вигадувала власні історії про Конрада, дитину з консервної бляшанки або про Хуго — дитину, яка ніяк не хотіла ставати дорослою.

Літературна казка Німеччини та Австрії

Жодна з її книг не лишилася непоміченою. Декому її твори видавалися занадто бунтарськими: неймовірні ситуації, занадто самостійні діти, недолюблі дорослі, жива мова.

Узявши за основу традиційну казкову фантастику, письменниця вміло наповнює її сучасним соціальним змістом.

Сама авторка зазначала: «У моїх книгах дуже багато фантастичних казкових елементів, тому що я люблю фантазувати. Крім того, використовуючи ці елементи, я досягаю кращого розуміння дітьми реального життя».

Вона так майстерно поєднує нестримну фантазію з актуальною проблематикою, що читачі починають вірити в реальність неймовірних подій: у те, що у звичайному підвалі може розміститися ціле королівство, а на горищі будинку мешкає справжній янгол-охоронець. Герої Нестлінгер живуть не в ізолюваному літературному світі, а у світі реальному. Також авторка вчить читачів, як вижити у складному мінливому світі.

Незважаючи на те, що письменниця критично ставиться до дорослих, вона не поспішає їх засуджувати за помилки та слабкості, а намагається зрозуміти причини, знайти виправдання, адже для неї важливо, щоб діти і дорослі залишалися друзями, щоб любили одне одного.

Тема «батьків та дітей» особливо важлива у книгах, написаних для підлітків: «Ільзе Янда років 14» (1974 р.), «Розклад занять» (1975 р.), «О лихо! Щоденник Юлії» (1986 р.), «Хуго, дитина у розквіті років», «Маргаритко, моя Квітко» (2001 р.).

Юні герої відстоюють самостійність, відновлюють справедливість, іноді приходять на допомогу дорослим,

які часто є менш рішучими і принциповими, ніж діти.

Нестлінгер завжди на боці слабкого, завжди готова до співчуття. Саме це прагнення зрозуміти і полюбити, зберегти людське начало в нелюдських обставинах стало основою воєнної дилогії, де письменниця поєднала яскраві спогади дитинства і мудрість дорослих роздумів.

«У 1968 році я сподівалася і вірила, що діти будуть жити в іншому світі, кращому, ніж їхні батьки, — зізналася Крістіне Нестлінгер в одному з інтерв'ю. — Я вважала, що можу їм допомогти, підготувати їх до дорослого життя, щоб вони не здавалися і вміли постояти за себе, відстояти свої переконання. Сьогодні я вже не наважуся закликати дітей бунтувати. У дітей є батьки, які можуть втішити, дати надію, сказати: «Почекай, ще кілька років і ти виростеш, треба триматися».

У творчому доробку К. Нестлінгер як реальні повісті, так і повісті-казки. Але навіть у реальні твори їй вдається вплітати казковий елемент. Точніше, то вже читачеві судити, якою мірою і як має вплітатися казка в буденне життя. Так у творі «Лолліпоп» хлопчик Віктор-Емануель Майер бере собі інше ім'я — назву льодяників «Лолліпоп». Ці льодяники особливі: якщо їх посмоктати, доки вони не стануть прозорими, а потім поглянути крізь них на світ, то цей світ міняється на краще, стає таким, яким має бути. Правда чи ні? Вирішувати читачеві.

Авторка не боїться писати про складні проблеми: насилля, брехню, секс, несправедливість. Їй неодноразово закидали, чи можна говорити з дітьми про таке. На що вона відповідала: «Я людина високих моральних принципів. Просто існують різні погляди на мораль».

Літературна казка Німеччини та Австрії

Про найскладніші речі та найзагадковіші властивості людської душі Крістіне Нестлінгер уміє говорити просто і відверто, з особливою делікатністю. Письменниця зізнається, що в книгах її особливо захоплює багатство мови, мовна гра. Тому найважче їй даються книги для найменших: потрібно постійно стежити за чіткістю і ясністю викладу, а вона так любить пограти словами, сказати дотеп, докинути різке слівце, від якого у добродішних матусь починається істерика, зате діти задоволені: вони розуміються на грі, їм відома ціна гострої влучної фрази.

Ох, скільки разів діставалося Крістіне Нестлінгер за її «язичок!» Але вона не здавалася. Її герої повинні говорити, як звичайні нормальні люди (тим більше вони вічно встрявають у якісь історії, а тут уже не до церемоній), і, мабуть, з легким віденським акцентом. За це їй теж потрапляло. Адже, як відомо, хоч в Австрії і Німеччині розмовляють по-німецьки, але роблять це кожен на свій лад, так що юний берлінець не завжди може зразу зрозуміти, про що говорить його австрійський одноліток. Тому в деяких книгах передбачливі видавці друкують у кінці словничок австріїзмів.

Нестлінгер тримається осторонь гучної слави і всіляко опирається спробам журналістів представити її «громадським діячем». «Я не виховую, я розважаю, — лукаво посміхається письменниця. — Боюся, перевлаштування світу не входить до моїх планів. Я не піддаюся звичайній помилці і не вірю, що за допомогою друкарської машинки можна успішно з чимось боротися».

Звичайно, Крістіне Нестлінгер не можуть не хвилювати професійні «цехові» проблеми. Роздумуючи про роль і

місце дитячої літератури в сучасному суспільстві, вона зізнавалася: «Я вважаю книги для дітей особливим видом літератури. Звичайно, їх можна використовувати і з виховними цілями, але пишуться вони не заради цього. Мені здається, дитячі книги треба оцінювати передусім за їх літературні достоїнства і лише в другу чергу за їх виховну спрямованість. Книги для дітей мають бути до-тепними і захоплюючими».

Письменницю часто запитують про причини успіху або неуспіху різних дитячих книг, просять підказати «рецепт удачі». Але Крістіне, чия кар'єра склалася дуже вдало, лише хитає головою: «Тут немає чітких правил. Ситуація на ринку, а ринок дитячих книг завжди менший за дорослий, вимагає, щоб книга для дітей подобалася всім. Але насправді немає однакових дітей, як немає однакових дорослих, а, отже, дітям потрібні різні книги, вони повинні мати можливість вибирати, так само, як і дорослі. Не можна вважати книгу хорошою тільки тому, що вона подобається більшості дітей».

Премії та нагороди письменниці: премія імені Г.К. Андерсена, Австрійська державна премія з європейської літератури, Німецька премія у галузі дитячої літератури, Премія міста Цюриха за кращу дитячу книгу, Премія за кращу перекладену книгу, видану у Великобританії, премія пам'яті Астрід Ліндгрєн.

Твори

1970 р. — «Веснянкувата Фридерика»

1971 р. — «Діти з підвалу»

1972 р. — «Начхати нам на огіркового короля!»

1973 р. — «Клопоти маленького чоловічка»

Літературна казка Німеччини та Австрії

- 1974 р. — «Чоловік для мами»
1974 р. — «Ільзе Янда років 14»
1975 р. — «Конрад, або Дитина з бляшанки»
1975 р. — «Розклад занять»
1976 р. — «Пелінка і Затлаш»
1976 р. — «Лолліпоп»
1978 р. — «Луки-лайф»
1983 р. — «Найкращі дитячі роки Гуго»
1984 р. — «Олфі Обермаєр і Едіп»
1986 р. — «О лихо! Щоденник Юлії»
1986 р. — «Обзивають мене Мурахойдом»
1987 р. — «Гном у голові»
2001 р. — «Маргаритко, моя Квітко»

«Летіть, хрущі» (1972 р.)

Дія книг «Летіть, хрущі» і «Два тижні у травні» відбувається в самому кінці війни, коли до зруйнованого Відня входять радянські війська. Авторка дивиться на все очима восьмирічної дівчинки, чие життя пройшло у «пороховій країні», де їй довелося пережити голод, страх, бомбардування, бачити смерть та відчай дорослих. Усе змішалось: виявляється, у переможців та переможених немало спільного, адже вони звичайні люди, чиї душі та життя покалічила війна. Батько дівчинки, якого забрали в германську армію, не схожий ні на фашиста-ката, ні на покірного виконавця чужих наказів. Та й російські солдати мало схожі на легендарних героїв без страху та сумніву. Росіяни та австрійці, що зустрілися у зруйнованому місті, втомлені, розгублені, їх однаково шкода.

Маленька Крістель прагне зрозуміти те, що відбувається, їй потрібні любов та розуміння старших, але

дорослим не до неї, і тому другом дівчинки стає армійський кашовар Кон, химерний чоловічок, який волею випадку опинився у військовій круговерті. Здається, абсолютно не героїчна постать, але Крістель дивиться серцем і розуміє, що її дорослий друг є наймужнішим з усіх, кого вона знає, адже, щоб залишитися людиною в нелюдських умовах, треба бути мужнім. Сама героїня каже: «Я любила повара, оскільки він був далеким від війни. У ньому не було нічого воєнного».

«Начхати нам на огіркового короля» (1972 р.)

Абсолютно реальна історія з реальними персонажами: мамою, татом, дідусем, трьома дітьми. Реальна настільки, що навіть поява огіркового короля не видається чимось надзвичайним. Він з'являється в родині Гогельманів Великоднього ранку і розповідає історію про те, як його піддані влашували заколот і вигнали його з королівства. Сім'я надає йому притулок.

Але згодом діти розуміють його підступність та нещирість. Лише батько вірить королеві, а той обіцяє йому високу посаду. Дорослий настільки засліплений обіцянками огіркового короля, що готовий навіть знищити мешканців країни огіркового короля, що міститься у нижньому підвалі будинку Гогельманів. Діти: Мартіна, Вольфганг (дванадцятирічний хлопчик, від імені якого ведеться розповідь) та Нік — рятують мешканців і викидають з дому огіркового короля.

У цьому творі авторка також звертає увагу на стосунки батьків та дітей, стосунки дітей та вчителів, стосунки дітей одне з одним. У першому та другому випадку конфлікти неминучі.

«Конрад, або Дитина з бляшанки» (1975 р.)

Казка про хлопчика Конрада, виготовленого на фабриці і помилково відправленого не в ту родину. А опиняється він у Берті Бартолотті — дивакуватій пані, що займається килимарством. Ось як описує її авторка: «Пані Берті Бартолотті сиділа в кріслі-гойдалці й снідала. Вона випила чотири чашки кави, з'їла три булочки з маслом і медом, двоє некруто зварених яєць, скибку чорного хліба з шинкою і сиром та скибку білого хліба з паштетом із гусячої печінки. Снідаючи, вона гойдалася, — бо крісло-гойдалка на те й зроблене, щоб у ньому гойдалися, — тому на її халаті з'явилися руді плями від кави й жовті від яєць». Вона не терпіла слів «як слід», «сумлінно», «щоденно», а ще «не зносила слів «доцільно», «розважно», «неухильно», «повчально», «пристойно», «чемно вихована», «по-господарському», «личить», «належить».

Конрад, який навчений на фабриці бути чемною і правильною дитиною, більше нагадує дорослого, ніж Берті. Він сумлінний, вихований, чесний, тому його не сприймають однокласники, і йому часто від них дістається. Дівчинка Кіті намагається допомогти йому пристосуватися до навколишнього світу. Але непристосованість Конрада — це не найбільша проблема. На фабриці з'ясували, що надіслали Конрада не за тією адресою, і на нього розпочинається полювання. Рятують хлопчика його мама Берті, пан Егон та дівчинка Кіті.

«Обзивають мене Мурахоїдом» (1986 р.)

Начебто реалістична повість про дівчинку Тезі з великим носом, маленькими очима і крихітним підборіддям,

яку за її зовнішність називають Мурахоїдом. А ще її недолюблюють за її старанність у навчанні та поблажливе ставлення до старої і хворої вчительки. Стосунки з однокласниками ніяк не складаються. Аж раптом у Тезине життя втручається її рідна бабуся, немов хресна фея в казці про Попелюшку. Еммі Бокскандль — дивакувата пані, що живе в розкішному будинку, дбає про п'ятьох котів та сусідського хлопчика. Вона відкриває Тезі таємницю про те, як називав її покійний Тезин дідусь: «Мій прекрасний чорний ворон». Життя Тезі казковим чином змінюється на краще: її починають поважати однокласники, у неї закохуються одразу двоє хлопчаків. Тезі розуміє, що люди тебе бачать так, як ти бачиш саму себе. Отже, усе в житті залежить від тебе самої. Згодом цю тему авторка розвине у книзі «Маргаритко, моя Квітко».

«Пес іде у світ» (1987 р.)

У дивній казковій повісті «Пес іде у світ» герой вирішує почати життя спочатку і вирушає мандрувати світом. І хоча цілі його найбагородніші: він хоче допомагати і бути корисним, реалізувати їх, виявляється, не просто.

Після смерті дружини, Пес продав усе, що мав, і вирушив у мандри. Він працює викидайлом у кафе, актором, учителем, налагоджувачем людських доль. Деякий час навіть був опікуном тридцятьох кошенят. Він робить усе добре, але люди (саме люди, а не тварини, що в цьому творі діють як рівноправні члени суспільства) часто не розуміють, не дослуховуються, не докопуються до істини, і тому за деякий час Пса розшукує поліція як злісного правопорушника. Зрештою, Пес, втопившись від

мандрів, повертається додому: «Багато втрачаєш, коли не йдеш у широкий світ. Та не менше втрачаєш і тоді, коли покидаєш рідний край».

«Гном у голові» (1987 р.)

«Гном поселився в Анниній голові давно. За кілька днів по тому, як їй минуло шість років. Сталося це так. Був вечір. Анна, позіхаючи, стояла біля ліжка й саме відгорнула квітчасту ватяну ковдру, збираючись лягти, аж раптом побачила гнома. Він причаївся на рожевій троянді. Гном був манюсінський. Разом зі своїм фіолетовим ковпачком не більший від нігтика на Анниному мізинці».

Дівчинка абсолютно не здивувалася тому, що цей гномик оселяється у її голові — навпаки: дитині, що постійно метається між розлученими батьками, стає не так самотньо.

І знову Нестлінгер виводить рішучих та сміливих дітей, здатних вірити в дива, та нерішучих дорослих, що не можуть не сваритися, що не вміють шукати компромісних рішень. Звістка про гнома в Анниній голові їх узагалі шокує: «На мить Анна видалася сама собі досить дорослою і дужою. «Оці двоє сидять такі, неначе в них вимерла вся родина, а до неї всього-на-всього додався один гном!»

Гном допомагає Анні з домашніми завданнями, оскільки міг витягнути з її пам'яті те, що дівчинка призабула. Також він намагається зрозуміти стосунки Анни з однокласниками і навіть провокує появу «любовного трикутника».

А згодом виявляється, що не лише в Анниній голові

оселився гном. Так, один з них замешкав у голові одно-класника Петера.

Авторка напрочуд зворушливо змальовує стосунки дітей, їхні перші почуття та ревності. Значну увагу письменниця приділяє і родинним стосункам, з особливим трепетом описуючи багатодітну родину хлопчика Петера.

Власне всезагальною згодою і примиренням і завершується твір:

«Після вечері вся Петерова родина проводжала Анну додому. Навіть Петерів тато пішов з усіма, хоча в нього ж ото дуже боліли ноги. І Анні дозволили підпихати візок з немовлям.

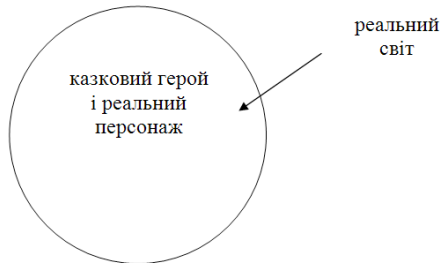
На розі вулиці неподалік від будинку Анниного тата їм зустрілася якась жінка. Вона привіталася з Петеровою мамою, зупинилася й сказала:

— Отакої! Я думала, що у вас п'ятеро дітей, аж бачу, у вас їх шестеро!

А Петерова мама преповажно їй відповіла:

— Аякже, шестеро, шестеро! То була би біда, якби їх було в нас тільки п'ятеро!»

У творах Нестлінгер мирно співіснують казкові та реальні персонажі.

Літературна казка Німеччини та Австрії

У звичний побут втручається казка, і життя вже ніколи не буває таким самим, як до її втручання.

Напередодні її шістдесятиліття письменницю запитали: Що ви прагнете сказати дітям? — «Я про це не думаю. Просто в кожній моїй книзі відбитий мій погляд на світ». Напевно, це найголовніше, особливо якщо письменник дивиться на світ зацікавленим небайдужим поглядом — мудрим і добрим. Чудовий австрійський письменник Хайнц Яниш, намагаючись вирішити загадку привабливості книг Крістіне Нестлінгер, писав: «Вона простягає своїм героям руку, ляскає їх підбадьорююче по плечу: «Ну ж, розпрямляйте крила! Летіть, не бійтеся!» Вона підштовхує легенько в спину, кличе за собою: «Сміливіше. Побігли!» А якщо впадеш, розквасиш ніс — не велика біда. «Нумо, голову вище, глибокий вдих і кроком марш прямо в двері — я хотів сказати — в життя!»

Про свою творчість сама авторка висловилася так: «Мій задум тоді був дуже простий. Я уявляла його собі так: оскільки діти живуть у середовищі, яке не сприяє розвитку фантазії, то їх слід підтримувати, взяти за руку й показати, яким справедливим і гуманним може бути світ. Якщо це робити мудро, у дітей з'являється прагнення жити в кращому світі, і це прагнення змушує їх думати про те, що треба зробити, аби на цьому світі було так, як того прагнеш.

Література для дітей — покликана виховувати сміливих. Давати їм надію».

Українською мовою деякі твори перекладали Володимир Василюк, Євгенія Горева, Євген Попович, Олександр Мокровольський, Ольга Сидор.

Запитання і завдання

1. Яка доля спіткала першу книгу Нестлінгер?
2. Визначіть проблематику творів Нестлінгер.
3. У чому полягає особливість казок письменниці?
4. Чи відображено у творах Нестлінгер конфлікт батьків та дітей?
5. Прочитайте книгу «Маргаритко, моя Квітко» і підготуйте повідомлення.
6. Проблематика твору «Конрад, або Дитина з бляшанки».
7. Охарактеризуйте образи дітей та дорослих цієї повісті-казки.
8. Чому у творах Нестлінгер часто діти є більш героїчними, ніж дорослі?
9. Завдяки чому вдається порятувати хлопчика Конрада?
10. Яке призначення літератури для дітей, на думку Нестлінгер?

Література

1. Нестлінгер К. Конрад, або Дитина з бляшанки / К. Нестлінгер. — К. : Веселка, 1988. — 158 с.
2. Нестлінгер К. Обзивають мене Мурахоїдом / К. Нестлінгер. — Вінниця : Теза, 2007. — 221 с.
3. Нестлінгер К. Пес іде у світ ; Начхати нам на огрікового короля! ; Гном у голові ; Летить, хрущі / К. Нестлінгер. — К. : Веселка, 2005. — 341 с.
4. Василюк В. Улюблениця дітей / В. Василюк // Нестлінгер К. Пес іде у світ ; Начхати нам на огрікового короля! ; Гном у голові ; Летить, хрущі. — К. : Веселка,

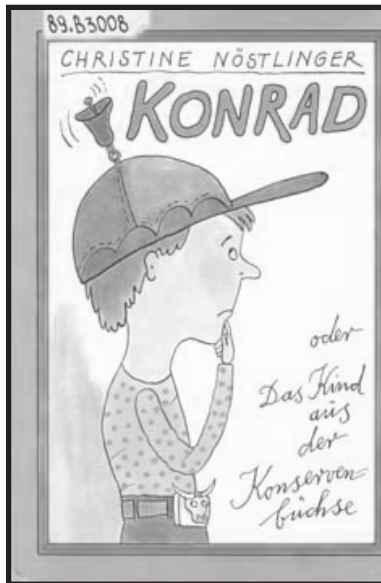
Літературна казка Німеччини та Австрії

2005. — С. 5-6.

5. Кристине Нестлінгер // http://community.livejournal.com/kid_home_lib/23048.html

6. Кристине Нестлінгер: «Умение читать и мыслить — тесно взаимосвязаны» // <http://www.day.kiev.ua/230768/>

7. Мязотс О. Кристине Нестлінгер // http://www.libfl.ru/about/dept/children_centre/portraits/display.php?file=nostlinger.html

МЕТОДИЧНИЙ ПУТІВНИК

ТЕОРЕТИЧНА ШПАРГАЛКА

Тема

Тема (грец. *тѐμα* — те, що покладено в основу) — це коло життєвих явищ, відображених у творі у зв'язку з певною проблемою, що служить предметом авторського осмислення та оцінки. Це узагальнена основа змісту художнього твору, те, про що в цілому йдеться в ньому. У творі тема існує у вигляді того вихідного смислового положення, до якого він, умовно кажучи, може бути зведений. Тему твору досить часто плутають з його фабулою, зокрема в тих випадках, коли на прохання визначити тему твору починають переказувати його подієвість, зміст. На відміну від фабули, яку визначає подійність і конкретність, одиничність, тема твору характеризується статичністю й узагальненістю свого змісту. Між темою та фабулою твору встановлюється такого роду зв'язок, що тема твору виступає в ньому як його згорнута фабула. Тему твору можна визначити, згорнувши фабулу до єдиної і далі неподільної точки смислового відліку, а нею завжди виступатиме певне життєве положення, в якому визріває щось конфліктне. Фабула розгортає тему, подає те вихідне проблемне положення, яке було в ній окреслено лише в найзагальніших рисах, у його всебічному розвитку, у його русі, під час якого з'ясовуються та уточнюються окремі його конфліктні моменти. Тема — це та фабулотвірна причина, внаслідок якої фабула, власне,

Літературна казка Німеччини та Австрії

і з'являється, водночас, фабула, з'явившись, виступає засібом подання теми, розгортання окресленого в ній кола конфліктних явищ. Тема художнього твору усвідомлюється нами тільки після того, як ми ознайомимося з його фабулою. Тема організовує всі елементи твору, надаючи їм того чи іншого художньо-змістового імпульсу, створюючи свого роду програму їхнього художнього розвитку, додаючи їм певної ідейної спрямованості. Основне значення теми полягає в тому, що вона виступає як посередник між реальною дійсністю, явища якої так чи інакше відбиваються у творі, і втіленому в ньому самому його внутрішнім художнім світом, у якому певним чином аналізуються та узагальнюються відображені явища дійсності. Тому у структурі поняття «тема» виділяють окремі її рівні. Зовнішня тема — це те, що відображено в цілому, загальна вказівка на обраний митцем для художнього втілення той чи інший життєвий об'єкт. Вона може об'єднувати різні твори різних авторів, що близькі за своєю загальносмісловою проблемною спрямованістю (наприклад, тема війни, соціально-визвольної боротьби, «пригніченої людини» тощо.).

Внутрішню тему твору часто визначають як проблематику, під якою розуміють «сукупність тих акцентів, тобто тих сторін зображуваної дійсності, до яких повернуто увагу читача шляхом підкреслення їх за допомогою використовуваних у літературі зображувально-виражальних засобів». Внутрішня тема — це художня тема; вона завжди виступає як актуальна, значуща саме через свою проблемність, постановку якихось злободенних або «вічних» життєвих питань, які, на думку автора, потребують осмислення та оцінки.

Тематичний аналіз твору будується на виокремленні головної теми твору, яка має провідне значення для розкриття творчого задуму автора, і ряду допоміжних тем (тобто тем окремих фабульних ліній твору або навіть окремих сцен, найбільш містких у змістовому відношенні), через які проблема, поставлена автором, окреслюється і конкретизується з більшою певністю. Залежно від того, яке коло життєвих явищ охопив письменник, скільки тем і проблем порушує і висвітлює він, його твір матиме більший або менший тематичний обсяг.

Ідея

Ідея художнього твору, висновок, до якого автор намагається привести читача, пояснюючи життєві явища у світлі своїх суспільних ідеалів, називається також тенденцією.

Тенденційність є неодмінною ознакою визначних творів. Справжній художній твір відзначається тим, що в ньому тенденція, яку підносить автор, не прив'язана штучно до твору, а природно випливає з його образів.

Ідейний зміст твору втілюється в образах, випливає з поведінки, взаємовідносин персонажів, виявляється у розв'язанні певних життєвих проблем. Це основний шлях вияву ідейного змісту твору, проте трапляються випадки безпосередньої оцінки автором зображених подій та явищ. Це робиться у відступах (ліричних, філософських та ін.), у зауваженнях автора про поведінку героя, про риси його характеру, події. Інколи свою точку зору письменник подає в епіграфі до твору. Авторські оцінки дуже важливі при аналізі художнього твору.

Художній образ

Художній образ — особлива форма естетичного освоєння світу, за якої зберігається його предметно-чуттєвий характер, його цілісність, життєвість, конкретність, на відміну від наукового пізнання, що подається у формі абстрактних понять.

Художній образ наділений своєю логікою, він розвивається за своїми внутрішніми законами. Життєвий матеріал, що лежить в основі твору, веде за собою, і художник іноді приходиться зовсім не до того результату, якого прагнув. За великим рахунком, художній образ будується парадоксально, часто непередбачувано, незбагнено.

Формою мислення у мистецтві виступає художній образ. Це основа будь-якого виду мистецтва, а спосіб творення художнього образу — головний критерій належності до різних видів мистецтва. Образи виникають у свідомості людей під впливом реальної дійсності, сприйнятої за допомогою органів чуття. Вони є копіями, відбитками дійсності. Образи зберігаються в пам'яті і можуть бути відтворені уявою. На основі образів пам'яті художник створює нову реальність — художній образ, який у свою чергу викликає у свідомості людей (слухачів, глядачів) низку уявних образів. У художньому творі образ виступає на перший план і через нього пізнається значення, думка, ідея.

Важлива характеристика образу — узагальнення. Образ існує як певний змістовий комплекс, що узагальнює виділені суб'єктом диференційні ознаки конкретних об'єктів та виявляє серед них дещо загальне. Разом з тим, художній образ є чуттєво-конкретним вираження індивідуальності автора, відтворенням внутрішніх пси-

хологічних характеристик. Злиття, поєднання загального і неповторно індивідуального у мистецтві називається типізацією. Типізація є обов'язковою умовою створення образу. Вона передбачає «визначення головного, відмову від другорядного, несуттєвого та, водночас, суто індивідуальне, чуттєво-конкретне вираження цього загального. Художнє абстрагування є визначальною особливістю діяльності художника. Операція абстрагування є основою досягнення образної виразності. Типізація є інструментом абстрагування, а його прийоми — стилізація, гротеск, гіпербола тощо.

Вищерозглянуті особливості художнього образу — узагальнення, типізація, абстрагування — прямо відповідають механізмам творчого мислення. Це його логічно-операційні складові — аналіз та синтез. Тобто створення художнього образу відбувається у свідомості автора саме за закономірностями функціонування мислення, що дає змогу зробити висновок про зв'язок між рівнем сформованості творчого мислення та здібностями до створення повноцінних художніх образів.

Досліджуючи специфіку відображення дійсності у мистецтві, естетика визначає художній образ як цілісний феномен. Цілісність образу складають дві його найважливіших гносеологічних якості — реалістичність та почуттєва детермінованість, що наближає художній образ до дійсності. Разом з тим художній образ позначається умовністю та парадоксальністю. Ці ознаки є атрибутами творчого мислення художника. Цілісність та лаконізм — основні форми прояву образності, вони є також наочними показниками виразності композиції.

Створені образи завжди мають емоційне забарвлен-

ня і поєднуються з елементами оцінки. Емоція виступає як специфічне узагальнення нелогічного характеру і забезпечує практичну ефективність образу. Витоком емоційності у мистецтві є особистісний характер його образів. Більшість дослідників визначають емоційність провідною ознакою художнього образу. Здатність до формування образів у свідомості є специфічною ознакою творчої уяви художника (Мелик-Пашаєв). Саме вона визначає вищий рівень ієрархії художньо-творчих здібностей — художню обдарованість. Художній образ — це чуттєвий образ, що виражає переживання, емоції, оцінки, художні ідеї. Образ повинен адекватно виражати внутрішній, духовний зміст твору.

Хронотоп

Часопростір, або хронотоп (від грецьких слів «час» і «місце») — взаємозв'язок часових і просторових відношень у художньому творі. Термін хронотоп ужив А. Ухтомський у контексті його фізіологічних досліджень, а після праці М.Бахтіна «Форми часу і хронотопу в романі» став популярним у гуманітарній сфері: «Хронотоп у літературі має суттєве жанрове значення. Можна прямо сказати, що жанр і жанрові різновиди визначаються саме хронотопом, при цьому в літературі провідним началом у хронотопі є час. Хронотоп як формально-змістова категорія визначає і образ людини у літературі; цей образ завжди суттєво хронотопічний...».

У художньому світі просторові і часові компоненти зливаються в осмислене і прикметне ціле. Час згущується, ущільнюється, стає художньоозримим; простір інтенсифікується, втягується в рух часу, сюжету, історії.

Прикмети часу розкриваються в просторі, і простір осмислюється і вимірюється часом. Крім того, М.Бахтін вважав, що часо-просторові визначення у мистецтві та літературі завжди емоційно-ціннісно забарвлені. Учений розглядав такі хронотопи: ідилічний, містеріальний, карнавальний, а також хронотопи дороги, порогу, замку, вітальні, салону, провінційного міста.

М.Бахтін говорив про хронотопічні цінності, сюжетотворювальну роль хронотопу і називав його категорією формально-змістовою. Він наголошував, що художньо-сміслові моменти не піддаються просторово-часовим визначенням, але водночас «усякий вступ у сферу смислів відбувається лише через ворота хронотопів». Також слід додати, що хронотопічне начало літературних творів здатне надавати їм філософського характеру, «виводити» словесну тканину на образ буття як цілого, на картину світу, навіть якщо герої і оповідачі не схильні до філософствування.

Хронотоп — це культурно оброблена стійка позиція, з якої або крізь яку людина освоює простір топографічно об'ємного світу. Простір хронотопу є відображенням реального простору, який поставлений у зв'язок із часом. У літературно-художньому хронотопі має місце злиття просторових і часових ознак в осмисленому і конкретному цілому. Час тут згущується, ущільнюється, стає художньо-зримим; простір втягується в рух часу, сюжет історії. Ознаки часу розкриваються в просторі, а простір осмислюється і вимірюється часом.

Провідним початком у хронотопі є час, оскільки він — це переважна реалізація часу в просторі. П.Х. Тороп виділяв на основі просторово-часових зв'язків у романі

три співіснуючі рівні (хронотопи): топографічний, психологічний і метафізичний хронотопи. Топографічний хронотоп пов'язаний з елементами авторської тенденційності в романі, з упізнанністю в творі конкретного історичного часу і місця, а також подій. Тобто є хронотопом сюжету, бо ділить роман на ряд просторово-часових одиниць, відповідних до сюжетних ходів. З топографічним тісно взаємопов'язаний психологічний — хронотоп персонажів. Перший генерується сюжетом, другий — самосвідомістю персонажів. Існує також вид метафізичного хронотопу, тобто рівня опису і створення метамови — слово, що пов'язує рівні сюжету і самосвідомості, набуває у творі метамовного значення, оскільки пов'язане з ідейним осмисленням усього тексту, зокрема простору і часу. Таким чином, рівень топографічного хронотопу є світом, за яким спостерігають, рівень психологічного хронотопу — світом спостерігачів, а метафізичний — світом того, хто встановлює мову опису. З погляду дій роману цим рівням відповідають типи поведінки (дія як така), порядок поведінки (створення особою тексту своєї поведінки) і топос поведінки (місце дії серед інших дій).

Хронотоп лежить в основі художніх образів твору. Але і сам він є особливого типу образом, навіть праобразом. Його своєрідність в тому, що сприймається хронотоп не безпосередньо, а асоціативно-інтуїтивно — в сукупності метафор і безпосередніх замальовок часопростору, що містяться у творі. Будь-який художній образ хронотопічний. Істотно хронотопічна сама мова, що є початковим і невичерпним матеріалом образів. Також хронотопічна внутрішня форма слова, тобто та опосередкована оз-

нака, за допомогою якої первинні просторові значення переносяться на тимчасові відношення. Слід брати до уваги також хронотопи автора твору і слухача-читача.

Простір у художньому творі розкриває час, робить його зримим, але сам простір стає осмисленим і вимірним тільки завдяки йому.

Аналіз художнього твору: основні поняття

Аналіз художнього твору — це уявна операція над твором, яка передбачає членування його на частини (складники змісту і форми), виділення певних частин, дослідження їхніх особливостей, визначення місця й функціональної ролі в загальній системі твору, встановлення характеру взаємодії з іншими його частинами.

Художній твір — це свідомо споруджена письменником будова, створена з точним урахуванням у ній всього задуманого, це передача результатів образного мислення; передача у формі зображення такої життєвої історії, що говорить про те, що усвідомилось для автора в його образному мисленні про життя.

Художній твір є безкінечно складною структурою, цілісною системою із власними процесами та відношеннями, типами зв'язку та взаємозв'язку, які загалом можна назвати художність.

Традиційно художній твір визначають як складно організоване ціле, що слід аналізувати в єдності форми і змісту. Змістом твору є художньо відображена дійсність. Вона постає в конкретних картинах людського життя. Ці картини відбираються, групуються і усвідомлюються письменником так, що в них проглядає авторське бачення світу, його тенденція. Метою справжнього митця є

перетворення форми у зміст, пошук «гарної» думки не може здійснитися без відповідних «правильних» слів, які треба вміти розшукати, щоб створити справжній естетично цінний, ідейно-тематично витриманий художній твір.

Зміст і форма художнього твору визначаються історичними умовами його творення: епохою, соціально-естетичними ідеалами творця, особливостями його творчого обдарування, характером, індивідуальними людськими рисами. У гармонійному поєднанні важливого змісту і відповідної довершеної форми виявляється художність, мистецька якість твору.

Тема — єдність значень окремих елементів твору. Це певна установка, якій підпорядковані всі елементи твору, певний намір, що реалізується в тексті. Таким чином, говорячи про тему твору як феномен художнього творіння, будемо мати на увазі все те, що стало предметом авторського інтересу, осмислення та оцінок. Між темою й ідеєю у великих творах немає тісного зв'язку, тема перевтілюється в ідею вирішення.

Ідея художнього твору — це основна думка, висвітленню якої автор підпорядковує всі змальовані ним картини й образи. Це той загальний висновок, який логічно випливає з усього зображеного в художньому творі. Скільки б ми не вивчали компоненти художнього твору разом чи по одному, неможливо зрозуміти їх значення без усвідомлення загального ідейного спрямування. Ідея сприймається читачем насамперед через переживання, яке примушує його замислюватись над зображенням, що приводить до усвідомлення думок, закладених автором у його творі. Ідею художнього твору правильно

і повно можна визначити лише тоді, коли буде глибоко осмислене все, зображене у творі, передовсім, сюжетні особливості, конфлікт, образна система.

Часто найважливіші моменти змісту розкриваються у проблематиці твору, яка у кожного письменника є своєрідною, індивідуальною. Проблема — це питання, напрямок і хід осмислення теми. Авторське осмислення образного матеріалу — це єдність «проблеми» (процесу осмислення) та «ідеї» (наслідку осмислення).

Своєрідність проблематики є візитною карткою митця, бо немає двох видатних письменників, твори яких мали б тотожну проблематику. Центральна проблема твору часто є організувальною основою, що проходить крізь усі елементи художнього цілого.

Форма твору — це сукупність художніх засобів та прийомів, у яких реалізується художній зміст, за допомогою яких внутрішньо та зовнішньо організується твір. Міра таланту автора, його світогляд, темперамент, відібраний для зображення життєвий матеріал, смаки та уподобання письменника зумовляють форму твору. Форма робить художній зміст безпосередньо сприйнятним.

Форма має свої структурні елементи:

- родово-жанрова форма;
- сюжетна форма;
- композиційна форма;
- образна форма;
- словесна форма.

Але, говорячи про форму художнього твору, варто мати на увазі, що її в чистому «рафінованому» вигляді не існує, оскільки кожен компонент твору має як формаль-

не, так і змістове наповнення.

Отже:

1. Ідейний зміст включає:

— тематику твору — обрані письменником соціально-історичні характери в їхній взаємодії;

— проблематику — найбільш істотні для автора властивості й сторони вже відбитих характерів, виділені й посилені ним у художньому зображенні;

— пафос твору — ідейно-емоційне ставлення письменника до зображених соціальних характерів (героїка, трагізм, драматизм, сатира, гумор, романтика й сентиментальність).

2. Пафос — вища форма ідейно-емоційної оцінки життя письменника, що розкривається в його творчості. Утвердження величі подвигу окремого героя або цілого колективу є вираженням героїчного пафосу, причому дії героя чи колективу відрізняються вільною ініціативою й спрямовані на здійснення високих гуманістичних принципів. Передумовою героїчного в художній літературі є героїка дійсності, боротьба зі стихіями природи, за національну волю й незалежність, за вільну працю людей, боротьба за мир.

Коли автор утверджує справи й переживання людей, яким властиві глибокі й непереборні протиріччя між прагненням до величного ідеалу й принциповою неможливістю його досягнення, то перед нами трагічний пафос. Форми трагічного досить різноманітні, історично мінливі. Драматичний пафос відрізняється відсутністю принципового характеру протистояння людини поза особистісним ворожим обставинам. Трагічний характер завжди відзначений винятковою моральною висотою й

значущістю.

Великого значення в мистецтві XIX-XX століть набув романтичний пафос, за допомогою якого утверджується значущість прагнення особистості до емоційно універсального ідеалу. До романтичного близький сентиментальний пафос, хоча його діапазон обмежений сімейно-побутовою сферою прояву почуттів героїв і письменника. Усі ці види пафосу характеризуються стверджувальним началом і реалізують піднесене як основну й найбільш загальну естетичну категорію.

Загальноестетичною категорією заперечення негативних тенденцій є категорія комічного. Комічне — це форма життя, що претендує на значущість, але вже віджила своє історично, і тому викликає сміх. Комічні протиріччя як об'єктивне джерело сміху можуть бути усвідомлені сатирично або гумористично. Гнівне заперечення соціально небезпечних комічних явищ визначають громадянський характер пафосу сатири. Глузування над комічними протиріччями в морально-побутовій сфері людських відносин викликають гумористичне ставлення до зображуваного. Глузування може бути як заперечливе, так і стверджувальним щодо зображуваного протиріччя. Сміх у літературі, як і в житті, надзвичайно різноманітний у своїх проявах: посмішка, глузування, сарказм, іронія, сардонічна усмішка, гомеричний регіт.

3. Художня форма включає:

Деталі предметної зображальності: портрет, учинки персонажів, їхнього переживання й мовлення (монологи й діалоги), побутове середовище, пейзаж, сюжет (послідовність і взаємодія зовнішніх і внутрішніх учинків

Літературна казка Німеччини та Австрії

персонажів у часі і просторі);

Композиційні деталі: порядок, спосіб і мотивування оповідання й опису зображуваного життя, авторські міркування, відступи, вставні епізоди, обрамлення (композиція образу — співвідношення й розташування предметних деталей у межах окремого образу);

Стилістичні деталі: зображувально-виражальні деталі авторського мовлення, інтонаційно-синтаксичні й ритміко-строфічні особливості поетичного мовлення в цілому.

Схема аналізу художнього твору

1. Історія створення.
2. Тематика.
3. Проблематика.
4. Ідейна спрямованість твору і його емоційний пафос.
5. Жанрова своєрідність.
6. Основні художні образи в їхній системі та внутрішніх зв'язках.
7. Центральні персонажі.
8. Сюжет й особливості будови конфлікту.
9. Пейзаж, портрет, діалоги й монологи персонажів, інтер'єр, обстановка дії.
10. Мовна побудова твору (авторський опис, оповідання, відступи, міркування).
11. Композиція сюжету й окремих образів, а також загальна архітектоніка твору.
12. Місце твору у творчості письменника.
13. Місце твору в історії національної та світової літератури.

Загальний план відповіді на питання про значення творчості письменника

1. Місце письменника в розвитку національної літератури.
2. Місце письменника в розвитку європейської (світової) літератури.
3. Основні проблеми епохи й ставлення до них письменника.
4. Традиції й новаторство письменника в галузі:
ідейного наповнення;
тематики, проблематики;
творчого методу й стилю;
жанру;
мовного стилю.
5. Оцінка творчості письменника класиками літератури, критики.

План-зразок характеристики художнього образу-персонажа

1. Місце персонажа в системі образів твору.
2. Характеристика персонажа як певного соціального типу.
Соціальне й матеріальне становище.
Зовнішній вигляд.
3. Своєрідність світосприймання й світогляду, коло розумових інтересів, схильностей і звичок:
характер діяльності й основних життєвих устремлінь;
вплив на навколишніх (основна сфера, види й типи впливу).
4. Сфера почуттів:

Літературна казка Німеччини та Австрії

- тип ставлення до оточення;
особливості внутрішніх переживань.
5. Авторське ставлення до персонажа.
6. Які риси особистості героя виявляються у творі:
за допомогою портрета;
в авторській характеристиці;
через характеристику інших дійових осіб;
за допомогою передісторії або біографії;
через ланцюг учинків;
у мовній характеристиці;
через «сусідство» з іншими персонажами;
через навколишнє оточення.
7. Яка суспільна проблема привела автора до створення даного образу.

Критерії для аналізу дитячої книжки за Б.Кіфер

Американська дослідниця дитячої літератури Барбара Кіфер подає базову модель для аналізу дитячої художньої літератури, орієнтовану як на педагогів, рецензентів і бібліотекарів, так і на всіх, хто цікавиться темою. Важливою частиною моделі є оцінка книжки крізь призму мультикультуралізму — інструментарій, без якого сьогодні важко уявити західну критику дитячої літератури та педагогіку.

Теоретична шпаргалка

	Перед читанням
1.	Якого типу ця книжка?
2.	Що читач очікує, зважаючи на
3.	Заголовок обкладинку кегель ілюстрації зміст першу сторінку
4.	На який вік розрахована книжка? З чого можна зробити такий висновок?
	Сюжет
1.	Перед нами хороша історія? Що, на вашу думку, робить її ефективною чи неефективною?
2.	Сподобається чи ні вона дітям? Чому?
3.	Чи є тут розвиток сюжету? Що саме рухає сюжет? Наведіть приклади.
4.	Чи є сюжет оригінальним, свіжим? Як саме?
5.	Чи сюжет збудовано переконливо? Яким подіям читач вірить, а яким ні?
6.	Чи автор підводить читача до головних подій? Як він це робить?
7.	Чи є логіка сюжету? Проаналізуйте послідовність подій та поясніть, логічно вони розвиваються чи ні.
8.	Чи відтворено причинно-наслідковий зв'язок? Наведіть приклади.
9.	Чи є виразна кульмінація? Опишіть її.
10.	Як події підходять до кульмінації? Які автор використовує техніки?
11.	Вправно чи ні збудовано сюжет? Чому?
	Обставини
1.	Де відбуваються події? Звідки ми про це знаємо?
2.	Як автор вказує на час, коли відбуваються події?
3.	Як час і місце визначають дію, образи й тему книжки?
4.	Чи виходить історія за межі історичної визначеності своєю універсальною тематикою? Як саме?
	Тема
1.	Чи є в історії тема? Яка?
2.	Чи є ця тема важливою/цікавою для дітей? Чому?
3.	Чи тема логічно випливає з історії чи привноситься штучно? Наведіть приклади.
4.	Чи тема не пригнічує природний розвиток історії? Як автор тримає баланс?
5.	Чи уникає автор моралізування? Наведіть приклад моралізаторства або ж покажіть, як автор вдало його уникає.
6.	Як автор використовує мотиви та символи для підсилення смислів? Які мотиви та символи він використовує?
	Характери
1.	Як автор показує персонажів? Наведіть приклади.
2.	Через опис?

Літературна казка Німеччини та Австрії

3.	Через діалоги?
4.	Через думки інших героїв?
5.	Через власні думки персонажа?
6.	Через дію?
7.	Чи персонажі переконливі? Чому?
8.	Чи бачимо ми сильні й слабкі риси характерів персонажів? Як це передано в тексті? Чи відчувають персонажі свою неповноту? Як?
9.	Чи уникає автор стереотипів? Покажіть, як персонажі, створені автором, сприяють підтриманню чи доланню стереотипів?
10.	Чи поведінка персонажів відповідає їхньому віку та життєвому досвіду? Наведіть приклади.
11.	Чи бачимо ми якийсь розвиток характерів? Як змінюються головні герої?
12.	Чи автор відтворює причини змін чи розвитку персонажів? Чи адекватно відтворено причинно-наслідковий зв'язок?
	Стиль
1.	Чи відповідає стиль темі? Чому?
2.	Стиль простий чи образний? З чого робимо такий висновок?
3.	Чи діалоги переконливі й природні? Наведіть приклади.
4.	Як автор передає емоції, настрої? Як і яке відчуття домінує: таємниці, завоєвності, радості, безпеки?
	Нарація
1.	Чи відповідає нарація ідеї книжки? Як саме?
2.	Чи змінюється наратор? Якщо так, то як ця зміна впливає на рецепцію тексту? Якщо ні, то чи вважаєте ви, що авторові варто було б змінити точку, з якої ведеться розповідь/оповідь?
3.	Як вибір автором наратора обмежує чи розширює читацький горизонт? Поясніть.
4.	Чому автор обирає саме такого наратора? Чи цей вибір ефективний? Чи не краще було б обрати іншу точку зору?
5.	Чи бачимо в тексті авторську точку зору? Що про це свідчить?
	Додатково
1.	Покажіть ілюстрації, що доповнюють чи розвивають історію. Обґрунтуйте, як вони це роблять.
2.	Чи малюнки мають належний естетичний рівень? Чому?
3.	Наскільки добрим є дизайн? Покажіть переваги та недоліки.
4.	Чи формат книжки пасує текстові? Як саме?
5.	Якої якості папір?
6.	Чи міцна книжка? Скільки читань вона витримає?
7.	Оцініть книжку в порівнянні з іншими на подібну тему.
8.	Оцініть книжку в контексті інших творів автора.
9.	Як інші рецензенти оцінили цю книжку? Чи згодні ви з оцінками?
10.	Для якої читацької групи варто рекомендувати книжку? Чому?
	Оцінка книжки крізь призму мультикультуралізму
1.	Життя представників яких культур показано в книжці? Чи це відтворення є позитивним, негативним, змішаним? Поясніть свою відповідь.

Теоретична шпаргалка

2.	Наскільки широко й повно відтворено життя цих культур? А саме?
3.	Як ілюстрації передають етнічну/культурну ідентичність персонажів?
4.	Ілюстрації відтворюють чи спростовують стереотипні образи?
5.	Чи наділено персонажів стереотипними заняттями/родиною/іншими обставинами, пов'язаними з приналежністю їх до тієї чи іншої культури?
6.	Що можна сказати про діалекти й особливості синтаксису в тексті?
7.	Чи автор вживає оціночні судження щодо представників даних культур? Наприклад?
8.	Чи використовуються в тексті екзотизми? Як саме? Чи є вони зрозумілими й виправданими?
9.	Наскільки точно книжка відображає життя іншої культури?
10.	Які деталі автор використовує, щоб передати життя представників цієї культури? Наскільки широко/скупо це зроблено?
11.	Хто вирішує конфлікт в даній історії? Наскільки це типово/атипово?
12.	Як книжка передає самосвідомість представників групи, позитивний образ себе?
13.	Чи герой-представник культурної групи сам інтерпретує свій досвід, чи це робить хтось із доміантної культури?
14.	Чи є в книжці очевидні упередження?

НАЙВІДОМІШІ ЛІТЕРАТУРНІ ПРЕМІЇ СВІТУ

Нобелівська премія

Нобелівська премія в галузі літератури вважається найпрестижнішою міжнародною літературною премією у світі. Створена за заповітом Альфреда Нобеля 1895 року, вручається з 1901 року. Присуджує премію Шведська академія, яка була заснована за взірцем Французької академії королем Густавом III 1786 р. Академія складається з 18 членів, відомих як De Aderton («Вісімнадцять»). До неї належать шведські письменники, учені та історики. Над вибором лауреата Нобелівської премії працює Нобелівський комітет, що складається з 4 або 5, визначених із числа членів Академії на 3 роки. Імена кандидатів є засекреченими протягом 50 років, а це означає, що імена потенційних кандидатів до і після оголошення є тільки чутками. У жовтні вибирають переможця, а 10 грудня в Стокгольмі відбувається урочиста церемонія вручення Нобелівської премії. Лауреати нагороджуються золотою медаллю із зображенням Альфреда Нобеля з відповідним написом, дипломом і чеком на встановлену грошову суму, розмір якої залежить від прибутків Нобелівського фонду. Лауреати Нобелівської премії повинні протягом 6 місяців

Найвідоміші літературні премії світу

після вручення їм нагороди виступити з популярною лекцією на тему своєї роботи. Першим лауреатом Нобелівської премії з літератури був Сюллі-Прюдом. Він отримав 150 782 шведські крони. На сьогодні ця сума складає 10 мільйонів шведських крон. 2012 року нобелівську премію отримав китайський письменник Мо Янь за «галюциногенний реалізм, що поєднується з народними казками, історією та сучасністю».

Загалом за період з 1901 до 2012 року премія присуджувалась 105 разів, її лауреатами стали 109 осіб. Найчастіше лауреатом премії ставала одна людина; лише 4 рази Нобелівська премія з літератури присуджувалася одразу двом особам.

1931 року Ерік Аксель Карлфельдт отримав премію посмертно. Двічі (1958 та 1964 років) Борис Пастернак і Жан-Поль Сартр відповідно відмовилися від премії.

Середній вік лауреатів на момент здобуття премії становить 64 роки. Наймолодшим лауреатом Нобелівської премії з літератури є англійський поет і прозіік Редьярд Кіплінг, який отримав премію 1907 року у віці 42 роки, найстаршим — лауреат премії 2007 р. англійська письменниця Доріс Лессінг, вік якої на момент присудження премії становив 88 років.

З-поміж 109 лауреатів 97 є чоловіками і 12 — жінками. Першою жінкою, що отримала премію з літератури, стала Сельма Лагерлеф зі Швеції (1909 р.).

Нагороди не розглядалися 7 разів у роки 1914, 1918, 1935, 1940 -1943 рр. Чотири рази було надано два призи протягом одного року: 1904, 1917, 1966 та 1974 рр.

Серед українських письменників на Нобелівську премію висувались І. Франко, В. Винниченко, П. Тичи-

на, М. Бажан, У. Самчук, В. Стус, А. Костенко. І. Франко і В. Стус не дожили до розгляду їхніх справ. П. Тичина і М. Бажан відмовилися брати участь у конкурсі.

Букерівська премія

Букерівська премія була заснована 1969 року і вважається найпрестижнішою літературною премією англomовного світу та світу загалом, після Нобелівської. Премія присуджується щороку за роман, написаний англійською мовою громадянином Британської Співдружності Націй або Ірландії. Перше вручення відбулося 1969 року. Тоді лауреат отримав 5 тис. фунтів стерлінгів, пізніше ця сума зростає до 10 тисяч, а потім до 15 і 20 тисяч фунтів. Сьогодні розмір Букерівської премії складає 50 тис. фунтів стерлінгів (майже 100 тис. доларів). Адміністративним органом, що керує премією, є щорічно поновлюваний консультативний комітет, до якого входять два видавці і по одному представникові від письменників, літературних агентів, книгопродавців, бібліотек і Фонду Букерівської премії, голова Ради директорів «Booker» і ще одна посадова особа, що представляє цю компанію. Спочатку консультативний комітет формує список із представлених на премію книг (щорічно на здобуття премії подається понад 100 книг). Той же комітет затверджує журі з п'яти людей — відомих літературних критиків і письменників, учених, громадських діячів. Влітку журі оголошує довгий список, що включає 20-25 назв, а потім у вересні формується короткий список із шести претендентів на премію. Переможець Букерівської премії оголошується в

Найвідоміші літературні премії світу

жовтні на спеціальній церемонії.

На початку 2008 року оргкомітет Букерівської премії оголосив про заснування нової нагороди — спеціально-го призу «Букер Букерів» за кращий твір, який отримувач Букерівську премію з моменту проведення першої церемонії її вручення 22 квітня 1969 року. Ця нагорода вручалася лише одного разу на церемонії 2008 року в ознаменування сорокової річниці Букерівської премії. У конкурсі на звання «кращого з кращих» взяв участь 41 твір, оскільки 1974 і 1992 років лауреатами Букерівської премії ставали по дві книги. 2008 року вперше у процедурі рішення участь брали читачі, яким була надана можливість вибрати кращий твір із шорт-листа, до якого увійшли шість фіналістів; їхні імена були оголошені у травні 2008 року. Ім'я лауреата премії The Best of the Booker було оголошено в липні 2008 року під час літнього літературного фестивалю в лондонському Southbank Centre. Призером стала книга Салмана Рушді «Діти півночі». Романи «Ганьба» Джона Кутзее та «Оскар і Люсінда» Пітера Керрі посіли друге і третє місця відповідно.

2012 року лауреатом стала британська письменниця Хіларі Ментел за роман «Внесіть тіла», що є другою частиною продовження вигаданої біографії Кромвеля. Ментел — перша жінка, яка виграла двох Букерів.

Пулітцерівська премія

Одна з найпрестижніших нагород у галузі літератури, журналістики, музики і театру в США, заснована видавцем «жовтої преси» Джозефом Пуліт-

цером.

Джозеф Пулітцер народився 10 квітня 1847 року в місті Мако в Угорщині. 1864 року емігрував до США як найманець союзної армії під час громадянської війни Півночі й Півдня 1861—1865 рр. Після війни переїхав у Сан-Луїз, де 1868 року влаштувався репортером у німецькомовну газету «Westliche Post», і вже через три роки став співвласником цього видання. 1869 року його обрали до законодавчого органу штату Міссурі. 1882 року Пулітцер переїздить до Нью-Йорку, де 1883 року придбав ранкову газету «World». Редакторський талант Пулітцера дав змогу перетворити «World» у головний нью-йоркський рупор демократичної партії. Через чотири роки нью-йоркська громадськість побачила нове видання — «Evening World». Методи, якими Пулітцер завойовував читацький інтерес, досить прості й водночас дієві. Він поєднував на сторінках газет статті про політичну корупцію, журналістські розслідування, сенсації в різних царинах життя, трохи гумору й реклами. Згодом почав додавати спортивні новини, рубрики, присвячені жінкам, яскраві ілюстрації й карикатури. Таким чином, на сторінках Пулітцерівських газет було все — від пліток («жовта преса») до серйозної політичної аналітики. Згодом надто напружена робота негативно позначилася на здоров'ї Пулітцера — тому 1887 року він залишив крісло головного редактора, а 1890 — взагалі відійшов від видавничих справ. 29 жовтня 1911 року Джозеф Пулітцер помер. Його заповіт став цілковитою несподіванкою для всього журналістського світу. Він жертвував два мільйони доларів Колумбійському університету в Нью-Йорку. Медіа-магнат бажав, щоб три чверті фонду пішли на створення вищої Школи

журналістики, а решта — на створення премії для визначних американських журналістів — Пулітцерівської премії.

Готуючи свій заповіт 1904 року, Пулітцер зазначив, щоб цю премію вручали так: чотири нагороди для журналістів, чотири — в царині літератури і драматургії, одна премія за освітянську діяльність і чотири стипендії для журналістських подорожей у пошуках цікавих фактів і карколомних сенсаційних публікацій. Щодо літератури, то нагороди мали отримувати американські романісти, автори оригінальної американської драми, яку було представлено на суд глядачів у Нью-Йорку, по одній нагороді готувалося для автора історичної книжки про США, автора американської біографії, а також для найкращого видання, що мало вплив на формування громадської думки в суспільстві. Але передбачливий Пулітцер у заповіті вказав ще й на те, що, відповідно до рішення членів журі, кількість премій і номінацій може змінюватися, якщо це відповідає соціальним змінам, які відбуваються у країні, і матиме позитивний вплив на громадян, якщо цього вимагатиме громадськість або ж із причин, пов'язаних зі зміною часу. З 1917 року премія вручається щорічно в перший понеділок травня опікунами Колумбійського університету в Нью-Йорку. Розмір премії — 10 тисяч доларів.

Першим її лауреатом став американський журналіст Герберт Баярд Своп за серію матеріалів «Зсередини Німецької імперії», опублікованої в «Нью-Йорк ворлд» у жовтні 1916 року.

1999 року Спостережна рада дозволила інтернет-репортерам брати участь у номінації «Журналістське роз-

Літературна казка Німеччини та Австрії

слідування». З 2006 року приймався до розгляду онлайн-контент (репортажі, фотографії) паперової преси.

З 2009 року Пулітцерівську премію стали вручати журналістам як за матеріали, опубліковані в друкованих виданнях, так і за публікації в Інтернеті. Журі відзначило зростаючий вплив онлайн-ЗМІ і їхній все більш професійний контент. Майже чверть претендентів на Пулітцерівську премію в галузі журналістики 2009 року були представлені у вигляді онлайн-документів — 37 різних видань, що існують тільки в Інтернеті.

Літературна премія вручається в шести номінаціях: «За художню книгу, написану американським письменником, бажано про Америку»; «За книгу з історії Сполучених Штатів»; «За біографію або автобіографію американського автора»; «За вірш»; «За нехудожню літературу»; «За кращу драму». Лауреатами літературної Пулітцерівської премії в різні роки ставали Ернест Хемінгуей («Старий та море»), Гарпер Лі («Убити пересмішника»), Вільям Фолкнер («Притча»), Юджин О'Ніл («За обрієм». 1920: «Анна Крісті», 1922; «Дивна інтерлюдія», 1938; «Довга подорож у ніч», 1957), Теннессі Вільямс («Трамвай «Бажання»), Артур Міллер («Смерть комівояжера»), Маргарет Мітчелл («Віднесені вітром»), Джон Апдайк (за романи «Кролик розбагатів» і «Кролик заспокоївся»).

2012 року нагороду в номінації «Художня література» вирішили не присуджувати.

Премія імені Йоганна Гете

Це найбільша літературна нагорода Німеччини. Премія Гете вручається кожні три роки 28 серпня в день народження класика німець-

Найвідоміші літературні премії світу

кої літератури і складає в грошовому еквіваленті 50 тисяч євро. З часу заснування 1927 року її лауреатами були Герман Гессе, Томас Манн, а також «батько» психоаналізу Зигмунд Фрейд.

2011 року її отримав сирійський поет Адоніс. Його справжнє ім'я Алі Ахмед Саїд Есбер (Ali Ahmed Said Esber). Алі Ахмед Саїд, який має псевдонім Адоніс, народився на півночі Сирії 1930 року. У віці 26 років він залишив батьківщину через політичні переслідування. Зараз живе в Парижі, однак продовжує писати арабською. Він став першим арабським автором, який отримав німецьку літературну нагороду. Поетові її вручили за «космополітичну творчість і внесок у світову літературу».

Гонкурівська премія

Французька літературна премія для відзначення прозових творів французькою мовою, яка вручається щорічно з 1903 року. Її було засновано за ініціативи та фінансової підтримки братів Жуля та Едмона Гонкурів. Завдяки великим коштам, які залишили після себе брати, було організовано академію, що названа їхнім ім'ям. Сьогодні до Гонкурівської академії входять десять найвідоміших літераторів Франції, кожний із яких має один голос при визначенні лауреата премії. Президент академії, натомість, має два голоси. Свого часу членами організації були письменники А. Доде, Ж. Репар, Ф. Еріа, Е. Базен та інші. Матеріальна частина Гонкурівської премії є символічною і складає 10

Літературна казка Німеччини та Австрії

євро, але при цьому премія вважається однією з найпрестижніших і висуває автора в авангард французької літератури та збільшує продажі його книжок. Гонкурівська премія може бути присуджена авторові лише раз за його життя. Як курйоз, Ромен Гарі отримав премію двічі, бо написав інший твір під псевдонімом Еміля Ажара і не був попередньо відомий під цим псевдонімом.

2010 року за роман «Карта і територія» премії удостоєний Мішель Уельбек — письменник, співак, сценарист, кінорежисер. Він є одним із найбільш читаних у світі французьких авторів.

2012 року цю премію отримав Жером Феррарі за твір «Проповідь про падіння Риму».

Дублінська літературна премія

The International
IMPAC
Dublin
Literary Award

Одна з найбільш престижних літературних премій у світі. Була заснована 1900 року міською радою Дубліна та американським інвестиційним фондом ІМПАК (IMPAC). Одним із програмних завдань премії є відродження слави Дубліна як «літературної Мекки». Вручається щорічно за найкращий прозовий твір англійською мовою. Розмір премії складає 100 тисяч євро. Дублінська премія вважається не лише однією з найбільших у грошовому вираженні, але й найбільш демократичною у світі, оскільки претендувати на неї може письменник будь-якої національності з будь-якої країни, будь-якого віку. Єдиним обмеженням є обов'язкова публікація книги англійською. Якщо книгу з самого початку видано іншою

мовою, 25% премії отримує її перекладач. Твори висуваються на присудження премії громадськими бібліотеками світу за результатами опитування читачів. Міжнародне журі обирає із загальної кількості «короткий список» — декілька найбільш гідних, серед яких лише один стає переможцем. До складу журі входить російський письменник Анатолій Кудрявицький.

2011 року лауреатом премії став Колум МакКанн з Ірландії за роботу «Нехай крутиться неймовірний світ». А 2012 року премію отримав Джон Макгрегор («Навіть пси»).

Премія шейха Заїда

В Арабському світі з'явилася своя літературна премія, щорічна винагорода складає 110 тисяч доларів. Премія заснована Об'єднаними Арабськими Еміратами (ОАЕ) з метою заохочення письменників

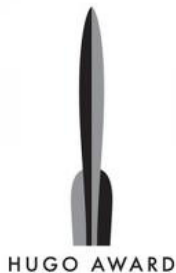
із країн Близького Сходу і Північної Африки.

Премія названа на честь засновника ОАЕ, першого і беззмінного протягом 33 років президента країни шейха Заїда бен Султана Аль Нахайяна, вручається за кращі твори в таких напрямках, як художня і розвивальна література, мистецтво, книги для дітей, періодичні видання арабською мовою. Вона покликана заохочувати і стимулювати творців та мислителів у сфері освіти, мистецтва і арабської культури, а також гуманності та пошани особистості.

Найбільш відомим лауреатом цієї нової премії став єгипетський письменник Юсеф Зідан, він отримав 50 тисяч доларів, його роман «Вельзевул» досліджує конфлікти, що виникли після того, як християнство стало офіційною релігією Римської Імперії. Церемонія нагородження відбулася 16 березня в Абу-Дабі. Окрім нього, було ще п'ять претендентів на здобуття премії, але одне лише потрапляння в число фіналістів гарантує визнання серед видатних письменників Арабського світу і переклад книжок іншими мовами. Кожен із фіналістів, включаючи Зідана, отримав 10 тис. дол. Зідану також гарантували переклад його роману англійською мовою.

Міжнародна премія за арабську літературу проводиться спільно з Фондом Букерівської премії і фінансується Фондом Еміратів, добродійною організацією, що функціонує в Абу-Дабі.

Премія Х'юго (Г 'юго)

Літературна премія в галузі наукової фантастики, заснована 1953 року. Названа на честь Гернсбека Х'юго — засновника першого науково-фантастичного журналу «Захоплюючі історії». Премія присуджується щорічно за найкращі твори в жанрі фантастики та фентезі, опубліковані англійською мовою в попередньому році. Номінанти та переможці обираються за результатами голосування зареєстрованих учасників Всесвітнього конвенту любителів фантастики WorldCon (тому премію вважають «читацькою»). Лауреатам вручається

статуетка, яка зображує злітаючу ракету.

2010 року у номінації «Кращий роман» перемогли відразу дві книги — «Зоряна дівчинка» Паоло Бачигалупі й «The City and the City» Чайни М'євіля. За обидва твори було віддано однакову кількість голосів, що за багатолітню історію премії відбувається лише втретє. Серед інших лауреатів «Х'юго» Чарльз Стросс із кращою новелою «Palimpsest», Уїлл Макінтош із оповіданням «Bridesicle», Натан Паркер з кращим повнометражним сценарієм «Moon» та інші автори. Усього було присуджено премії в 15 номінаціях, у тому числі за кращий комікс і кращий сценарій короткометражного фільму. Спеціальний приз «Кращий новий автор» отримала американська письменниця Шенан Макгвайр.

Премія принца Астурійського

*Fundación
Príncipe de Asturias*

Престижна іспанська літературна премія вручається не за конкретний твір, а за загальний внесок у літературу. Ця премія — найпрестижніша в іспаномовному світі, її навіть називають «іспанською Нобелівською премією».

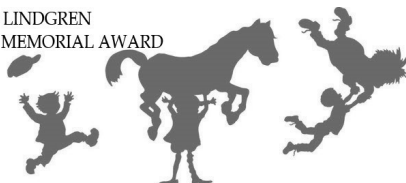
За традицією, вона вручається спадкоємцем іспанського престолу. Премія принца Астурійського присуджується в номінаціях: культура, наука, техніка, спорт, суспільна діяльність. Лауреатові премії принца Астурійського, яка вручається в адміністративному центрі Астурії Ов'єдо, крім відповідних грамот і зробленої за особливим замовленням художни-

ком Жоаном Міро статуетки, вручається грошова премія в розмірі 50 тисяч євро. Раніше її лауреатами стали: Нобелівський лауреат німець Гюнтер Грасс, також Нобелівський лауреат іспанець Каміло Хосе Села, перуанський письменник Варгас Льйоса та інші видатні представники світової літератури.

Найвідоміші «дитячі» літературні премії

Премія імені Астрід Ліндгрен

THE ASTRID LINDGREN
MEMORIAL AWARD

Шведська премія за визначні досягнення в літературі для дітей та юнацтва. 2002 року уряд Швеції

потурбувався, щоб ім'я видатної дитячої письменниці зберігали і популяризували не тільки її твори, а й престижна літературна премія. Разом із тим, вони поставили за мету посилити інтерес до дитячої літератури у світі та зробити її більш доступною для дітей. На сьогодні вона вважається найбільшою нагородою в царині дитячої літератури й складає п'ять мільйонів шведських крон (приблизно 500 тисяч євро).

Власниками почесної премії можуть стати сучасні дитячі письменники, ілюстратори, а також організації,

Найвідоміші літературні премії світу

що пропагують читання серед молодого покоління. До складу журі (12 осіб) увійшла онука письменниці, Анніка, а очолює раду зі вручення премії Янне Ліндстрем, відомий у Швеції дитячий письменник. Висока нагорода і її грошовий додаток може бути розподілений відразу між кількома авторами. Премія не вручається помертворо. Претенденти на премію не можуть номінувати себе самі. Рішення про висунення кандидатур приймає журі на основі подання різних організацій.

2011 року премія присуджена письменникові й ілюстратору з Австралії Шону Тану (1974 року народження). Він створив близько двох десятків творів. Центральними в його творчості вважаються книги «Кролики» (The Rabbits) 1998 року, для якої він створив картинки, а також «Нічия річ» (The Lost Thing, 1999) і «Прибуття» (Arrival, 2006), які він сам написав і проілюстрував. Твори Тана перекладені десятками мов світу.

Лауреати:

2003 р. — Моріс Сендак (англ. Maurice Sendak), письменник та ілюстратор, США

2003 р. — Крістіне Нестлінгер (нім. Christine Nöstlinger), письменниця, Австрія

2004 р. — Лижія Божунга (Lygia Bojunga), письменниця, Бразилія

2005 р. — Філіп Пуллман (Philip Pullman), письменник, Британія

2005 р. — Риджі Араї (Ryōji Arai), ілюстратор, Японія

2006 р. — Кетрін Патерсон (Katherine Paterson), письменниця, США

2007 р. — «Книжковий банк» (Banco del Libro), організація, Венесуела

Літературна казка Німеччини та Австрії

2008 р. Соня Хартнетт (Sonya Hartnett), письменниця, Австралія

2009 р. — Tamer Institute, організація, Рамалла

2010 р. — Кітті Кроутер (Kitty Crowther), письменниця, Бельгія

2011 р. — Шаун Тан (Shaun Tan), художник-ілюстратор, Австралія

2012 р. — Марісоль Місента (Ісоль), жудожниця, Аргентина

Премія імені Ганса Крістіана Андерсена

Міжнародна премія, яку вручають за видатний внесок у дитячу літературу найкращим письменникам і художникам-ілюстраторам дитячої книги. Організована 1958 року Міжнародним комітетом із дитячої та юнацької літератури ЮНЕСКО за рекомендацією

його засновника та першого президента, видатного діяча світової дитячої літератури Йелли Лепман. Лауреатів оголошують один раз на два роки. Премія вручається 2 квітня, у день народження видатного данського казкаря Ганса Крістіана Андерсена. Для авторів дитячої літератури премія Андерсена є найпрестижнішою міжнародною нагородою. Часто її називають Малою Нобелівською премією. Найвищою та найпочеснішою з трьох премій-нагород вважається Золота медаль із профілем казкаря яку присуджують найвизначнішим і найпрогресивнішим майстрам у галузі дитячої книги та вручають на конгресі Міжнародної ради з дитячої книги (IBBY). Серед

Найвідоміші літературні премії світу

переможців — такі знані письменники, як Марія Ґріпе. Джеймс Крюс, Сельма Лагерлеф, Астрід Ліндгрен, Кріх Кестнер, Туве Янссон, Джанні Родарі, Кетрін Патерсон.

1973 року Почесний диплом Міжнародної премії імені Г. К. Андерсена за поему-казку «Барвінок і Весна» отримав український письменник Богдан Чалий, а 1979 року до «Почесного списку Андерсена» вписано ім'я Всеволода Нестайка та його книжку «Тореадори з Васюківки».

Лауретати-письменники:

- 1956 р. — Елеонор Фарджон (Великобританія)
- 1958 р. — Астрід Ліндгрен (Швеція)
- 1960 р. — Еріх Кестнер (Німеччина)
- 1962 р. — Мейндерт Де Йонг (США)
- 1964 р. — Рене Гійо (Франція)
- 1966 р. — Туве Янссон (Фінляндія)
- 1968 р. — Джеймс Крюс (Німеччина), Хосе-Марія Санчес-Сілва (Іспанія)
- 1970 р. — Джанні Родарі (Італія)
- 1972 р. — Скотт О'Делл (США)
- 1974 р. — Марія Ґріпе (Швеція)
- 1976 р. — Сесіл Бедкер (Данія)
- 1978 р. — Паула Фокс (Paula Fox, США)
- 1980 р. — Богуміл Ржиги (Чехословаччина)
- 1982 р. — Лижія Божунга (Бразилія)
- 1984 р. — Крістіне Нестлінгер (Австрія)
- 1986 р. — Патрисія Райтсон (Австралія)
- 1988 р. — Анні Шмідт (Нідерланди)
- 1990 р. — Турмуд Гауген (Норвегія)
- 1992 р. — Вірджинія Гамільтон (США)
- 1994 р. — Мітіо Мадо (Японія)
- 1996 р. — Урі Орлев (Ізраїль)

Літературна казка Німеччини та Австрії

- 1998 р. — Кетрін Патерсон (США)
2000 р. — Ана Марія Мачадо (Бразилія)
2002 р. — Ейден Чемберс (Великобританія)
2004 р. — Мартін Водделл (Ірландія)
2006 р. — Маргарет Махі (Нова Зеландія)
2008 р. — Йюрг Шубігер (Швейцарія)
2010 р. — Девід Альмонд (Великобританія)
2012 р. — Марія Тереза Андруетто (Аргентина)

Медаль Джона Ньюбері

Медаль Джона Ньюбері (англ. John Newbery Medal) — американська щорічна літературна премія, яка присуджується авторові за видатний

внесок в американську літературу для дітей. Вручається з 1922 року.

Книжка-претендент на нагороду має бути опублікована англійською мовою минулого року в США, бути орієнтованою на дитячого читача та повинна сприяти розитковій літературі. Її автор повинен бути громадянином або постійним жителем Сполучених Штатів.

Медаль Джона Ньюбері присуджує Асоціація бібліотечного обслуговування дітей (англ. Association for Library Service to Children (ALSC)). Це найбільша у світі організація для підтримки та поліпшення бібліотечного обслуговування дітей та новатор у своїй галузі. Мережа ALSC налічує понад 4200 дитячих та юнацьких бібліотек, експертів з дитячої літератури, видавців, бібліоте-

Найвідоміші літературні премії світу

карів, шкільних викладачів тощо. У межах організації діють понад 60 різних комітетів.

Більше одного разу Медаль Ньюбері отримували лише 5 авторів:

Е.Л. Кенігсберг, Джозеф Крамголд, Лоїс Лоурі, Кетрін Патерсон та Елізабет Спір.

2012 року цю відзнаку отримав Джек Гантос за книгу «Dead End in Norvelt».

Для нотаток

Для заметок

Ольга Деркачова, Соломія Ушневич

Літературна казка Німеччини та Австрії

Літературно-наукове видання

*Дизайн Богдана Стрільчика
Редагування Любові Коржик
Верстка Ярослава Голодюка*

Підп. до друку 17. 10. 2013 р.
Формат 60x84/16. Друк різнографний.
Гарнітура Bookman Old Style
Ум. друк. арк. 12,56
Зам. № 0008

ТОВ «Дискурс»

Івано-Франківська область, Косівський район,
село Брустурів, присілок Грунь, буд. 43.
e-mail: ladiscursus@gmail.com

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 4523 від 14 квітня 2013 року